

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Et lille Stykke Kulturhistorie

Peder Kroghs erindringer 1827–54

Ved Tyge Krogh

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Et lille Stykke Kulturhistorie

Peder Kroghs erindringer 1827-54

ved Tyge Krogh

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Indholdsfortegnelse

Udgiverforord	7
Peder Kroghs erindringer	11
Gården i Torp 1827-31	11
Jølbygaards Mølle 1831-36	12
Karlen Mads Mulli 16 – Skoleerindringer, lærer Bjørndal 20 – Moder og fader 22	
Gården i Karby 1836-43	23
Skoleerindringer, lærer Bjørndal 26 – Skoleerindringer, lærer Schyum 27 – Møllebyggeri, landbrug 33 – Fritidssysler, skikke 37 – Konfirmationsforberedelse 43 – Drengesysler 45	
Arbejde og fest	46
»Æ Hejstbojel« 46 – Forårs- og sommerarbejdet 48 – Arbejdet med hørren 52 – Efterårsarbejdet 54 – Vogne og kvindehatte 54	
Skoleholder på Agger 1843-45	56
Optagelseseksamen Snedsted Seminarium 61 – Privatliv 62	
Snedsted Seminarium 1845-47	64
Huslærer på Nandrup herregård 1847-48	71
Slavekrigen 73 – Første kærlighedshistorie 74	
Biskolelærer i Nees 1848-54	76
Undervisning 78 – Første forelskelse 79 – Fritid 81 – Søgning af embeder 82 – Forlovelse og frieri 83	
Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854	85
»A ka sej dæ nøj nyt« 87 – Bosætning og dagligdag 88 – Undervisning 91 – Fritid, folk og gårde i Gundersted 92 – Høstferie på Mors 96 – Kaldelse til Hvidbjerg 98 – Rejse til Gundersted 18 år senere 101	
Efterskrift	103
Lærergerningen 105 – Landbruget 108 – Folkets lærer 113	
Noter	115

Udgiverforord

Fra november 1898 til julen år 1900 nedskrev den pensionerede landsbylærer, Peder Pedersen Krogh, sine ungdomserindringer. Han var i 1898 71 år og kunne se tilbage på over 35 års ansættelse i et par solide degnekald i Hvidbjerg på Mors og i Hjerk i Salling.

Peder Krogh var søn af en ganske velhavende gård- og møllejer på Mors. Han viste tidligt interesse og evner for det boglige, og blev allerede som 16-årig hjælpelærer. Et par år senere kom han på Snedsted Seminarium. I de første år efter endt uddannelse havde han arbejde flere forskellige steder, indtil han som 27-årig i 1854 blev kaldet til degneembedet i Hvidbjerg sogn, der grænsede op til hans fødesogn. På dette tidspunkt hører erindringerne op.

Som motiv til at nedfælde erindringerne angav han de store samfundsforandringer, der var sket fra ca. 1840 til århundredskiftet – han ønskede at skrive »et lille Stykke Kulturhistorie«. Det er da heller ikke selve livshistorien der optager mest plads i erindringerne, men beskrivelserne af det omgivende samfund. Det som havde hans særlige interesse var dels livet og arbejdet på bondegårdene på Mors omkring 1840, dels landsbyskolen, hvor han modtog undervisning i tre skoler og beskriver sin egen undervisning i lige så mange.

De 60 år fra 1840 til 1900 spænder over betydelige forandringer. Trods landboreformerne i 1780'erne havde arbejdsformer og skikke først i 1800-tallet rødder langt tilbage i tiden. På Mors holdt man desuden længere end i andre egne på de gamle traditioner. Fra omkring 1860 kom Danmark imidlertid ind i et langt hurtigere forandringstempo. Industrialiseringen tog fart og i landbruget, hvor man tidligere havde produceret næsten alt selv, vandt de industrielle produkter nu frem og gjorde mange af de tidligere arbejdskrævende gøremål overflødige. I det gamle samfund var arbejde og fornøjelse ofte tæt sammenknyttet, og forandringerne i produktionen medførte derfor også, at mange fest- og morskabstraditioner faldt bort og glemtes.

Peder Kroghs generation oplevede de voldsomme forandringer med nogen ængstelse. De skabte en følelse af rodløshed som skærpede den historiske interesse for den gamle landbokultur. I de sidste årtier af 1800-tallet oprettedes et Folkemuseum og et Landbrugsmuseum, og

Udgiverforord

de indsamlinger af folkeeventyr, folkeviser, traditionsbeskrivelser og dialekter, som var begyndt først i århundredet tog fart. I de store arbejder, som nu iværksattes, med indsamling af levn fra den svundne landbokultur spillede landsbylærerne en vigtig rolle. Peder Krogh var ikke selv indsamler, men man mærker hans kendskab til og interesse for de forskellige kulturhistoriske indsamlingsbestræbelser, og han leverer – indenfor erindringens ramme – mange bidrag til beskrivelsen og forståelsen af den gamle folkekultur på Mors.

Hans anden store interesse var landsbyskolen. Også heri var der sket store forandringer. Lærerne blev standsbevidste og organiserede sig i den periode Peder Krogh var lærer. De fik forbedrede lønninger og pensionsordninger. Der stilledes krav til skolebygningerne, inventaret og undervisningsredskaberne, og undervisningens indhold såvel som indlæringsmetoderne forandredes. På denne baggrund berettede Peder Krogh om en tid, hvor man giftede sig til et embede og hvor degnene ind imellem var mere landmænd end lærere. I undervisningen oplevede han udviklingen fra den militæragtige såkaldte indbyrdes undervisning til den grundtvigianske følelsesbetonede undervisning, hvor vægten lå på det talte ord.

Erindringerne bringer os en del omkring særlig på Sydmors, og Peder Krogh var en udmærket iagttagere. Især er hans personskildringer både skarpe og vittige. Han skrev kun til sine børn, så fingrene blev ikke lagt imellem, når han fortalte om de mildt sagt særprægede degne der havde undervist ham, om de »undermålere« af nogle præster han indimellem mødte osv.

Skolelærerne var en gruppe, som avancerede socialt i sidste halvdel af 1800-tallet. Den tiltagende bredde i det kulturelle liv gav dem mulighed for at skrive og få udgivet bøger om det de kendte til, nemlig landbosamfundet. En række skolelærere udgav fra 1860'erne romaner og noveller om bønder og husmænds livsforhold. Blandt de kendteste er Johan Skjoldborg og Jeppe Aakjær.

Det var heller ikke helt ualmindeligt, at skolelærerne nedskrev deres erindringer. Flere af skolelærerforfatterne skrev erindringer halvt i romanform, og i de senere år er der udgivet to erindringer, der som Peder Kroghs har ligget og lagret i et århundrede. Det er Knud Ottosens: *En landsbylærer ser tilbage. Erindringer 1821-1907*, fra 1977 og Christen Olsens: *Erindringer fra mit liv 1799-1868*, fra 1983.

Skolelærererindringerne fra forrige århundrede er en vigtig kilde ikke kun til skolehistorien, men også til landbosamfundets historie. Landsbylærerne var uddannet til at formidle viden og kultur til

landbosamfundet, men uddannelsen gav dem også redskaberne til at at formidle landbosamfundets viden og kultur videre til os.

Redaktionelle bemærkninger

Det 213 sider lange håndskrevne originalmanuskript befinder sig i Peder Pedersen Kroghs privatarkiv på Rigsarkivet. Transskriptionen af manuskriptet er foretaget af min far, Sigurd Krogh, som også på mange andre måder har været mig behjælpelig med at bearbejde de erindringer, der er skrevet af hans farfar, til udgivelse. I denne gengivelse er der foretaget nogle mindre ændringer i forhold til originalmanuskriptet.

Hvor Peder Krogh enkelte steder har glemt et ord er dette indføjet. Ligeledes er han et par steder kommet i tanke om kommentarer til forhold han tidligere har beskrevet, og så indføjet dem som indskud midt i en anden sammenhæng. Disse indskud er indføjet, der, hvor de rettelig hører hjemme.

Han benyttede sig i udstrakt grad af forkortelser: navne forkortedes når de gentoges, og mange af de ofte benyttede ord forkortedes. Her er alle forkortelserne opløst med undtagelse af enkelte idag almindelige forkortelser.

Erindringerne er skrevet til Peder Kroghs børn. Der er derfor en del bisætningsvise henvisninger til de af børnene kendte personer og sammenligninger med steder og forhold i Hjerk sogn i Salling. Disse indforståede henvisninger er udeladt.

En del år før nedskrivningen af erindringerne skrev Peder Krogh nogle familieoptegnelser med karakteristikker af de slægtninge, han huskede fra sin barndom. Herfra er medtaget hans beskrivelse af sine forældre, som bidrager til karakteristikken af barndomshjemmet.

Erindringerne er, som det dengang var almindeligt, skrevet med få kapitelinddelinger, og disse er blot angivet med en enkelt tom linie. Denne form er noget tung for nutidige læsere, og der er derfor indsat kapiteloverskrifter for at lette læsningen.

Erindringerne er kommenteret med noter. Her er historiske begreber og forhold forklaret. Ligeledes er de fleste dialektudtryk oversatte. Endelig er de lærere og præster Peder Krogh omtaler så vidt muligt fundet i de trykte degne- og præstehistorier, og deres vigtigste data er anført. I et efterskrift er beskrevet hovedtrækkene i hans liv efter 1854, hvor erindringerne hører op. Jeg takker lektor ved Institut for Dansk Dialektforskning, Bent Juel Nielsen, lektor ved Historisk Institut i København, Karl Erik Frandsen, og arkivar ved Lands-

Udgiverforord

arkivet for Sjælland m.m., Erik Nørr, for hjælp med noter og efter-skrift.

Stilebogen

Ved siden af erindringerne og familieoptegnelserne er der bevaret endnu et større skriftligt arbejde fra Peder Kroghs hånd. Det er hans stilebog fra seminarietiden 1845-47. Også denne er i privatarkivet på Rigsarkivet. I de to år skrev han 31 danske stile, som ialt fylder 216 tæt beskrevne sider. En stor del af stileemnerne er religiøse. Han skulle således i en stil kommentere skriftstedet: »Dødens dag er bedre end Fødselens« og i en anden: »Mange ere kaldede, men Faa ere udvalgte«. En anden stor gruppe er almenmenneskelige og pædagogiske emner, som: »Venskab«, »Om Løgn« og »Hvilke ere Betingelserne for, at det rette Forhold mellem Lærer og Børn kan være tilstede i en Skole?«. Især den sidste gruppe stile indeholder en række betragtninger om lærergerningen, som kommenterer beskrivelserne i erindringerne. Fra disse stile er der udtaget en række citater, der er placeret som illustrationer i erindringsteksten.

Peder Kroghs erindringer

Tanken om at opskrive en Del om, hvad jeg har oplevet, lige fra jeg var Barn, har tidt været fremme hos mig. Den er hver Gang bleven vist tilbage efter nogen Overvejelse, i det jeg tænkte, at mit Liv havde været uden mærkeligt Indhold, da jeg ikke har taget væsenlig Del i det Aandsarbejde, der i min Levetid er udført i »vort Land og Folk«, og har – vistnok af utidig Beskedenhed, maaske Fejghed – saavidt jeg skjønner, holdt mig tilbage for at vække Opsigt eller blive ilde omtalt; og aldrig har jeg ment om mig selv at være andet end en jævn Middellaadighed, en af den store Hob af Hverdagsmennesker. Da saa min Søn Josef for næsten et Aar siden ganske uden Anledning fra min Side i et Fødselsdagsbrev opfordrede mig til at opskrive noget om, »hvad jeg har oplevet«, og som af en eller anden Grund har vakt min Interesse, saa vaagnede Tanken igjen med lidt større Kraft. Jeg begynder nu saa smaat derpaa, men synes bestandig, at alt vil blive noget ganske ubetydeligt. Men lad det nu gaa og blive til, hvad det kan baade hvad Indhold og Masse angaar. Andre Læsere end mine Børn tænker jeg aldeles ikke paa eller ønsker.

Faa mine Optegnelser ikke anden Værd, kunne de dog maaske give et Begreb om Livet i et Bondehjem for over 60 Aar siden, da jeg agter at medtage adskilligt i den Retning, og altsaa blive et lille Stykke Kulturhistorie angaaende Forholdene for 2 Menneskealdere tilbage.

Ogsaa om andre landlige Forhold for cirka 65 Aar siden og om den Maade, man da levede og tog Livet paa, vil jeg nok faa en Del at skrive. Jeg vilde gjerne gjøre Eder opmærksom paa, hvilke Forandringer, baade mange og store, der er sket siden Eders Bedsteforældres Dage.

Gården i Torp 1827-31

Som I alle vide, er jeg født i Torp By, Karby Sogn paa Mors, d. 17. Januar 1827, samme Dato som min lige 10 Aar ældre Broder Christen, og var den 6. ældste og den 5. yngste af 10 Børn, hvoraf de 2 ældste og de 2 yngste ere døde. Da jeg var 4 Aar, flyttede mine Forældre, Peder

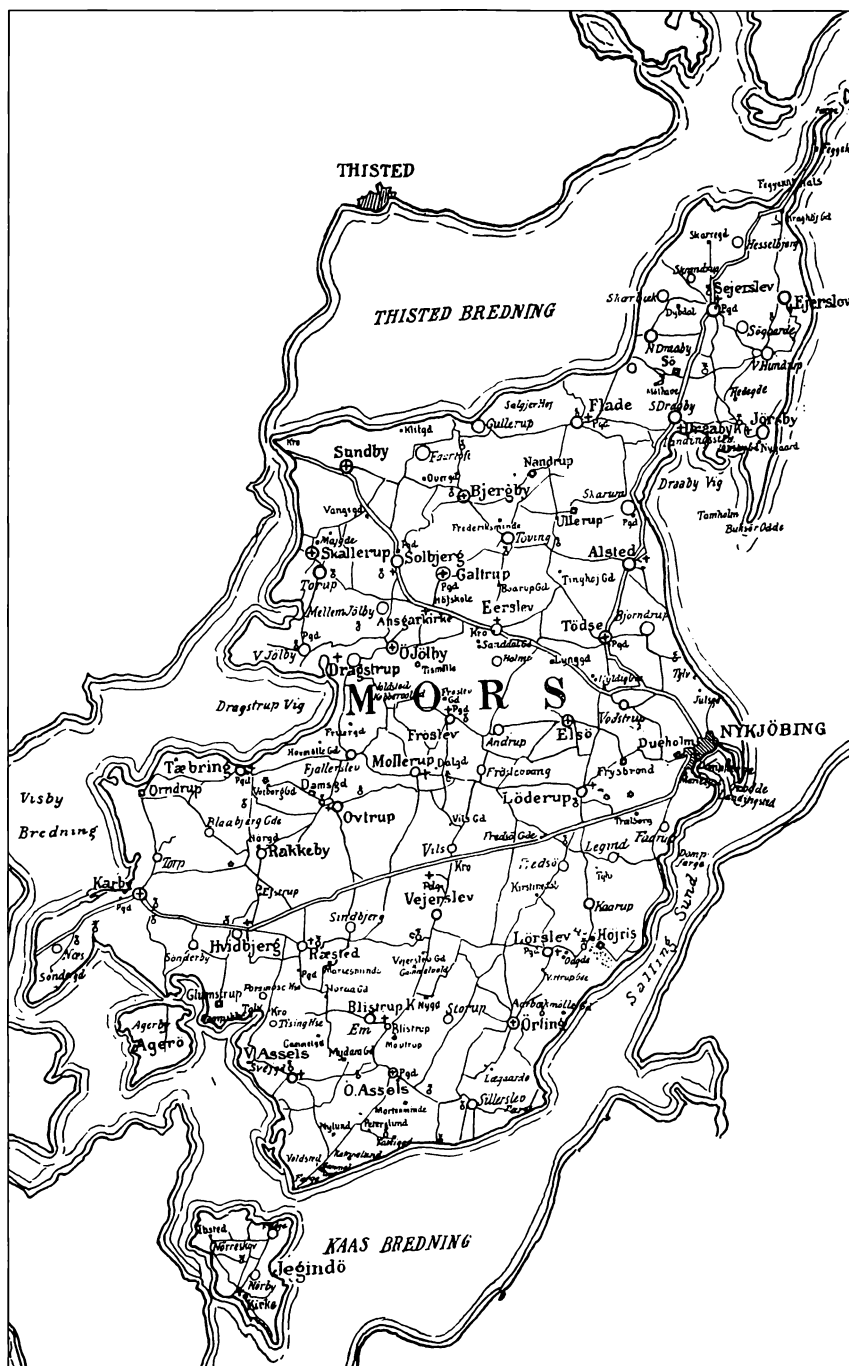
Jølbygaards mølle 1831-36

Svenningsen og Inger Sidsel Johanne Christensdatter, fra Torp til Jølbygaards Mølle i Mellem-Jølby, Solbjerg Sogn. Men fra Torp kan jeg dog huske nogle ubetydelige Smaating, som jeg vil omtale, hvor intetsigende de end ere. Som Følge af den Børnene medfødte Trang til at efterligne de voxnes Færd og Arbejder lavede vi Tørv ved at ælte den opkjørte Jord paa en Markvej. Jeg ser endnu tydelig, hvor net de smaa Tørv af Størrelse som et Kortblad, saa ud, naar Mudderet, pænt udjævnet og »stykket« med et Stykke Baandjærn, begyndte at tørres og revne fra hverandre efter Stykningen. De blev siden rejste og skruede, men vistnok aldrig forsøgt brændte. – Jeg mindes at have været med ved et eget Slags Fiskeri. Norden for Byen var der en hel Mængde gamle Lergrave, sagtens fremkomne ved det store Forbrug af Ler til næsten alle Bygninger; og til hver By var der ved Udskiftningen for over 100 Aar siden udlagt et Stykke Fællesjord, hvor enhver kunde tage Ler efter Behov. Der var, maaske for Aarrækker siden, udsat Gjedder i Lergravene, hvoraf der af og til fangedes nogle af ikke ubetydelig Størrelse. Om Vinteren stod samtlige Lergrave under Vand lignende en stor Dam. Vandet sank saa henad Foraaret, i Forsommeren blev det hele en Samling af større og mindre Vandpytter, og selv i de smaa kunde der da findes Gjedder indespærrede. Børn samlede sig saa i »æ Mejdaslav« med Spande og Øser og øste saa meget Vand bort, at Gjedderne kunde tages med de blotte Hænder. Jeg kan endnu ligesom se, hvorledes Fiskene stred for at klare sig i Lavvandet, og deres over Vandet ragende Ryg.

Den eneste Gang, jeg har set en Gøgeunge, var i denne min Barn-domstid. Vi vare flere børn samlede for at se det »sære Syn«, og der fortaltes af dem om »Ungen« Ting, der satte min Fantasi i levende Bevægelse. Jeg husker, at den var rød i Munden, naar den gabede, og arrig var den og vilde hugge i en fremrakt Finger.

Jølbygaards mølle 1831-36

Den 1. April 1831 flyttede vi til Jølbygaards Mølle, kjørte fra Torp nordpaa til Ørndrup og derpaa i Øst tæt forbi Ørndrup Mølle ad Tæbring gennem Dragstrup til »Mellem-Jølby«. Jeg vidste, at vi skulde til en Mølle, og da vi kom til Ørndrup Mølle, spurgte jeg, om det skulde være den Mølle. Da dette blev benægtet, skal jeg have sagt, at det var endda godt, for det var en sær Trevl Mølle. Mine Ord mindes jeg ikke, men husker godt, at Møllens Tag saa meget forrevent ud. Fra

Kort over Mors fra ca. 1919 (Historisk Årbog for Mors, I 1919 s. 41).

Tæbring kunde vi over Dragstrup Vig se Jølbygaards Mølle, som man viste mig, og jeg fandt, at dertil var der en umaadelig lang Vej.

Jølbygaards Mølle var den næststørste Mølle paa Mors, maaske endogsaa større end Dueholm Mølle ved Nykjøbing. I cirka 1 Mils Afstand var der ingen Møller af nogen Betydning; thi et Par smaa Vandmøller ved Gaardene Votborg og Damsgaard vare næsten kun for intet at regne og var 3/4 Mil borte. Nu skal det jo huskes, at da og lige til 1862 var Møllernæringen bunden, saa kun Møllerne med gammelt Privilegium maatte male Mel til Menneskeføde, den Gang næsten den eneste Malen. Derfor var der i Regelen kun store, sværtbyggede Møller. Dog maatte hver bygge Møller til blot eget Brug, ogsaa til Mel, og ved Herregaardene saaes tidt en saadan til Gaardens Brug; ogsaa ved et Par større Bøndergaarde har jeg set en slig Mølle lige til omtrent 1860. Først 1862 blev Møllernæringen frigivet, og den eneste Erstatning, der herfor gaves Ejerne af de gamle, værdifulde Privilegier, var, at Skatten af Mølleskyld, halvt mod 1 Tønne Hartkorn, bortfaldt; thi der taltes da om Tønder Mølleskyld ligesom endnu om Tønder Skovskyld. Møllernæringens Frigivelse blev en mægtig Løftestang i det danske Landbrug og bidrog saare meget til i Stedet for Kornsalg at tage sine Indtægter ved at lade Kornet gaa igjennem Kreaturerne.

Dagen efter vor Ankomst til Møllen, da denne gik rask ved en strygende Vind, vilde jeg op paa Møllen, der ikke stod på »Kjælder«, som Hjerck Mølle, men havde Kværnen liggende 3-4 Alen over Grunden. Den rystede af den Grund meget, og da jeg mærkede dette og den næsten øredøvende Larm af flere Kværne, fik jeg kun Hovedet ovenfor første Loft og skyndte mig saa af bar Forskrækkelse ned igjen. Siden blev jeg dristigere, og vi Børn fandt tidt i Møllen en rar Legeplads, især til at »forvare« os mellem Møllesækkene. – En Mølle af den Bygning har vist ingen af Eder set eller kommer til at se. Vingerne gik ikke Jorden nærmere end 3-4 Alen. I den Højde var Møllen omgivet af et Slags Tremmeloft, hvilende paa Bjælker, der bares af svære Ben under Yderenderne. Paa dette Loft standsedes, i Gang sattes og drejedes Møllen, ligesom ogsaa Sejlene paa- og afsattes, og yderst ude var der saa Rækværk. Slig Indretning kaldte man »Svækstilling«, en kostbar Indretning, der ret jævnlige fordrede Udbedring. Mine Minder fra Jølbygaards Mølle fra mit 4.-9. Aar ere ikke faa, men meget ubetydelige. Broder Kristen kom strax paa Møllen og fik især med Kornsalg at gjøre (Toldkorn) og Modtagelse af Pengene, hvorfor han blev anset for særdeles dygtig til »at tælle Penge«. Det kan i vore Dage synes at være en simpel Sag, da det gaaer saa let med Pengetælling; den Gang

skulde man kjende vist henimod 20 forskellige Mønter og deres meget forskellige Værdi, og der skulde virkelig passes godt paa, især da Mønten ikke altid gjaldt, hvad Præget udviste.

Broder Povl var en meget opvakt Dreng, har jeg senere kunnet skjønde. Vi ejede til Møllegaarden et Stykke Jord af Solbjerg Mark, cirka 1/4 Mil borte, hvor Kørerne græssedes hver Formiddag. Lige ved sydøsthjørnet deraf var en stor Høj, i hvilken var en Teglværksovn. Da Povl skulde blive hos Kørerne hele Halvdagen, havde han meget at se paa ved dette Teglværk, og omkring i Udkanten af Højen, der kaldtes »Brandhøj« og kaldes saa endnu, byggede han smaa Teglovne, hvor han saa brændte sine selvavede Sten, vel et Par tommer lange og brede og tykke derefter. Jeg fik tidt Lov til at følge med og blive hos ham. Jeg blev saa gjerne sendt hen at flytte Kørerne, da Povl havde for travlt med sit Teglværk, og jeg tror næppe, han var »den gode Hyrde«. Han var som flere Drengene stiv i »at finde og fange«. Han kunde finde Fugleæg i stor Mængde, en Drengesport, som da var saa almindelig og vigtig, at Drengene gjerne for hverandre pralede af, hvormange Snese, ja Ol Æg, de havde fundet i dette Foraar og -sommer. Han satte Snare af Hestehaar i Fuglenes Reder og fangede adskillige, som jeg dog ikke husker Anvendelsen af. Der var en Masse af Fugle mod som i Nutiden, vistnok især af Vadefugle, da større Arealer, lidende af eller staaende under Vand, henlaa ubenyttede og regnedes for intet. Der var vistnok ogsaa Fuglearter, som nu ikke findes i opdyrkede Egne; jeg husker f.Ex., at Brushøns og deres komiske Bevægelser og sære Fagter i Parringstiden (Skogren) var meget omtalt af Drengene indbyrdes. Æggene spistes tidt af Drengene til Melmad, da de vare meget fede og vel smagende; men en god Del deraf brugtes ved Pintsegildet, Hver Dreng mødte med en »Tejne« indholdende Æg, faa eller mange efter Omstændighederne, Pintsedags Eftermiddag. Æggene kogtes enten ude paa Marken eller hos en Huskone, et Aar i min Faders Smedje, der laa et Stykke fjærnet fra Møllen. Der fraadsedes saa i Æg til det medbragte Smørebrød – eller uden det – følgende Raadet: »Lader os spise og være glade!«

Men især var Povl en Fisker paa en Hals, og Fiskepladsen var hovedsagelig Dragstrup Aa, det største Vandløb paa Mors, begyndende helt oppe i Vadstrup og Elsø og udgydende sit Vand i Dragstrup Vig. Pejter Svindt, Maren Gesvindts uægte Søn, fra Solbjerg, var gjerne hans meget øvede Medhjælper. Den mest efterstræbte Fisk var Gjedden, der fangedes af indtil cirka 1 Alens Længde. Den er en meget sky Fisk og endnu mere en hurtig Svømmer. Redskaberne vare en »Brejl« (i Salling »Briel«) c: en Fiskegarns-Pose, hvis vide Ende holdtes

Jølbygaards mølle 1831-36

udspilet ved et Tøndebaand (Træ) fastgjort tætved Enden af en indtil vist 6 Alen lang Stage af sejt Fyrretræ, der havde ved den anden Ende et Aalejærn eller en Lyster. Gaaende hver paa sin Side af Aaen holdtes der skarp Udkig efter Gjedden, som ved Plumring af Vandet og Stød under hule Brinker tidt skulde drives ud. Den løb saa med stor Fart ofte flere Hundrede Alen, og nu maatte den ene Fisker bene godt af og mærke sig Bølgerne for at se, hvor langt den kom. Havde den skjult sig, maatte den atter purres ud, og nu indesluttet mellem 2 Fjender, maatte den forsigtig gribes i en af Brejlerne, der efterhaanden samledes. Tidt smuttede den forbi, og saa maatte Jagten fortsættes og gjentages, tidt i den modsatte Retning. Af Skaller og Aborrer, hvilke begge i Modsætning til Gjedder leve stimevis, fangedes tidt adskillige og meget store; men især fangedes masser af en lille Fisk, vistnok aldrig 1 Kvarter lang, som vi kaldte »Rundbøtter«, men som nok enten hedder Grundlinger eller Elrisser. En Brejl kunde tidt være indtil halv fuld af de store Stimer. Engang laantes der en »Glib«, da et helt nyt Fiskeredskab, der blev ved et »Sæt« saa fuld, at en »Mand« ikke kunde løfte Fangsten.

Jeg har – maaske uden Grund – saa vidtløftig omtalt vort Ferskvandsfiskeri, fordi det spillede en hel Rolle i mit Barndomsliv. Jeg var 8-9 Aar gammel, gjerne med for at bære Fangsten, der ellers vilde genere Fiskernes Bevægelser, og Byrden blev mig tidt temmelig tung, saa jeg var nær ved at ønske dem Uheld til videre Fangst. – Naar jeg senere som voksen og ældre er kommen over Dragstrup Aa, synes den mig lille, næsten en uselig lille Strøm mod den Gang, da jeg vandrede langs dens Bredder som ivrig, om end kun passiv Deltager i Sporten. Vistnok har den nyere Tids omhyggeligere Vandafledning ogsaa virkelig formindsket dette som saa mange andre Vandløb. Povl vedblev at fiske ogsaa i Karby. Han »slog« (huggede) Gjedder med stor Sikkerhed. Var Stagen for kort, slap han den helt løs som et Kastespyd, og tiest sad Fisken spiddet fast i Bunden.

Karlen Mads Mulli

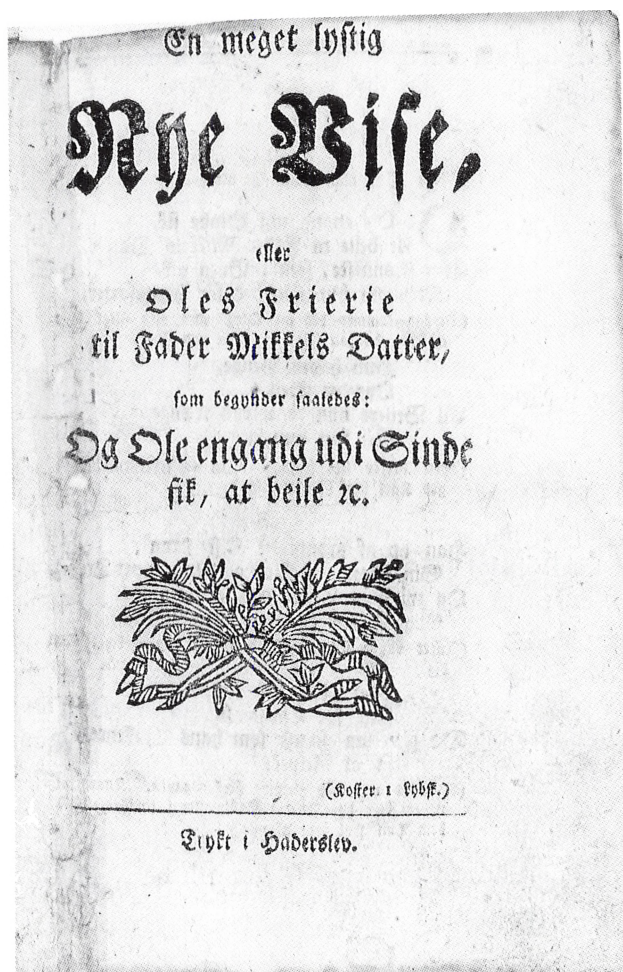
Jeg har fra Jølbygaards Mølle en Del Minder, men i Regelen ikke just klare, hvorfor de knap kunne optegnes. Dog mindes jeg ret tydelig Mads Mulli, en gammel, vistnok mer en fyrretyveaarig Pebersvend, af meget svær og velnæret Udseende og meget koparret. Hans Løn blev tidligere brugt til Lapperier, daarlige Handeler og til Dækning af hans Tab i Kortspil, saa han næsten var nøgen, da han kom til os, hvorfor min Fader usurperede sig et Slags Formynderskab over ham og bragte

det til, at han fik taalelig gode Klæder paa Kroppen. Hans Lige til at bruge »Skraa« har jeg aldrig kjendt, og jeg er kun en Sinke mod ham i det Stykke. Selv Tobak, der var levnet i Piberne som uskikket til at brænde, ja selv ren Tobaksaske forsmåede han ikke. Han spyttede ikke lidt, men saa grundigt, at der paa et gulv af Udgydelserne blev en Stjerne med Krans om Spidserne, næsten lig en ved et haardt Fald fremkommen Stjerne i ikke for tyk Is, men dog savnedes dennes dejlige Regnbuefarver. Hans eneste Møbel var en Kiste, gammel og af ubestemmelig Farve. I en Skuffe i Lædiken havde han en heterogen Samling af Snurrepiberier som Knapper, Knivblade, -skafter, Knap-skaaler, itubrukne Naale og Syle, Messingspænder, Glaspropper, Smaaskruer, og meget mere. Jeg troer nok, at jeg stod lidt højt hos ham, da jeg tidt begunstigedes ved at rage i og stykkevis undersøge den sære Samling, hvilket var mig til stor Glæde, ligesom jeg ogsaa, da jeg var hans »Schlof« en kort Tid, fik Lov at varme mine kolde Fødder paa hans tykke og dejlig varme Laar. Paa Kistelaagets Underside vare store bibelske Billeder klistrede, og jeg saa der David i Kamp med Goliath som Illustration til Historien derom, den jeg vel maa have hørt eller snarere læst, saasom Billedet gjorde dybt Indtryk paa mig. Jeg har senere og længe derefter set lignende Billeder i ældre og gamle Folks Kister; thi dette Møbel var da det almindeligste hos dem, der jævnlig flyttede. Selv da jeg kom på Seminariet 1845 var en stor blaa Kiste i 2 Aar Gjemmested for samtlige mine Ejendele, der dog kun fyldte lidt i et saa stort Rum. En »jærnbunden«, stor Kiste med buet Laag, kun bestemt til at gemme Grunker af Klæder, flyttedes sjældent, men havde tidt staaet i samme Gaard i henved 100 Aar, hvad

»I vor Tid er der gjort meget for at fremdrage Beretningen om Danske Fædre af den ufortjente Forglemmelse, hvori de saa ganske vare nedsjunkne. Og ikke alene af de Oplyste og Lærde er der virket i den Henseende, men ogsaa af Lægfolk, og med Guds Hjælp vil snart heraf fornemmes gavnlige Følger.

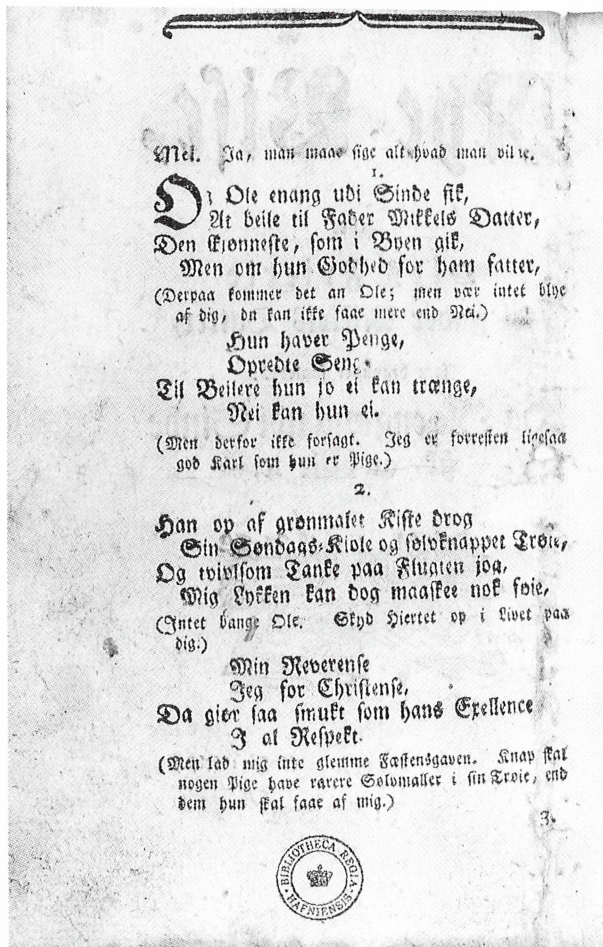
Kunde man faae den opvoxende Ungdom i Danmark bibragt nogen Kundskab om dens Fædre, kunde man hos Almuen bringe de gamle Kæmpeviser i brug som Folkesange, da var vist mere vundet, end de fleste indse.«

Stilemne: "Lidt om de gamle nordiske Folkesagn og Kæmpeviser med deres Nytte og Brug for det nuværende danske Folk" (stileb. s. 187ff)

ikke sjældent kunde ses af de i Jærnbaandene dannede Aarstal. Den kaldtes en »Ørk« c: Ark (Noah), og et Steds her i Sognet, vistnok til Søren Ladefogeds eller i Thinggaard, har jeg set en saadan; men Beslaget er ikke i den Grad Smedekunst som paa de rigtig gamle.

Det mærkeligste og maaske det bedste ved Mads Mulli var dog dette, at han var en virkelig levende Visebog, skjønt der nok ogsaa kunde siges mere godt om ham, da han som de fleste for eget Vel temmelig ligegyldige Mennesker var inderlig godmodig, altid i godt Humør, glad i sin Gjærning og fri for nagende Bekymringer. Under sit »Aftensarbejde« – i Regelen Simesnoning – sang han næsten bestandig; thi det faldt ham saa let at synge som andre at drage Aande,

Mads Mullis vise om »Oles Frieri til Fader Mikkels Datter« blev trykt som skillingsvise i de første årtier af 1800-tallet i Haderslev (Det hgl. Bibliotek).

og hans Sange, alle udenadlærte, slap aldrig op, ligesom han aldrig gik i Staa eller havde glemt Versene. Mine Forældre og ældste Søkende sagde, at han tidt sang Viser paa 30 Vers og derover.

Hvorfra han havde sine Viser, har jeg aldrig vidst eller forstaaet. Der var rigtignok »Visehefter«, som jeg nok som Barn har set, men kun læst saa lidt i dem, da jeg ikke fandt dem morsomme. Der hørtes ikke sjældent Tale om »æ Hundervisbog«, men den har jeg aldrig set – sagtens en Samling af Kæmpeviser fra forrige Aarhundrede, da flere begyndte i Anders Sørensens Spor fra 1591 paa slige Samlinger; maa-

Jølbygaards mølle 1831-36

ske det var selve Vedels Samling, da netop 100 var Antallet. Jeg kan næppe tiltro Mads saa megen Læsefærdighed, at han af Bøger kunde lære Viserne. Min Fader havde en Del Viser sammenheftede, »Trykt i Haderslev i dette Aar«. Jeg husker kun Begyndelsen af en: »Da Lisabon sank ned, da rørtes hele Jorden«, der beskrev Lisabons Ødelæggelse ved Jordskjælv 1755. Mads sang en Vise, der altid morede mig, om »Oles Frieri til Fader Mikkels Datter«, begyndende saaledes: »Og Ole en Gang i Sinde fik at bejle til Fader (Fatter) Mikkels Datter«. Den kjønne Moltone har vist været brugt i Blæksprutten, og der skulde tales en Del deri, hvad nok ogsaa har været brugt i en Blækspruttevise.

Skoleerindringer, lærer Bjørndal

I denne Periode begyndte jeg bogligt Arbejde. Min ældste Søster lærte mig at læse, og naar jeg undtager, at jeg døjede med at huske Navnet paa Bogstavet s, saa husker jeg slet ingen Tvang eller Ulempe derved. Jeg havde vistnok tidlig god Færdighed i Læsning, og kunde snart læse raskvæk i en cirka 300 Sider tyk latinsk Grammatik, vistnok af en »Lang-Nissen«. Min Fader, der var meget forfængelig af sine Børns formentlige Fortrin, lod mig tidt læse deri for fremmede, og man forbavsedes ved at høre: Substantiv, Nominativ, Præsens Indikativ, Perfektum, Imperfektum, Intecedens, Konsequens, ja lige til Futurum ex Aktum, alt ud i et Kjøre, omtrent som Per Degns Latin, der jo var ved at gjøre Kaal paa Erasmus Montanus. Da vi havde 1/4 Mil til Skolen i Solbjerg, og da Læreren der, kaldet »sorte Sørensen«, ikke havde godt Lov, bleve vi en Vinter underviste hjemme af en gammel Mand, der hed Ludvig, som gik i hvid, hjemmegjort ulden Frakke eller Trøje. Om ham husker jeg ikke andet, end at han gav mig en Ørefigen, da jeg drejede Hovedet fra Arbejdet for at betragte en indtrædende Møllegæst. Daglig- eller Folkestuen var Skole.

At skrive begyndte jeg vistnok denne Vinter paa, og da vi strax begyndte paa Papir, blev Begyndelsen jo sande Kragetæer. Der begyndtes med lille a, og jeg havde – jeg troer til jeg var 20 Aar – denne allerførste Skriftprøve, og navnlig var da det danske a forskrækkelig.

Kun en kort Tid gik jeg i Solbjerg Skole, og kun lidt husker jeg derfra. Til Sørensens Særheder og Galskaber mærkede jeg ikke. Jeg husker, at han den første Dag, jeg var i Skole, puttede mig, staaende bagved, et Stykke Kandis i Munden, uden at sige et Ord, og det til min store Betuttelse. Da det kun var den halve Vejlængde til Vesterjølby Skole, og Læreren der, Bjørndal, var næsten berømt, kom jeg – og

Første halvdel af 1835

Anden halvdel af 1841

Hermed følger de forskellige
Kort Tid gik i Solbjerg Skole,
og hvor lidt husker jeg desuden til
Forsættelse og Lærere og Galubaber som
køde jeg ikke. Jeg husker, at han den
første Dag, jeg var i Skole, spillede mig,

Side fra Peder Kroghs håndskrevne manuskript, hvor han anfører de forskellige skrifttyper, han skulle lære i sin ungdom.

vistnok min Søster Ane Dorthe – til at søge Skole der, skjønt i en anden Kommune. Den »indbyrdes Undervisning« dreves der pligtskyldigst. Jeg slap fri for at gennemstave Tabellerne, men ikke for at være »Bihjælper« for Begyndere. Vi vare en Dag raabte op og opstillede i Række, da 2. Signal lød (et lille »Pib« i en Fløjte) og Afmarschen til Pladserne skulde da gaa for sig; men for en Fejls Skyld drejede jeg forkert om og fik derfor en lille Ørefigen, det eneste Slag, jeg har faaet i min Skoletid. Jeg husker, hvor glad, maaske stolt, jeg blev af ved Examen at flyttes vel en Snes Pladser opad, fra øverst ved »det lille Bord« til næstøverst ved »det store Bord«. Børnene sad ved 2 lange Borde, cirka Halvdelen ved hvert, og der var vist mellem 15 og 20 ved hvert Bord. Om Lektierne og Lærdommen husker jeg intet, derimod nok lidt om vore Lege. Vi var da en sammenliggende, tæt By, hvori der havde holdt sig en gammel Enigheds- og Foreningssaand. Fastelavnsmandag »sloges Katten af Tønden«, hvortil Deltagerne udmajedes med stor Stads, til Dels lavet af Papir. Om Aftenen var der saa »Leg«, hvor Dansen gik lystig efter Musik af flere, der afløste hverandre; thi der var da og længe derefter en Mængde Spillemænd i Byen, og skidt var og blev hele Musikken. Jeg fik Lov til med nogle af mine Søkende at overvære det hele og købte mig 1 Kop Kaffe med en Fastelavnsbolle til, hvilket jeg fandt meget mættende for den Sult, som ud ad Aftenen meldte sig. Vi Skoledrenge slog siden i lang Tid Kat af Tønde i Legetiden; der hængtes en kort, men tyk Træklods i et Stykke Sime op i et

Jølbygaards mølle 1831-36

Træ, og hele Rækken bevægede sig saa meget højtideligt fremad og hver gav Klodsen et drabeligt Slag af en tyk Raft, haabende at kunne nedslaa Klodsen og derved blive »Kattekonige«. Mere end et Aars Tid har jeg vist ikke søgt den Skole, maaske kun en Vinter; thi jeg husker intet om »Legene« i Sommertiden.

Moder og fader

Om min Moder havde jeg fra Barn af den Mening, at hun var uden Fejl, skjønt nok noget streng, og den forandrede sig ikke meget senere. Hun var en i Alvor gudfrygtig Kvinde, og har vi Børn bragt nogen Kristendom i Hjertet med fra Hjemmet ud på Livsvejen, stammede det vistnok fra hende, da Faders Kristendom som saa manges mest bestand i Talemaader, og Syndenød og Frelsetrang troer jeg næppe, han kjendte noget til. Moder var i sine gode dage en virkelig proper Kone i sit Hus, meget økonomisk anlagt og forstod at faa alt, Føde som Klæder til de mange, til at slaa til og tage sig godt ud paa Datidens Vis.

Fader var en baade legemlig og aandelig vel begavet Mand, der havde mange Interesser, var lære- og læselysten, nem til at tage noget til sig, hvor han fandt det, og oplyst som faa i sin Tid. Han forstod nok at gjøre sig gjældende, hvor han kom, og han havde fuldt så høje tanker om sig selv som altid godt var. Vil nogen beskyldte ham at være et Stykke af en Praler, da tør jeg ikke tage mig på at vaske ham ren i den Henseende. Men enhver skal bedømmes efter den Tid, hvori han levede. Man talte virkelig bedre ud den Gang, hvad der var i Hjertet, end nu om Dage. Derfor ragede man i de Tider meget hyppigere uklar ved selskabelige Sammenkomster end i Nutiden, ja ikke sjælden i Slagsmaal. Man havde ikke for Skik som nu at gjemme paa i Aarevis, hvad man havde mod en, og saa mulig bagtale, ja æreskjænde ham ved enhver Lejlighed. Jeg troer, der var mere Mod hos Folk; man gik meget mindre indirekte frem.

Hvad nu hans Praleri angaar, da har jeg selv, ikke at tale om Moder og ældre Søkende, tidt været meget elendig ved at høre ham prale af Børnene, og jeg kan jo bedst huske, hvad der angik mig selv, hans Hingste – en af hans Specialiteter – hans Smedekunst, Dyre- og Menneskekvaksalverdygtighed og meget andet. Men at han trods alt dette i sine Velmagtsdage var en meget anset Mand, er vist nok, og nogen Underfundighed eller Uhæderlighed har jeg aldrig hørt ham beskyldt for. Lille var han, vistnok mindre end alle hans Sønner, Kristen dog maaske undtagen; men meget stærk bygget og i sin Middelalder prydet med en anseelig Embonpoint. Trods sin Lidenhed,

mente han sig at have svære Kræfter, hvad han ikke glemte at anføre Beviser paa.

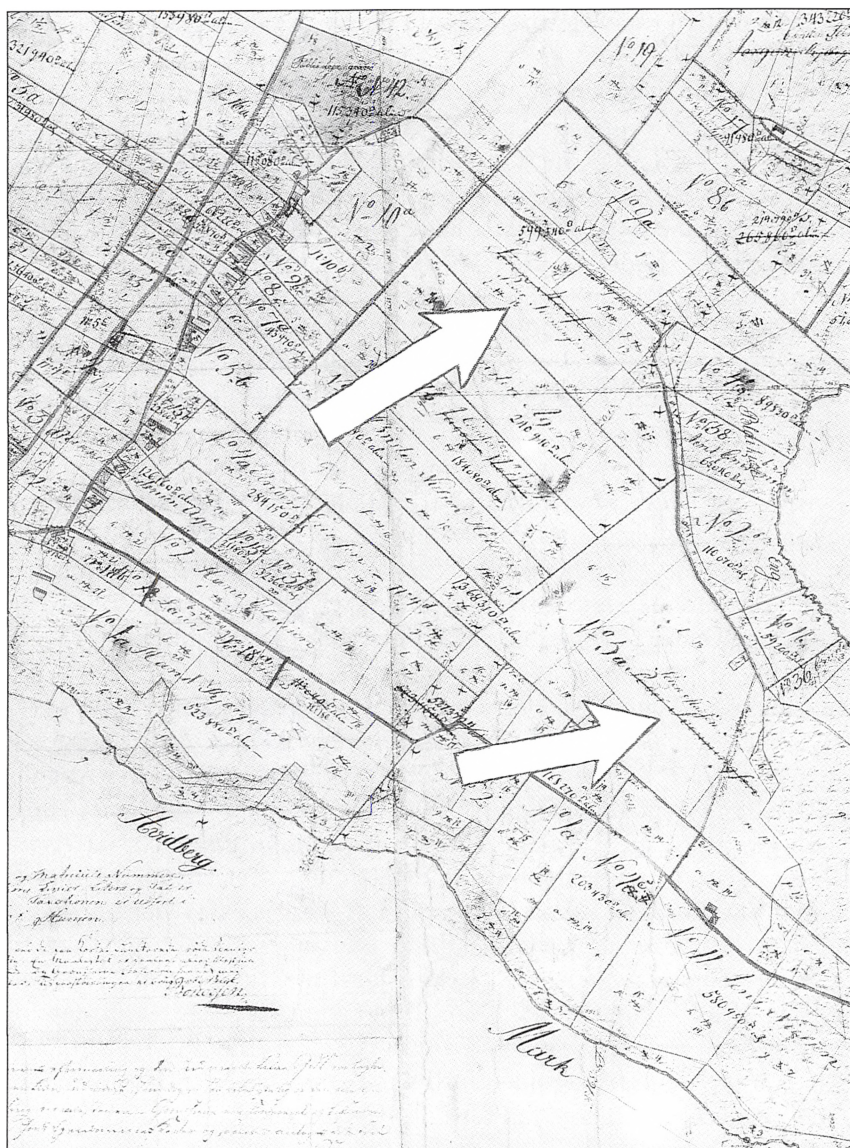
Han var en indsigtfuld og begavet Mand, men kunne aldrig indordne sig under Tvangen af stadigt Arbejde. Det kan vel ikke nægtes, at han var »vidtløftig«, hvad hans hyppige Flytten omkring som Følge af de mange Ejendomshandeler bevise, hvilke aldrig var en Følge af truende Næringsssorg. Fra sin Fødegaard flyttede han til en større Gaard i Øster Hvidbjerg, Bovbjerg, og atter efter at have boet der 1/2 Aar tilbage til Fødegaarden. Om han ved begge Flyt eller nogen af Gangene byttede, har jeg aldrig vidst. Bymændene i Torp gik i de lange Aftener tidt sammen for at »passiare« og maaske bytte en »Pægl«. Som de saaledes en Aften sad og talede om hinandens Gaarde, kom min Fader til at sige, at Søren Gaard var bedre end hans egen, og da der gjordes Indvendinger derimod, tilbød min Fader ham at bytte Gaarde »lige over«. Han blev strax taget paa Ordet. Da der var Vidner nok, maatte Handelen gjælde; de skiftede saa om, og han maatte flytte de faa hundrede Alen. I Søren Madsens Gaard, da den næstnordligste i den Række, hvori Gaardene i Torp da laa, er jeg født. Han bortbyttede saa denne Gaard i Sommeren 1831 med Jølbygaards Mølle.

Haardt imod Kone og Børns Vilje bortbyttede min Fader i Foraaret 1836 Møllen og Gaarden, hvor stadig holdtes 2 Heste og 6 Køer, med en Gaard i Karby. Han gav den Grund for Flyttet, at Møllen var for bekostelig at vedligeholde. Han havde tidt forsøgt at afkjøbe en Nabo et Stykke Jord med en Høj paa, og hans Mening var saa at flytte Møllen der op og sætte den paa en i Højen udgravet Kjælder, hvorved den blev solidere, da Kværnene kom til at bæres af Kjældermuren, og den saa kostbare Svikstilling kunde undværes. Jorden gik lige til Møllen, saa han havde lejet et Stykke deraf til Græsning for Møllegjæsternes Heste, naar de tidt flere Timer ventede efter at få det nu maledede Korn med sig den lange Vej tilbage. En anden Grund til hans Flytte angav han at være den, at hans Sønner ved den lille Ejendom vilde, naar de voxede op, faa for lidt at bestille.

Gården i Karby 1836-43

Saa kom vi da til Karby 1. April 1836. Om selve Flytningen husker jeg slet intet saa lidt som om mine Bekjendtskaber i den første Tid, eller hvorledes jeg orienterede mig i Hus eller paa Mark. Hen i Juni blev min ældste Søster, Mette Kirstine, gift med Ungkarl og Gårdmand

Gården i Karby 1836-43

Del af matrikelkort over Torp by, Karby sogn (Matrikelarkivet). Kortet blev udarbejdet først i 1800-tallet og ændret flere gange, senest i 1831. Som følge af farens gårdbytte i 1827 er Peder Svenningsens navn overstreget og erstattet med Søren Madsens ved gård nr. 5, og omvendt ved gård nr. 9.

Det ser i øvrigt ikke ud til at have været den bedste handel Peder Svenningsen gjorde. I Matriklen af 1844 (sogneprotokol 74-05) er gård nr. 5 beregnet til 103 tdr. land og 6-6-1 tdr. hartkorn. Nr. 9 er beregnet til 79 tdr. land og 4-5-3 tdr. hartkorn.

Kristen Stefansen Dissing, ejende Gaarden Dissing i Vester Jølby, med hvem hun allerede i Jølbygaards Mølle var forlovet. Om det vistnok store Bryllup husker jeg intet, maaske fordi jeg var syg. Da Faarene kom ud paa Græs i April, blev jeg sat til at vogte den løs-gaaende Flok og drive dem et godt Stykke Vej Morgen og Aften til og fra Vangjorden. Det var gjerne Skik, at Faarene gik løse til Pintse, til hvilken Tid man almindelig først havde tilsaaet. Hvorledes jeg kom om ved det med Middagsmad, husker jeg ikke rigtig; men troer nok en anden afløste mig mens jeg spiste. Hvor de sultne »Lammefaar« (Moderfaar) dog kunne drille mig og løbe om kap med mig for at komme på Rugen eller den da fremskydende Kløver. Hen og hjem var det ogsaa galt, og jeg maatte løbe for at faa Flokken i Fart, saa de dristige og sultne ikke godt kunde knibe ud. Den Dag, Faarene – vistnok henimod 30 – kom i Tøj, var en sand Glædesdag. Jeg blev ikke længe efter syg og var det hele Sommeren. Man befrygtede, jeg var i Træk med at blive værkbruden, da jeg nok »skød Ryg«; der taltes ogsaa om »Morsot« og Gulsot. Hvorvel min Moder var saa fri for Overtro som kun faa, lod hun sig dog bevæge af andre Koner til at anvende en Tryllekur for mig af dem, der skal læres en Kvinde af en Mand eller omvendt. Jeg skulde, naar det var blevet mørkt, gaa rundt om Indhuset, banke paa Murhjørnerne og sige: »Morsot, Gulsot, Pinsyg! hvorfor piner Du mig? Sol og Maan' og Stjærner, de skal Pine Dig.« Jeg gjorde det, men fandt nok ingen Bedring derved. Man sagde, jeg havde gaaet omkring Faa-reflokken alt for stadigt og havde frosset mig Sygdommen til, og vist er det, jeg havde ikke Mod til til at gaa i Læ, da Faarene saa kunde »gaa i Skade«. Henved Høst kom jeg dog til Læge, kørtes til Fjorden af min Fader, der saa fulgte med over til Thy, og vi overnattede i Boddum Mølle, hvor min Fader var kjendt. Da det hed sig, at Dr. Nikolajsen i Ydby paa Grund af Drikfældighed var sikrest at konsulere om Morgen, kørtes vi af Mølleren tidlig den halve Mil til Lægen. I det min Fader beskrev ham min Sygdom, sagde han meget tidt de fromme Ord: »De va Fæ'ns«; men ædru troer jeg nok, han var. Min Sygdom blev kaldt Mavevattersot, og der blev indgnedet over hele Maven en lind, gulhvid Salve, der snart udtrak en Utallighed af større og mindre Blærer (Blegner) af Størrelse som store »Børne«kopper, hvilke smer-tede meget slemt. Jeg har til Dato Ar deraf over hele Maven, enkelte næsten saa store som en Øre. Som jeg en Dag laa ganske ene i Sovekamret og tænkte paa mange Ting – thi jeg laa vist ikke saa kort – mærkede jeg tilfældigt, at noget rørte sig eller som bankede i Bry-stet. Jeg blev bange og mente, der var noget levende i mig, løb ud til Moder i Køkkenet og udtalte hidsig min Frygt. Hun smilede derad og

Gården i Karby 1836-43

sagde meget sagtmodig, at det var Hjertet, der slog i mig som i alle Mennesker, og jeg blev rolig. Jeg kom mig da efterhaanden, men vistnok ikke hurtig. Det blev efter Høsten bestemt, at jeg skulde om Vinteren til min Søster i Dissing for der at gaa i Skole, da jeg fra den gamle, senere i Niels Marks Tid udflyttede Gaard til Skolen kun havde en Vej som herfra til Præstegaarden. Jeg mindes ikke at have gaet i Karby Skole den Sommer.

Skoleerindringer, lærer Bjørndal

Saa gik jeg da atter til Lærer Bjørndal, og jeg gik hver eneste Dag, altsaa med begge Klasser. Den store Opflytning, jeg omtalte Side 21, skete dog vistnok først her ved Foraarsexamen. Jeg undrer paa, at jeg ikke lærte at skrive bedre, da dog Bjørndal havde Ord for i det Fag at være særdeles dygtig. Selv skrev han ypperligt og flydende, og hans egne Børn vare store Mestre i Skrivning. I Regning blev jeg kaldt fremmelig og havde efter Jul begyndt med Brøk.

Der var imod Slutningen af 1836 udbrudt en Koppeepidemi, som dog først blev slem i 1837 uden dog at være nær saa almindelig og ondartet som den, der rasede i de sidste Aar af forrige Aarhundrede; hvilken min Moder gennemgik i al sin Frygtelighed, hvoraf hendes Ansigt bar Mærker, dog ikke saa kjendelige og mispydende som hos Snese andre. Bjørndal fik ogsaa Kopperne, saa Skolen i lang Tid var lukket. Jeg vilde hjemme – skulde maaske – sysle med mine Brøker. En i Gaarden tjenende stor Dreng skulde og mente at kunne hjælpe mig; men da det kom til Stykket, havde han glemt, hvorledes Fællesnævner til Brøker skulde findes, saa stode vi der (Generalnævner kaldtes da altid det savnede Tal). Saa tidlig som Adgang til Degnen var tilladt, var jeg omme hos ham og fik den ønskede Underretning. Han sad op i Sengen, og hans Ansigt var næsten skjult af mørke, næsten sorte Saar. Saa ligegyldig var man for Smitte, at man tillod mig det. Bjørndal var en nidkjær og vist ret dygtig Lærer; men jeg mindes dog ikke noget i hans Undervisning, hvoraf jeg havde Opløftelse eller Glæde. Fagene var kun Læsning, Skrivning, Regning og kun ganske lidt Retskrivning, af hvilke Fag Skrivning nok dreves videst. Der hørtes aldrig en bibelshistorisk Fortælling, ikke at tale om Historie og Geografi. Da jeg gik hver Dag, maatte jeg kunne huske i det mindste, hvis der var fortalt noget. Han var sikkert »en tør Karl«, halv forgaaet i sin Bedrift som Jordbruger. Det var den Gang med Degne som i sin Tid med Præster, at naar de giftede sig med Formandens Enke, vare de saa

temmelig sikre paa at faa hans Embede, og saaledes skred han fra at være Hjælpe lærer i Frøslev ind i Vester Jølby og ægtede Enken, som ikke var gammel men meget uskjøn, dog en meget proper og dygtig Kone, der altid var særdeles fornuftig trods hendes Strængthed. Bjørndal blev Stiffader til 4 Børn, 2 af hvert Kjønn, for hvilke han bar god Omsorg. Med sin da halvgamle Hustru havde han 4 Sønner og 1 Datter. 1 Stifsøn og 2 Sønner bleve dygtige Seminarister; Datteren døde som mangeaarig Patient på Sindsygeanstalten i Aarhus. Selv blev han noget over 80 Aar; thi da min Søster i Dissing blev begravet 1883, var han skjønt født 1801 en rask og livlig Mand og levede vist nogle Aar derefter. Ved sin Entledigelse blev han Danebrogsmand. Som Lærer vil han af mig senere blive omtalt.

Skoleerindringer, lærer Schyum

10 Aar gammel kom jeg saa om Foraaret atter til Karby. Vistnok var jeg »med de store«, da jeg kom til Karby skole, hvor Læreren var Ole Madsen Schyum, født 1792 i Byen Skyum, hvorefter han tog det siden

»Naar Maalet for Undervisningen skal kunne siges at være naaet, saa menes ikke i vore Dage, hvad der før mentes, at en vis Masse af Kundskaber eller Færdigheder skal være bibragt Eleven. For at Maalet skal kunne siges at være opnaaet, tages nu, især hvad Ungdommen angaar meget Hensyn til at faae Eleven bibragt en vis Lyst til selv at erhverve sig Kundskaber, en vis Interesse for Sagen. Naar denne Lyst, denne Interesse er til stede, da først er sand "levende og frugtbar" Oplysning fremmet. Gaaer man nu frem med Børn altid paa en snorret Maade, som vel kunde passe sig for somme, men var upasselig og kedsommelig for andre, hvem den derved gav om ikke Afsky, saa dog Ulyst til Tingen, eftersom Børn stedse maae have Afvexling: saa kunde man nok i en vis Henseende naae Maalet, men aldrig det rigtige, det egentlige Maal, sand Oplysning.«

Stilemne: »Er Methode ved Undervisning af nogen Vigtighed med Hensyn til sand Oplysnings Fremme?« (Stileb. s. 174ff)

fortyskede Navn, dimitteret 1815 med det 2. Hold (næstældste) af Dimittender fra Snedsted og havde Udmærket duelig, man sagde med ug i samtlige Fag; og et særdeles godt Hoved var han sikkert.

Om han havde havt nogen Virksomhed, før han fik det meget store Embede, ved jeg ikke, men troer det næppe. I alt Fald har jeg aldrig hørt ham tale derom. Han var nu en af de Mennesker, der – troer jeg – finder det for ringe og under deres Værdighed at tale derom. Heller ikke har jeg hørt ham tale om sin Barndom, Ungdom, Seminarietid og Kammerater. Jeg mener ikke alene i Skolen, skjønt ogsaa der er der tidt Lejlighed til at omtale sin Barndom og de Forestillinger, man havde som Dreng; men de Hundrede Gange har jeg hørt ham tale meget i Selskaber, men aldrig om sin Fortid, den jeg dog aldeles ingen Grund har til at tro var uhæderlig. Han var en høj, vel proportioneret Mand, vel nær 70 Tommer. Jeg har kun kjendt ham i næsten 40 Aars Alderen; han var da ikke saa lidt tyk, og mere blev han det siden. Hans 1. Hustru var hans Bysbarn Kirstine Marie Dybdahl Faster til den senere bekendte Docent i Botanik og i Examenskommissionens første Tider var han Skarpretter i dette Fag og en Skræk for mangan Seminarist især paa Grund af hans Lunefuldhed. Hun levede nok ikke længe og efterlod ham 2 Sønner. Hans 2. Hustru var søster til Rigsdagsmand Marqvorsens Fader. Hun fødte ham Børn i stor Mængde, hvoraf dog mange, sikkert de fleste, døde, da der aldrig gjordes noget for at forhindre det. Da jeg en Gang spurgte hans i Hvidbjerg boende Søn, hvormange Børn hans Fader havde været Fader til, mente han 22.

Vistnok havde han faaet Penge med begge Hustruer, og han var allerede 1837 anset for en rig Mand, ikke alene af den Grund, men Embedet var meget stort. Baade Nees og Aggerø leverede samtlige deres Degneydelser til ham, og han havde saa Lov til at fæste en hvert Sted for en lurvet Løn, undertiden en nylig konfirmeret Dreng, til Lærer. Offeret alene løb voldsomt op, og alt, Lærerne i Nees og Agger nu har til Løn, gik i Degnens Lomme. Først i 1847 blev Nees og Agger selvstændige Embeder.

Schyum købte sig snart en Gaard i Torp hvad nok indbragte ham meget lidt andet end en Mængde af Vandringer derned. Som Gaardmand blev han Hestehandler, og Folk af den Profession kom tidt til ham og skaffede os Skolebørn mangan en Halløj-Time. Senere solgte han Gaarden og købte en mindre tætved Skolen; men som Landmand duede han nu ikke. Doven var han udenfor Skolen i stor Stil, og ingen har vist set ham røre sig efter det allermindste der, ikke en Gang flytte en Ko. Han var tidt til Latter for sin Lyst til nyt særlig af Piber, og

skjønt han ikke var nogen egenlig Ryger, kunde han betale en smuk og især moderne Pibe undertiden paafaldende dyrt.

Trods hans Velstand, for ikke at sige Rigdom, levede Familien et Liv i Urenlighed, ja Svineri. Huslejligheden var lav og usund, det værste Ælte omkring Huset gjorde det tidt umuligt at komme tørskoet de faa Skridt ud paa den forbiløbende Vej. Og indvendig saa det kun lidt bedre ud: Skidne Vinduer og Gulve, med Kalkning forsømte Vægge, ikke Spor af hvad der hedder Hygge, ikke saa meget som et eneste Billede, og at Loftets Bræder havde en Gang som ny været hvide eller saa omtrent, saa det ikke ud til. Selv var han efter Rygte det største Svin i Huset. Der fortæltes af en Kone, som stunddom hjalp til i Huset, at han, for ikke at gaa ud i Brygerset en kold Nat paa Naturens Vegne, lod alt gaa, tykt som tyndt, i Sovekammeret, ja endog uden at benytte Potte. At hans mange Børn døde, mente man var af Mangel paa Renlighed. Jeg mindes kun 5 af sidste Ægteskab, alle yngre end jeg, som havde havt Kræfter til at taale Kuren. Jeg mindes, at der en Gang var Uro i Skolen, da ingen vilde sidde i Nærheden af Degnens Børn, fordi der var for mange »Udvandrere« paa deres i høj Grad simple og forsømte Klæder.

I Skolen var han vistnok flittig. At han var det af Pligt, Samvittighed og Ansvarsfølelse, har jeg ondt ved at tro. Men han vilde saa gjerne glimre ved sin heller ikke ringe, snarere store Begavelse, og før en Examen eller Visitats bleve Børnene rigtig trajnerede i Religion og dansk; vi kunde bl.a. de latinske Navne paa Verbets Tider, og Plusquamperfektum fandt jeg saa løjerligt at udraabe højt. Vi havde kun én Regnebog, Cramers, og hvorledes vi kom om ved det, ved jeg ikke. Men der var ogsaa flere Børn, der sad Uger i Træk, for ikke at sige længere, ved et og samme Stykke. Jeg gik ogsaa med »de smaa« og

»Mange Skolelærere, som selv have Børn, forsømme disses Opdragelse og Undervisning utilgiveligt, og naar de har forset sig, ere de tilbøielige til at tillægge de andre Børn Skylden.

Herved tvinges Børnene til at betragte Undervisningen med Ringeagt, og de ansee Skolelæreren som en større Ven af sine Børn end af Ret og Retfærdighed. Derfor er det en vigtig Betingelse for et godt Forholds Tilveiebringelse, at Skolelæreren selv opdrager sine Børn godt.«

Stilemne: »Hvilke ere Betingelserne, for at det rette Forhold mellem Lærer og Børn kan være tilstede i en Skole?« (Stileb. s. 140ff)

kom derfor ret godt fremad, da jeg kunde benytte Bogen en Del bedre. Noget var der at læse om Regningsarterne og det første Stykke i hver »Forandring« stod med fuld Udregning. jeg udarbejdede en fuldstændig »Cifferbog« og paa det nærmeste til »Cramers Ende« har jeg indført alle Stykker med alle ved i Regningen brugte Tal – uden mindste Nytte. Men jeg forstod saa lidt deraf, og naar et Stykke gik mig paa, gik jeg til Læreren dermed (det var særlig i »Udenlandsk Vexelregning«) og han satte sig saa hen dermed, tidt timevis, mens jeg saa agerede Lærer, og fik det altid rigtigt. Han leverede mig Tavlen, men sagde mig ikke et Ord om Udregningen eller min Fejl. Egenlig var Regning i Skolen ren »indbyrdes Undervisning«, den ene lærte den anden, og det hele var mekanisk, uden Forstaaelse. Tabellen var ikke lært, og naar det kneb med at vide, hvad 6 x 7 var, skreves der 6 Linier, i hver 7 Streger, og saa taltes sammen til 42; men værre var det med Division, hvorved der skreves Dividendens Antal Streger, satte et Komma for Divisions Antal deraf, talte saa disse og fandt tillige let Resten som for det overskydende. Dog holdt han ikke paa den bare Ramsen, men katekiserede længe – og vistnok med Begavelse – for at bringe Emnet til at forstaaes. Men sin Religionsundervisning søgte han at lempe efter de skiftende Præsters Meninger. Vi fik en Kappellan, en rigtig Rationalist fra forrige Aarhundrede, og en hel Del af Børnene maatte saa i Skolen i smaa Hæfter afskrive det af Kappellannen fulgte System, vistnok Frølund's Forklaring af Balles Lærebog. De mange og lidt lange Definitioner havde jeg let ved at huske men værre ved at glemme, da jeg selv skulde til at tale forstaaeligt til Børn. Heldigvis kom vi ikke videre end gennem faa Blade af Lærebogen.

Jeg kalder alligevel Schyum en dygtig Lærer i sin Tid. Han havde vistnok 60 Børn i hver Klasse. Efter indbyrdes Undervisning havde i nederste Klasse hvert Barn sit Nummer. Paa en bred Liste under Bjælkerne og rundt med Skolens 3 Udvægge var malet 60 Numre, de laveste 30 for Drengene, Resten for Piger. Og jeg husker, at der paa en Bjælke var skrevet Numre op til 70, hvilke der altsaa maa have været Brug for. Børnene nævnede hinanden ved Nummer, og man kunde faa at høre en saadan Klage for Læreren: »Nummer 7 slog mig saa forskrækkelig, og Nummer 22 hjalp ham, men det var Nummer 3 og Nummer 16, der havde faaet dem til det«. En ældre Lærer fortalte en Gang i et Lærermøde, at han greb sig selv i at have glemt en hel Del Børns Navne. Naar man saa betænker den i høj Grad ustadige Skolegang, da der aldrig var Tale om Mulktering; naar man ser hen til det usle Skolemateriel: 1 Regnebog, usle Læsebøger og faa (3 ja 4 maatte nøjes med 1 Bog) og mange flere Mangelfuldheder, saa vil jeg dog sige,

at Schyum var en dygtig Mand, og den Slægt, han underviste, var ikke saa ilde endda. Jeg har i det hele stor Agtelse for de gamle Lærere i – jeg sætter 2. Fjerdedel af Aarhundredet, og jeg er nær ved at beundre dem for, hvad de udrettede. Men nogen Løftelse ved et hjærteligt Ord eller en livlig Fortælling mindes jeg ikke at have følt. Fagene vare her som i Vester Jølby og vel alle Steder kun Læsning, Skrivning, Regning og lidt Retskrivning. Jeg har aldrig under min Skolegang kunnet sige: »Dette var skjønt.«

Legene vare især Boldspil, hvorved Degnen tidt var til Stede, ja deltog deri ved bestandig at »være inde« og slaa Bolden hen; men man holdt ikke af ham dertil, da han mentes at være partisk. Man spillede da anderledes end her. Paa Randers Latinskoles Boldplads saa jeg i Oktober en Spillemaade, der ret meget lignede vor. Inden Skolens Døre gik det vildt til, naar der var kommen Hestehandlere til Degnen, der tidt var borte timevis. Gulvet var haardt brændte (løbne) Teglsten. De blødeste vare mest slidte og derfor lavere. Naar det saa gik løs i Degnens Fraværelse med at kaste Snebolde derinde, var Gulvet snart fuld af Smaasøer, hvad Læreren dog aldrig sagde noget om.

Schyum var et rent Forstandsmenneske, og han forløb sig vist aldrig enten i eller udenfor Skolen. Han gav kun meget sjælden Hug og den saa tidt omtalte Pryglen kan jeg ikke omtale enten her eller i Vester Jølby; men han var jo ogsaa en overlegen Person. Udenfor skolen var han den pæne høflige, altid beherskede Mand. Han havde vist aldrig læst en større Bog, og i hans Hus fyldte Bøger og i det hele Papir saare lidt. Hans eneste Lektüre var Aviserne; men dem studerede han. Jeg har ingen kjendt, der som han kunde hjælpe sig med saa lidt Læsning og dog være saa godt med i Forhold til sin Tid.

Altid kunde han have noget at bringe frem ved en Samtale, hvorved denne kunde faa Skin af at være noget for dannede Mennesker, selv de fornemme, og han gik aldrig i Vandet, men forstod mesterligt at begrænde sig. Hans Skjødesynd (om det kan være en Synd) var Nysgjerrighed, og derfor blev han meget omtalt i al Godmodighed. Selv i Skolen kunde han lejlighedsvis faa ligefrem Familiehemmeligheder pumpet ud af Børnene, hvorved hans kateketiske Gaver rigtig viste sig. F.Ex. Karoline var i Gaar ikke i Skole, fordi Moderen bagede, og da Bagningen var ualmindelig stor efter hendes Forhold, var det fordi hun havde laant et Brød hos baade A., B. og C., og de vilde have dem, da de havde laant hos D., E. og F. og sidstes Bagning var mislykkedes. Eller: Jens kunde en Dag ikke sin Lektie. Hvorfor? Mange fremmede Mænd. Hvem? Peder Søren, Mikkell o.fl. Hvorefter? For at gjøre Hestehandel. Og saa fik han Besked om Handelen og

Hestens Pris, om at Søren havde solgt en og Prisen for den solgte og den købte, ja hvad Lidkjøb, og om ingen bleve beskjenkede. Den adspurgte fortalte gjerne alt, og hans Lektie blev glemmt. Paa samme Maade forstod han at udpumpe alle, især Smaafolk og var altid særdeles godt inde i sine Sognefolks Forhold. Schyum søgte Afsked 1857, overlod en Søn Gaarden, købte sig et lille Hus til en Ko i Byen. Da han siden blev Enkemand, solgte han dette og flyttede til en Svigersøn og Datter, hvor han levede mange Aar og blev langt over 80. Af hans Børn fik han kun liden Glæde. De vare i høj Grad daarligt oplærte, saa daarligt, at han maatte have i det mindste 1 til en fremmed Præst for at faa ham konfirmeret, da der frygtedes for, at den strænge Kappel-lan vilde kassere ham.

Jeg har tilladt mig at gjøre en betydelig Digression angaaende Schyum; men han er en Skikkelse, der fremfor de fleste staar klart for mig, og som vel ogsaa har haft nogen Indflydelse paa min Udvikling. Der kan menes, at jeg som Skoledreng ikke i alt her omtalt kunde bedømme ham. Men jeg var jo i 6 Aar hans Medlærer i Sognet og stod hver Søndag Side om Side med ham som Assistent ved Sungen, og siden var jeg fra 54-57 hans Medlærer i Kommunen. Hans Kirkesang var skrækkelig; men i Kingos Salmebogs i høj Grad uregelmæssige Versefødder manøvrerede han prægtig. En Stemme havde han saa stærk som faa, men sang hovedsagelig gennem Næsen, hvorfor Ordene vare næsten uforstaaelige, hvilket var af Vigtighed, da man derefter skulde finde Salmerne, som ikke havde Nummer.

Skjønt jeg i over 20 Aar har kjendt Schyum, har jeg aldrig hørt, at han var syg, ikke en Gang upasselig – saa bomstærk en Karl var han. Han rystede tilsidst stærkt paa Hænder og Hoved, og da han ved Provst Sørensens Jordefærd fik det Hverv at bære paa en rød Silkepude foran Liget afdødes 2 fastsyede Ordener, hoppede den ikke fæstede Ende af dem højt i Vejret ved Rystningen.

Schyum var Ærgjerrig ved visse Lejligheder lige til Skamløshed. Naar den lige fra Ungdommen meget tunghørige Provst Sørensen katekiserede i Kirken med de ældste Børn over Lidelseshistorien hver Fastesøndag gik Schyum ind i en Stol nede i Kirken udfor, hvor de flinkeste Børn stod, hvor han saa lagde Børnene Svarene i Munden, og det saa højt, at Menigheden havde let ved at høre Svarene. Han kunde saa behændig vende Ansigtet til Siden, og det uskyldige Ansigt, han saa kunde stille op, synes jeg endnu at kunne se. I 6 Aar var jeg hans Medlærer i Sognet, og det var mig kreperligt, at mine Elever, der stod ved en Ende af Rækken, ikke kunde profitere af ham som Sufør.

Møllebyggeri, landbrug

I Sommeren 1837 byggede min Fader en dejlig Mølle (paa Kjælder) men kun til Gryn- og Grutningsmaling, dog i det vistnok vel grundede Haab om at faa fuld Privilegium til ogsaa Melmaling, som han dog aldrig fik. Jeg havde meget at se paa og lægge Mærke til i denne Sommer, og vi havde 4 stærke Karle som Møllebyggere lige fra i April og til Jul – maaske kun 2 den sidste Maaned. Ogsaa jeg byggede flere Møller, da der var saa dejlig mange »Pinde« at faa, Vejrmøller især. Men en Gang var jeg et Ærende nede i Rakkeby Nørremølle og studerede den saa godt, at jeg snart fandt paa at lave en Vandmølle. Af en tyk Træende fik jeg lavet et Hjul cirka 6 Tommer i Diameter, satte Takker i og tynd Beklædning paa Siderne; et lille opdæmmet Vandløb blev Mølledam, en Trærende ledede Vandet til Hjulet, i Axelen sattes »Knage«, som afvexlende løftede 2 Stykker opstaaende tykke Pinde, og jeg havde saa en Stampemølle. Siden satte jeg et Hjul paa den vandrette Axel, til Siden deraf stødte et Hjul paa en opstaaende Axel, paa hvis inderste Del sattes en Møllesten, og jeg havde saa en Malekværn, mente jeg. Denne var af Ler og under Moders Kaalgrøde fik jeg den brændt hel gloende. Knage- eller Tandhjul brugtes ikke, kun maatte Kanten af det ene Hjul tage mod Siden af et andet, og det gik straalende. Kun husker jeg, at det drillede med at faa Hjulene hængende lige på Axlerne, men til Nød kunde det ogsaa gaa, naar det ene Hjul nogle Steder i Omgangen stødte mod det andet. Vist er det, at jeg havde megen Glæde af mine Indretninger.

Denne Sommer havde jeg vistnok ikke meget med Kreaturerne at gjøre, men passede saa Gæssene, der stod tøjrede, men skulde »slaaes løse« noget før Aften for at faa noget i Livet til Natten. Ænderne – tidt imellem 30 og 40, unge med gamle – skulde ogsaa vogtes, fra der blev Kjærne i Bygget, og da der var Vand nok i Nærheden, var dette ikke besværligt. Jeg morede mig da tidt med at fiske. Tæt forbi løb et lille Væld fra en Eng, og deri var der Masser af Hundestejler. Jeg lavede mig en Brejl (se s. 15) af en som Fiskegarn knyttet Pengepung og fangede en Mængde dermed. De bleve alle satte i en grundvandet Lergrav, og af denne min Fiskepark var jeg meget stolt. Men en Dag, da Ane Kirstine skulde passe Ænderne, lod hun dem gaa i min Fiskepark, som jeg altid holdt dem borte fra. De forslugne Ænder delikaterede sig med mine Fisk og til min store Sorg blev ikke en eneste tilbage.

Povl skulde være »Hjorddreng«, men var det ugjærne og passede

Hjulplov fra herregården Høiris, hvor den var i brug indtil ca. 1860 (Morslands historiske Museum). Bortset fra at hjulene er af jern svarer den godt til Peder Kroghs beskrivelse.

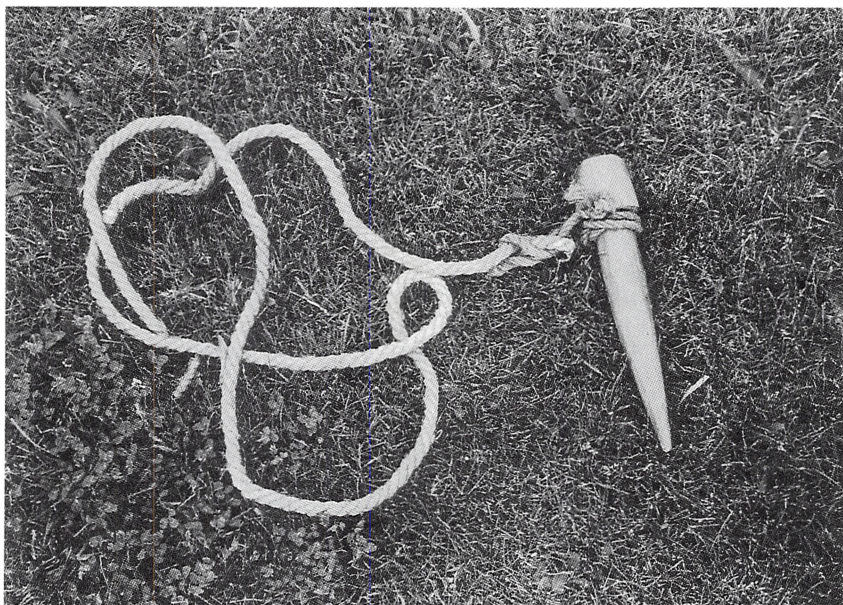
Kreaturerne daarligt. Han var tidlig stor og stærk og dertil velbevæget, særlig til at begaa sig blandt de voxne til hvilke han helst vilde regnes. Han oversaa ganske mig, drillede mig tidt slem, især ved stadig at kalde mig »æ Dreng«, tidt efterhaanden »æ Drinni«. Sært nok – har jeg senere sagt til mig selv – at jeg kunde tage mig det nær, men det gjorde jeg, og særlig glemte han sjældent Titlen, naar han i mit Paahør talte med Møllebyggerne. Da min Fader selv smedede alt til Møllebygningen – og det var ikke lidt – med Undtagelse af egenlig svære ting, saa var jeg en Del hos ham som Bælgetrækker og lidt andet.

Ved Juletid kom Møllen i Gang, en »Møllekarl« var fæstet, og Povl blev saa Mølle-dreng; thi med 2 Pillekværne kunde én ikke manøvrere, og det var ret noget for ham. Jeg begyndte saa at kjøre Plov, 3 Heste for en Datidsplov, der bestod af Forploven: et par Hjul, det ene større til Furen, med et mellemliggende tykt Stykke Træ, og Bagploven, hvis lange »Aas« med Forenden hvilede paa nævnte Træstykke, og hvorpaa Langjærn, Skjære og »Muldfjæl« bagerst var fæstet; alt var Træ med Undtagelse af Langjærn og Skjære, og ligesom nu en Nøgle er nødvendig ved en Plov, var den Gang en Øxe det for dermed at kunne tilhugge

de nødvendige Trækiler til Langjærnet. At slig Plov fordrede cirka 3 Gange saa stor Trækkraft som en Nutidsplov er sandsynligt. Der begyndte snart at bruges en Plov med ét Hjul under Forenden af »Aasen«, og ved en takket Stang kunde denne lettes og sænkes til den ønskede Furetykkelse; men denne Plov blev aldrig almindelig og er kun at omtale som en Overgangsform til Jærnsvingploven, som først trængte igjennem i Begyndelsen af 50erne; men dog vedbleve mange med Svingplove af Træ.

Jeg fik mine reglementerede Skjænd som Plovkusk af Plovmanden Broder Kristen, men aldrig Hug, hvilket var mere end mange andre kunde sige. Men han var saa samvittighedsfuld og ærekjær i alt, og i Nærheden af en Alfarvej betragtede han gjerne i Afstand, om Pløjningen tog sig godt ud. Det kedeligste var dog, naar han i mere end timevis ikke taledede et Ord; til andre Tider og vel nok de fleste var han meget snaksom, og da var Talen meget om Skolen og dens Hændelser. Hvor jeg dog længtes efter igjen at komme i Skole, men derom kunde der aldrig være Tale før efter endt Efteraarspløjning omkring ved November. Det var Skolelivet, jeg længtes efter og ikke efter noget godt og glædeligt at faa høre. Og saa Afvexlingen; thi fra Foraarsarbejdet begyndte paa Marken til November saa jeg aldrig Skolen saa lidt som andre Dreng, og Mulktning var der aldrig Tale om. Dog, da vi fik Kapellan Holm, fik han det drevet til, at vi skulde søge Skolen 2 Dage ugelig fra Kl. 12-2. Vi sov liggende op til hinanden, og aldrig før eller siden har jeg kæmpet saa haardt mod Ole (Lukøje). Denne Soveskole holdtes kun denne ene Sommer.

Da Foraaret 1838 begyndte, var med det samme begyndt det kedeligste og mest ensformige Afsnit af mit Liv. Jeg var Hjorddreng og intet andet, og til at passe Kreaturerne og interessere mig for deres Trivsel og Velvære havde jeg aldrig haft Lyst. Men hvad jeg egentlig havde Lyst til, var mig meget uklart. Noget aparte og kunstigt skulde det vel nok være, og jeg troer nok, at jeg da nærmest tænkte paa at blive Møllebygger eller Uhrmager. Nogen dygtig »Kyldreng« (i Salling Hjorddreng) var jeg vistnok ikke og jeg tør ikke paastaa, at jeg aldrig lod Kreaturerne staa uflyttede for at blive fri for at gaa et længere Stykke Vej; og med Tøjrene var det stadig galt, da jeg aldrig tilsaa og »standede« dem, hvorfor det en Tid var Regel, at den paapasselige Broder Kristen hver Søndag Formiddag undersøgte med mig Tøjrene, dem han saa istandsatte. I Sammenhæng hermed skal bemærkes, at der mest brugtes »Halmtøjr« til Faarene. Gamle, virksomme og nævenyttige Mænd lavede af Rughalm afpassede Stykker til dette Brug, tregarnet og 3-4 Gange saa tykt som Hampereb. Et Par Maaneder

Tøjrestage med »hælsnor« hvortil der er bundet en tøjresnor (Morslands historiske Museum). Tøjresnoren var af halm i Peder Kroghs barndom.

kunde den Slags Reb vare, hvis Vejret holdt sig tørt. En »Hælsnor« maatte der jo til den ene Ende og et Stykke Hampereb til den anden, for at det kunde løbe rundt i »Laanen«.

De sidste 2 Aar tør jeg nok kalde mig selv en dygtig Dreng. Det gik næsten paa én Gang op for mig, at det dog var baade Synd og Skam at være utro. Rigtignok hidrørte min tidligere »Sløsen« især fra, at jeg havde travlt med saa mange Ting og blev derved oftest bag efter; men især husker jeg, at en Portion vistnok vel fortjent Skjænd af min Fader gjorde stort Indtryk paa mig. Kommen ud paa Marken fattede jeg da det Forsæt – jeg husker tydelig, hvor jeg netop gik – at jeg, inden jeg begyndte at sysle med mit eget, vilde spørge mig selv: »Er der intet at gjøre? Peder!« og gjorde jeg det ikke altid, saa dog meget tidt. Jeg fik ogsaa bedre Orden i Arbejdet, saa jeg til hvert Klokkeslet var paa et bestemt Sted og ved et bestemt Stykke Arbejde, og derved fik jeg bedre Magt over det og blev sjældent bag efter, hvorved det kedelige til Dels forsvandt.

Fritidssysler og skikke

I min Faders Bogsamling var en saa titulet »Økonomisk Haandbog«, trykt i 1800, hvori man kunde læse om næsten alt. Den var over 1000 Sider tyk og var Vaske- Bage- Koge- Læge- Male- Have- og Dyrlæge- Taskenspillerbog og meget mere andet. Den syslede jeg meget med, og en hel Del Forsøg derefter skulde forsøges, NB. hvis det kunde ske uden Penge, og Bogen »tødede« mig meget. Min Fader havde lagt Mærke dertil, og en af de allersidste Dage, han levede, skrev han i den: »Denne Bog tilhører efter min Død Peder Krogh«. Havde han givet mig den, da jeg var Dreng, vilde jeg været saare lykkelig derved; nu – 27 Aar gammel – var jeg ikke saa meget af en Polihistor. – Faders Bøger, af bedre Kvantitet end Kvalitet og rent uden Værd som Læsning for Børn, stod i et stort, ved tætte Trædøre lukket Skab i Sovekammeret. Aldrig vare de i Orden, men naar Uordenen blev alt for stor, skulde der – vistnok kun en Gang aarlig om Vinteren – gøres Orden, og det blev gjerne min Bestilling en Vinteraften eller 2, thi det tog Tid, da jeg skulde have læst i omtrent alle Bøger, naar det da ikke just var tørre tykke Lovbøger; af dem var der adskillige i kostbart Læderbind, alle købte paa Avktioner. Jeg kjendte Bøgerne nøje og vidste forud, hvilke der vilde opholde mig længst. Ganske enkelte fik jeg Aar efter Lov til at tage til mig. Mærkelig nok havde jeg stor Lyst til at læse i »Hele den verdslige Visdom«, der havde røde Bogstaver paa Titelbladet og kunstigt slyngede Begyndelsesbogstaver i Afdelingerne. Det var vel nok et for sin Tid lærd Værk, og jeg anstrængte mig for at følge Tankegangen, naar der taltes om Hinduernes, Persernes eller Ægypternes Filosofi, hvad ikke nær altid lykkedes mig. Men, mon selv dette ikke hjalp en Smule til Orden i Tankerne?

Om min Skolegang fra 11. Aar til Konfirmationen 1841 har jeg intet at melde. Store Skarnsstykker var jeg ikke med til, men heller ikke til »Store og gode Handlinger«. Noget meget strengt forbudt tillod jeg mig dog. Jeg lavede i min Faders Smedje med Fil og andre Redskaber der adskillige Nøglebøsser, indskæftede dem saa i Lighed med min Faders og Povls Bøsser og solgte dem saa til Skolebørnene, jeg troer nok for 2 Lybskskillinger (6 2/5 Skilling) pr. Stykke. Flere Gange skød vi om Middagen ude i Skoleskorstenen og kom heldig om ved det med Degnen, der ej gjorde nogen Opdagelse. Nøglerne tilbyttede jeg mig for Metalknapper, af dobbelt Værdi mod Benknapper. Hvor jeg fik Krudt fra, har jeg rent glemt. Kjøbt det har jeg ikke, og jeg frygter for, jeg har »knebet« det af Faders eller Povls Krudhorn; thi at Povl, der nu ogsaa var Jæger, har været letsindig nok til at overlade mig det, kan jeg dog

ikke tro. – Nu der er nævnt Knapper; det var den Gang Skolebørnenes Penge. Man brugte til den udvendige Beklædning aldrig andre Knapper end af Metal (Jærn, Messing især eller en Blanding). Der var Knapkræmmere, som ikke handlede med andet, bragte Masser af forskellige Slags med sig som Returgods paa deres Hjemrejse som Studedrivere til Husum eller Itzeho, gik saa omkring med dem, gjerne i en militær Tornister. Moden var her Børnene behjælpelig; thi en stor Del udrangeredes aarlig, som Børnene saa let kunde faa som ubrugelige. Flere kunde i Skolen præsentere enorme Masser og ansaaes for rige; jeg blev aldrig mere end taalelig velhavende. – Benknapper lavedes som Husflidsgjenstande, tidt af Drengene. De lavedes ved et Slags Centrumbor. Mer eller mindre udsvejfet til Forsiden, slet til Bagsiden. Ogsaa jeg lavede mig i Smedjen et sæt Borejærn af Baandjærn; Knapperne vare smukke, men Jærnene strax sløve, saa min Glæde derover fik for tidlig Ende. Man slagtede gjerne i en Gaard aarlig en gammel, mer eller mindre fedet Ko. Kjævebenene bleve flækkede til tynde Plader; deraf Materialet. Enkelte »Løver« i Skolen turde om Middagen spille Trekort paa 3 Benknapper, ja undtagelsesvis paa 3 Metalknapper; men dette blev anset for det rene Hasardspil.

Skoledrengene gik ikke som nu i Skole med flere Kroner i Pungen. De havde smaa Indtægter, og den væsenligste, troer jeg næsten, fik de ved at samle Ben og Klude. Det var i de Tider, da Englænderne havde opdaget, at Fosforsyre var et saa vigtigt Næringstof for Kulturplanterne, og Millioner af Pund Ben udførtes til England herfra og betaltes godt. Der havde vistnok aldrig her været samlet Ben af Marken, og der var en Masse at finde. Jeg husker godt, at jeg i Vester Jølby gik om Middagen med Degnens Søn ud paa Toften at samle Ben i Stedet for at lege. Siden Kainit og Thomasslakke opdagedes som saa vigtige Fosforsyrekilder, kan det jo slet ikke betale sig at samle paa Ben; det skulde da være de ganske friske til Benmel som Styrkningsmiddel for Kreaturer, ernærede paa den saa fosforsyrefattige Hedejord.

Fader var de yngre Børns Finantsminister, jeg antager næsten til vi vare konfirmerede. Han havde givet hver af os en Daase, hver med sin Farve (min blaa), af papmache, og deri bleve saa Pengene gjemte. Af og til fik vi Lov til at kikke i Daaserne, sagtens naar der skødes noget i »Banken«. Alle Daaser gemtes i Skuffen under Sovekammerbordet, hvor Fader havde sine vigtige Papirer, sagtens ogsaa sine Penge. Nøglen dertil bar han altid hos sig med nogle faa andre, og kuns mens han saa derpaa fik vi Lov til »at se, men inte røre«. Jeg var forholdsvis velhavende, da jeg havde fundet en Skat. Brønden blev en Gang ryddet for en Masse Dynd, en stor Dyrge, der var begyndt at tørres, og

*Håndten eller
»vindkrog« fra Mors
(Morslands historiske
Museum).*

en Dag fandt jeg et svært Sølvbeslag (Forbeslag) til en stor Merskumpibe, hvorfor jeg hos en Guldsmed fik saadan noget som en 5-6 Kr., der saa som Indskud kom i den blaa. Naar jeg blev raadig over mine Penge, husker jeg ikke – sagtens da jeg i Sommeren 1843 kom hjemme fra for at lære at staa paa egne Ben. Men har nogen af os Børn lært at bruge Penge med Sparsommelighed, saa troer jeg ikke, vi har lært det ved den Maade, hvorpaa Fader holdt os saa længe umyndige.

Vinteraftenerne vare for mig som vel for de fleste Børn den skønneste Tid; men da var ogsaa Aftensarbejdet en vigtig Del af Døgnets Dont. Naar man mødtes til Melmad, kom Tjelkarlen med en Tagkjærv, Kristen med Hamp og »Vindkroge«, Fader med en stor Nøgle »Tjæl« (Tjelreb). Karlen snoede saa Simer, Kristen spandt Hamp, Fader lagde Spindet 3 Lag sammen til Tjelreb, som han saa en Dag henad Maj ved ret sindrige Indretninger slog sammen til Reb i Stykker som Kotøjr. Povl spandt ogsaa Hamp eller snoede Simer; men da han blev Møller-

karl, var han selvskreven til at være fri om Aftenen. De ukonfirmerede Børn maatte være fri med at lære Lektier; men da jeg snart var færdig dermed skulde jeg hver Aften lære udenad og høres paa 2 Sider i en Geografi af Platou. Det gik glat, og jeg var snart færdig, men jeg saa aldrig et Landkort og var saa paa lidt nær lige klog. Min Fader havde alt den Gang talt om, at jeg mulig skulde paa »Semminarre«, da jeg sang saa godt, og derfor skulde jeg ogsaa hos Peder Nørgaard, 13 Aar gammel, lære at spille og var hos ham vel en 12 Timer, hvad ikke gjorde mig stort Gavn. Mere nyttede det mig, at Fader altid havde hængende en bestrænget Violin, for at enhver Musiker, der kom, stor eller lille, kunde spille for ham. P. Nørgaard kom tidt om Aftenen, og spillede hver Gang. Fader vilde helst, at vi alle skulde lære lidt Musik, men ikke for »at staa og spille i en Stoukrog«; blot for Fornøjelse. Selv kunde han spille lidt – jeg troer hele 6 Stykker – »vild Spil« c: uden Noder; thi Benævnelsen Nodespilmand betød noget stort. Til Povls Undervisning i Musik havde Fader allerede i Jølbygaard's Mølle i længere Tid holdt en Nodespillemand fra Thy. Povl var vel begavet dertil og lærte en Del, dog vist kun lidt grundigt, men glemte det snart. Da jeg begyndte at gnide, tog han tidt Violinen fra mig, da »den Dreng sad og gned bestandig«.

Vare Mandfolk virksomme om Aftenen, saa vare Kvindfolk det ikke mindre. 2 Rokker, en med Uld og en med Hør, vare hver Aften i rask Gang, en kartede, og en »broderede« gjerne paa gamle Klæder, hvad daglig behøvedes. Naar jeg vilde have mig en rigtig god Aften, saa købte jeg mig hos Smughandleren Jens Rærup 1 Ark Papir for cirka 3 Øre, og saa malede jeg løs derpaa. – Naar de gamle Skoleholdere, som jo vare rene Lægmand, slap deres Elever, forærede de tidt disse »et Forskrift«, for at de til enhver senere Tid altid kunne se, hvorledes Bogstaverne skulde skrives, om de havde glemte dem. Forskrifterne vare 1/2 Folioark, hvis første Side var beskrevet, først et Par Linjer med stor Skrift, som man kaldte Frakturskrift, men som nok rettelig kaldes Kancelliskrift, vel nok stammende fra, at de første Linjer i rigtig gamle Dokumenter virkelig vare skrevne med den Skrift. Det skulde da egenlig forestille at være prentet, og tidt var det særdeles smukt gjort, Begyndelsesbogstaver med helt dejlige, ja kunstige Snirkler efter lignende i gamle trykte Bøger, f.Ex. Luthers tyske Bibel fra 1756 og Kingos Salmebog fra 1761 og mange andre. Der fandtes 3 saadanne Forskrifter i vort Hus, alle meget godt skrevne, dog med Forskel. Gamle vare de, om fra mine Forældres Barndom fik jeg ikke at vide. – Naar jeg saa ret vilde skrive, saa blev det gjerne en Efter-

abelse af de skønne gamle Frakturbogstaver, især de store snirklede. Selv med Kridt efterskrev jeg dem paa Bordet. Den myndige Povl skubbede til Haanden og viskede ud, sagde endelig til Fader: »Kan I ikke lade den Dreng blive Bogtrykker? Han prænter da, hvor han kommer«.

Juleaften, hvorefter jeg saa godt som noget Barn længtes, gik hos os omtrent som i Eders Hjem. Levemaaden var næsten den samme fra Middag til Sengetid. Ved første blev jeg betroet selv at smøre »Melmad«, hvad der især gav Velsmag. Grøden spistes først ved Sengetid efter gammel Hverdagsskik, at spise et Livfuld Mælk og Grød til »Nætter«. Der spilledes Kort som nu, og Moders Nødder vare vidt berømte; men vi Børn havde ogsaa alle hjulpet til ved deres Tilblivelse, jeg ved at »trille« Dejgen; thi til at skære dem blev jeg aldrig betroet, og Kristen var en stor Mand i Retning af at hjælpe Kvindfolkene i alt. Der spilledes i 2 Hold, nederst alle mindre Børn, gjerne Femkort eller »Kjøriby« efter først at have bøjet os for »Ponnepindens« uforkastelige Deling, der dog var anderledes end den af mig »opfundne«.

Øverst spilledes en i mine Øjne forvoven Trekort med Beter saa store, at jeg knap turde se derop, og at forstaa dette Spil gik langt over min Forstand. Før Nadver blev der sunget et Par Salmer af Kingos Bog og sluttelig læst en af samme Bogs gruelig lange Aftensbønner, hvad vanlig faldt i Kristens Lod. Ja, Kingo maatte laane Navn til Bogen, skjønt kun faa Salmer har den Lykke at stamme fra ham, naar undtoges Lidelsessalmer; dertil ere de altfor »daarlige til Fods«. Kjendte I deres »Gang«, saa vilde I forundres derover, især naar det huskes, at de bleve sungne 1854 i Karby Kirke. Der var dog kommet flere Salmestilæg, saa kun faa af de rigtig haltende Salmer bleve sungne, men det undertiden med en Kunstfærdighed, som Holbergs Per Degn ikke vilde kunne gjøre efter (Schyum s. 32). Af Kingos indholdsrige Titelblad skal kun anføres: »...af gamle Aanderige Sange ordentlig indrettet og flitteligen gennemset og med mange nye Psalmer forbedret, og iligemaade efter Kongelig Befaling til Trykken befordret af Th. Kingo, Doct., Biskop udi Fyens Stift.« – I ved maaske ikke, at jeg har en Udgave af Bogen fra 1761, der længe var mig lovet som Arv efter min Ven, gamle Petersen, Durup Degn, og endelig paa Forlangende kom, en Udgave fra 1761, skrøbelig, men dog læselig fra Side 5.

Egenlig begyndte Julen Lillejuledags Morgen; thi da maatte alle, Mandfolk med for at pudse Kakkellovnene, en meget stor i Dagligstuen med Indskrift: »Fossum Værk 1771« og en mindre i Sovekammeret. Vi

Gården i Karby 1836-43

Den gamle præstegård i Karby før den blev nedrevet i 1924 (Mors lokalhistoriske arkiv)

fik saa Klokken 7 alle Kaffe med 1 Stykke Kandis til hver, og det var vor Stolthed at få Ovnene rigtig blanke. Jeg længtes efter den lyse Dag, der først ret viste Arbejdets Frugt.

Kappellan Holm havde ved den Tid efter lang og kraftig Virken faaet oprettet et Sognebibliothek. Aarsbidraget husker jeg ikke, men det var vist lille. En Del af Bøgerne, vistnok de fleste, vare skjænkede af gamle Provst Obel, sikkert Udskud af hans Bogsamling, og bestod for en stor Del af Landbrugsskrifter fra den Tid, da Bonden ret skulde til at tage fat som en frigiort Mand og læres – tidt af Præster – at drive den nu udskiftede Jord rigtig fornuftig. Skjønt jeg vel nok i Følge min Læselyst læste nogle af dem, mindes jeg dog ikke, at nogen enkelt særlig interesserede mig. Men heldigvis blev der for det lille Bidrag kjøbt nogle nye Bøger, vistnok i det hele gode. Navnlig husker jeg Ingemanns Romaner, Blichers Noveller og Thieles Folkesagn. At de første ganske henrev mig er næsten selvfølgelig, og Blichers Noveller vel ikke mindre. Disse læste jeg i »æ Mejdaslav« for Søster Ane Kirstine, der vel nok, skjønt 2 1/2 Aar yngre, også kunde nyde dem, i alt Fald delvis. Navnlig fandt Povl, 4-5 Aar ældre og som omtalt en stor Begavelse, at de var mageløse og anderledes morsomme end Coopers oversatte engelske Romaner om Nordamerikas Frihedskrig og Sam-

menstød med Indianerne eller Marryats engelske Søromaner, alle hvilke Romaner han ellers flittig pløjede. At jeg manglede komplet alle geografiske og historiske Forudsætninger for at læse Ingemann og Blicher udelukkede ikke Glæden; jeg hjalp mig med Fantasien.

Konfirmationsforberedelse

Povl var i Provst Obels sidste Hold af Konfirmander, og han var ærlig med til at gjøre Provsten Livet saa broget som mulig. Der vankede daglig Klask, i det mindste Ørefigen, og naar den gamle Mand saa i Hidsighed sprang op for at fare hen til Synderen, var Gulvet bestrøet med Ærter, saa han vaklede og gjorde sære Bevægelser paa de rullende Ærter. Eller Drengene smed hen paa Provstens Bord Rosiner eller andet Knas, som den nærsynede Mand saa tog op og besaa, hvorpaa det samledes paa et Hjørne af Bordet. Povl fik sjælden eller aldrig de Bank, han ærlig fortjente; thi naar der sagdes, at Synderen hed Povl, foer han hen til Povl Bentsen, som da blev Syndebuk. Provsten havde tilsidst gjort sig vel umulig som Præst, især da han aldrig havde været agtet som Menneske end sige som Præst; jeg husker, at Søster Ane en Gang sammenlignede hans Messen med en hæs Mops Gøen. En Fusentast var han, stod som kun saare faa under Tøflen, var gjerrig i saare høj Grad trods hans Rigdom og Barnløshed. Dog var han med alt dette vistnok et Stykke af en Datidens Skjønaand, der læste en Del og syslede med Hundedresur og elektriske Forsøg ved Elektrisermaskine. Han døde mod Slutningen af 1844, vistnok over 80. En af ham forfattet Sang – naturligvis rationalistisk – blev afsunget ved hans Jordefærd; den skal have haft megen poetisk Skjønhed. Han var en Gang konstitueret i nogle Maaneder som Amtsprovst – da kun en Provst i hver Amt – hvorved opnaaedes at han siden altid kaldtes Provst og hans Kone fik sin Ærgjerrighed tilfredsstillet ved at kaldes Frue. Hun blev altid med al Underdanighed kysset paa Haanden, og jeg blev en Gang sendt til Præstegaarden for at kjøbe Kjød af en slagtet, syg Ko, og efter Instruks hjemmefra gav ogsaa jeg – vistnok paa en meget kejtet Maade – Haandkys, første og sidste Gang, skjønt Haanden var blodig, da hun stod og ragede i Koen. Fruen var en særdeles dygtig, energisk Kone, men gruelig streng mod sin stakkels pjattede Mand. Hun gjorde som eneste Frue i en vid Omegn vistnok ingen Figur i Selskabelighed, som hendes store Gjerrighed forbød hende Deltagelse i. Parret havde ikke Børn, men kun et Par Piger som Plejebørn, af hvilke den ældste blev gift med en ung, vel

renomeret Kjøbmand Faartoft i Nykjøbing og Moder til den nuværende Distriktslæge der.

I Foraaret 1840 begyndte min Konfirmationsforberedelse hos Kapellan Holm, og som den nidkjære Præst arbejdede han med 42 Konfirmander et helt Aar. Vi mødtes med ham i Kirkens Sakristi, en hvælvet Udbygning mod Nord fra Koret, der for 2 Aar siden havde sit gamle Udseende med de 4 Evangelisters Brystbillede i de 4 Hvælvinger, hver med sin Attribut eller Symbol. Fruen vilde ikke have det Vrøvl i Præstegaarden med Konfirmanderne. Fra min lange Undervisning af Pastor Holm mindes jeg ikke nogetsomhelst, der har gjort Indtryk paa mig, ikke et Ord, der har varmet i Hjertet eller der vakt gode Forsætter for Livet. Rationalist var han heltud. Formaninger fik vi stadig til et sædeligt Liv, af hvilke jeg bedst husker dem om at holde det 6. Bud. Han var en ivrig Jæger, men skød ikke faa Gange tamme Ænder for vilde, naar de var komne i den nære Fjord, og fik ubehagelige Scener med Ejerne. Han var en streng Mand og meget alvorlig. Jeg kom godt ud af det med ham uden et eneste ondt Ord, men han var haard mod somme. Konfirmation holdtes afvekslende i Karby, Hvidbjerg og Redsted Kirker. Jeg ledsagedes gaaende af min Fader til Hvidbjerg Kirke, og han gav mig paa Vejen adskillige Formaninger; jeg mindes med Skam at melde, ikke hvilke. I Hvidbjerg Kirke blev jeg saa konfirmeret 3. April 1841. I Forvejen havde jeg nydt den Triumf at blive sat øverst. Rigtignok stod efter Tidens Skik en Søn fra Sindbjerggaard og en fra Ejstrup øverst; men det sagdes dem lydelig for os alle, at det ikke var for deres Dygtighed. Især var jeg »stor« af, at jeg kom ovenfor Niels Berthelsen, Søn af en Husmand i Hvidbjerg, der altid havde privat undervist Børn paa Ejstrup, Sindbjerggaard og nogle flere Steder, da Hvidbjerg og Redsted Skoler ansaaes for saare tarvelige. Ja meget dygtig var Niels Berthelsen, og jeg havde aldrig ventet at besejre ham. At stille Børn efter Kundskaber har jeg altid siden hadet, i det jeg tænker paa, hvilke Tanker der rørte sig i mig paa Konfirmationsdagen. Jeg har nok turdet glæde mig ved, at mine Elever ikke sjældent baade i Karby, Hvidbjerg og her i Baggers Tid har naaet 1. Plads i dette System. Fader sagde, at Pastor Holm senere udtalte til ham, at naar det kom an paa at give et tillært Svar, var Niels Berthelsen den dygtigste, hvad han ikke var, naar der ved egen Tænkning skulde gives et Svar. Niels Berthelsen tjente, mens jeg var Lærer paa Aggerø, i nærmeste Nabogaard som Røgterdreng. Jeg kunde aldrig ret komme til at tale med ham, trods mine Bestræbelser derfor; han har mange Aar efter sagt mig, at Grunden var, at han undsaa sig for mig. Han var et meget poetisk anlagt

Menneske, skrev helt gode Sange, blev Hjælpelærer i Heltborg, Thy, gik i 1848 med som frivillig i Krigen, kom senere, trods sin Fattigdom paa Ranum Seminarium, tog paa 1 Aar – Udmærkelse, blev senere Lærer i Nibe, døde et Par Aar efter og efterlod Enke og Barn i stor Fattigdom. Han opsøgte mig en Gang i Nes, og efter et interessant Samliv med ham om Dagen vandrede og poetiserede vi mer end en halv Nat sammen i det dejligste Maaneskin.

Drengesysler

Efter Konfirmationen var jeg som tidligere Hjorddreng et Par Somre, men skulde saa hjælpe Povl paa Møllen om Vinteren. Fra disse Somre husker jeg ikke meget, ikke hvorledes jeg anvendte min Fritid; men netop dette, Fritidens Anvendelse, viser allerbedst, hvad man til en vis Tid lever for. Dog troer jeg nok, at jeg var med de større Dreng oppe ved og i Kirken næsten hver Dag; thi der var et almindeligt Samlingssted for en stor Del Dreng, ja yngre Karle, i den da tætte By, og Middagsstunden brugtes saa mest til at gjøre »Spetakler«. Jeg husker, at vi en Gang var paa en rigtig Jagt efter en Maar i Kirketaarnet, og da de meget modige – hvad jeg ikke var – vovede sig helt op i Spidsen af Taarnet, kunde Dyret ikke hytte sig, men maatte tage Taarnets hele Højde i 2 Spring, ned paa et Loft og derfra gennem 2 smaa, lavere siddende Glamhuller ud paa Kirkegaarden, og var nu frelst og langt borte, da vi kom ned. En slem Dreng i en Nabogaard et Par Aar ældre og næsten voxen, havde en ikke god Indflydelse paa mig, naar vi saa tidt var sammen. Han roste sig af kjønslig Omgang med Tjenestepigen, hvad vistnok var Løgn, og da han som stor Karl bandede godt, som han nok sagde, saa vilde jeg ogsaa »en« Gang forsøge mig i denne Kunst, men heller ikke flere; thi da det var sket, blev jeg flov ved og ligesom bange for mig selv, og saa vidt jeg mindes, har jeg aldrig siden forsøgt mig i den Retning. Skulde dette nu ikke være et Vink ovenfra til mig om at blive paa rette Vej. Jeg troede da selv det og gjorde vistnok vel deri. Siden har jeg nogle enkelte Gange troet noget lignende, naar jeg var paa Nippet til at begaa noget virkelig slet, hvorved der blev sat Skjel mellem Gud og mig; thi sligt er jo Syndens Væsen.

Som Mølldreng kedede jeg mig blot. Havde Povl ikke haft saa mange Bøger (Romaner) til Gjennemlæsning, ogsaa til min Brug, og havde der ikke ligget i Møllen et gammelt Bind af Holbergs Komedier – Gud ved, hvorfra de stammede – og endnu en lille herreløs Bog om »Stuefuglene« af Kratzenstejn, saa havde det været endnu værre. Jeg fandt dog Lejlighed til om Søndagen i stille Vejr at øve mig i Skøjteløb.

Arbejde og fest

Da samledes Drengene, yngre og ældre Karle, ofte i Hundredevis paa »Karby Vig«, naar den var tillagt med glat Is, og de morede sig kosteligt. Hvor Folk dog vare nøjsomme i hine Dage, og hvor de dog forstod at more sig uden Penge ved slig uskyldig Sport. Jeg tænker tidt paa det virkelig skjønne i, at alle Aldre kunne her »lege« sammen.

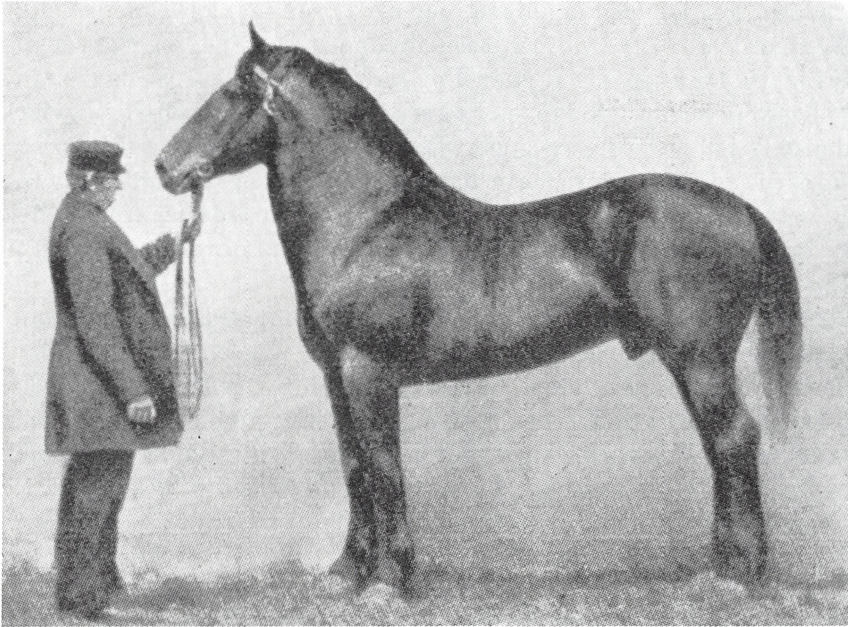
Arbejde og fest

Inden jeg forlader Hjemmet og vandrer ud i Verden for at gjøre Forsøg paa at gaa paa egne Ben, kunde jeg have Lyst til at skildre i Korthed, hvorledes Arbejdet dreves paa den Tid i en Bondegaard, og i hvilken Orden hvert Slags forefaldt.

»Æ Hejstbojel«

Fader havde altid, saa langt tilbage, jeg kan huske, holdt Hingst (Springhest kaldet) og gjorde saa endnu; og henad Foraaret kom der daglig fremmede med »Øg te Hejst«. Det mærkeligste deraf følgende var »æ Hejstbojel«. Jeg havde et Par Aar eller maaske flere den Bestilling at gaa omkring – meget vidt omkring, helt hen til Vejerslev, Storup, Sillerslev, Øster og Vester Assels, ikke at tale om vor egen Kommunes Sogne – og efter en Liste indbyde alle, der havde drægtige Hopper, til »Bojlen«, det vil sige: levere »Hingstlejen«, og saa fulgte Bojlen gratis for 1 Mand pr. drægtig Hoppe. En Kusk skulde der jo da ogsaa med for at kjøre Befordringen hjem, saasom den egenlige Gjæst skulde blive hos os, og saaledes blev det meget hyppig 2 fra hvert Sted den første Dag. Vi mindre Børn glædede os meget til Højtideligheden, tænkende kun lidt paa, hvilket Bryderi og hvilke Bekymringer særlig vor Moder havde i den Anledning. Hingstlejen var pr. Hoppe 6 Skæpper Byg, hvormed nogle slap; men der leveredes vist af de allerfleste 1 Tønde i Regelen godt Byg, vel til Pris 4-5 Kr., og der kunde være 60-80 bedækkede Hopper. Kl. 2-3 kom de fleste. Allerførst skulde Gjæsterne ind at nyde »Dram, Øl og Tobak«. Derefter spistes tillavede Melmader, hvoraf der Dag og Aften før var lavet gruelige Bunker, opbevarede i »2 Skæpper Løbe«. Og hvor de kunde spise af de Finbrødsmelmader, og hvor de kunde drikke Snapser og Øl dertil! især gjorde Kuskene et Mesterstykke, da de saa hurtigt skulde forsvinde; for det leverede Byg henad havde mange faaet en »Bjørn« at kjøre hjem med.

Ved Lystænding begyndte det egenlige Hovedmaaltid, der var som ved et Bryllup den Gang: Suppe(Kjød-), Kjød (kogt, kaldet Helkjød),

Peder Svenningsens hingst var af den jyske hesterace, ligesom den her viste hingst, Grantorp (A. Kjær: Den jyske Hest, 1937). Grantorp fik kongepremie ved landmandsforsamlingen i 1869. Dens fader var iøvrigt fra Mors.

A.F. Bergsøe beskrev i 1847 den danske bestand af heste, og karakteriserede den jyske hest således: „... temmelig stor, før, med bred Bringe, kraftfulde Been, kort Hals, et temmelig stort Hoved, men forøvrigt velskabt, fyrig, men dog from, stærk, haardfør og nøjsom, og særlig skikket til Vognhest«. Han fortalte desuden, at hestene fra Thisted Amt tidligere nød stor berømmelse, men at de nu - i 1840'erne var »udartede« - ... men da Hestene fra Thy og Mors ere haardføre, godt Kjøb og vel skikkede til Arbeidsheste, søges de desuagtet endnu.» (Den danske Stats Statistik, bd. 2 1847 s. 261-2)

Fisk (Tørfisk), Steg; Kage, som ellers hørte til, troer jeg ikke, der vankede her, og der var vist heller ikke Trang til mere. Saa drak man ved totiden Kaffe med nødvendig Brændevin i, ja nok saa meget, og snart begyndte Punsen (Brændevins-), der saa varede til Frokosten i Dagningen. Derefter søgte de, der endnu kunde gaa, og det var dog de allerfleste, nogle Timers Hvile hos Venner og Naboer, men nogle sad altid over uden Søvn. Kl. 10-12 mødte man atter til Frokost Nummer 2, hvorved Tørfisk optog Hovedstødet, men fulgtes saa af Kjødlevninger (kold) til Smørrebrød med tilbørlig Dram. Senere Kaffe, endnu et Maaltid, hvorom jeg kun husker, at man fik Kjødsuppe, og atter blev der punset inden Afrejsen ved Aftenstid. – Da vi gjorde vort Julegilde for gamle ved samme Lejlighed for Naboer og Venner, hvad

Arbejde og fest

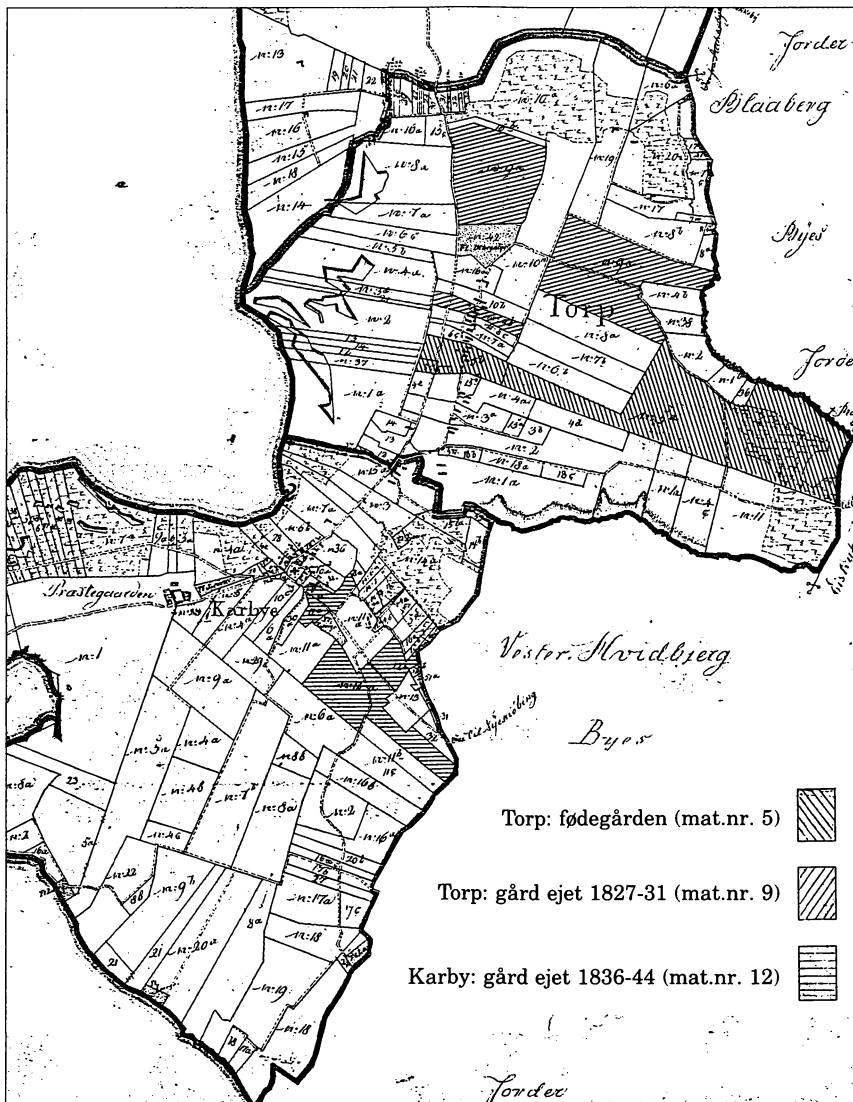
man nu her kalder Søgningen, var der ogsaa en Del Koner med. P. Nørgaard og Hustru var der ogsaa, han med sin »Fjol«, og Dansen gik lystig; thi Drikken gav Humør. Det var tidt morsomt at se de mer end halvgamle Mænd i de lange »Røjser« (Lang- og stivskafte Støvler), danse ivrigt som Ungersvende. Næsten alle ældre brugte Knæbuxer, Røjserne gik helt op til forbi Knæet; men for dog at kunne bevæge Benet bagud vare Skafterne paa Bagsiden nedringede, jeg troer et helt Kvarter. Nogle Udhalere var der altid, som man havde ondt at faa til Dørs, var det end sen Aften.

Man har ment, og jeg med, at Bojlen slugte hovedsagelig Fortjenssten ved Hingsteholdet; men lad os sætte 70 Tønder Byg til 315 Kr., det var dog en Sum Penge først i Fyrrerne. Bygget blev paa Møllen pillet til hele Gryn, hvorpaa der var god Afsætning til Norge, der nok ikke havde »Pilleværk« i de smaa Elvmøller. Med Affaldet (Svinemel) opfødtes aarlig 8-10 Galte, der havde god Afsætning til Holsten. De vare da aargamle, men næppe tungere end nu en Gris, godt opfodt, paa 1/2 Aar. Saavidt jeg husker, kostede en slig Galt 8 Rigsdaler Kurant, cirka 26 Kr; slet ikke saa ilde en Pris.

Glanspunktet i Højtideligheden var Hingstens Præsentation anden Dags Formiddag efter den gode Frokost. Da kom »Springtømmen« paa Hingsten, pudset saa blank, at han glinsede, der saa i Gaarden gjorde sine Runderer og Kaprioler for det ikke meget kritiske Publikum, der især beundrede, at han rejste sig og kunde gaa paa Bagbenene, NB. naar Broder Kristen saa lempelig holdt ham oppe i Tømmen. jeg mindes ikke, der blev dadlet paa andet end hans vel lille Væxt og daarlige Hove.

Forårs- og sommerarbejdet

Ikke længe derefter begyndte Foraarsarbejdet, hvad der kaldtes »at drive Plove ud«. Min skjønne Tid var nu forbi, og jeg kom nu ikke i Skolen før til November eller saa. Sædens Læggelse tog den Gang anderledes Tid og Arbejde end nu til Dags. Alsæden, den Jord, der i umindelige Tider aldrig havde hvilet som Græsland, skulde pløjes 2 Gange, først tidlig, saa Ukrudtet (Agerkaal og Tidsler) kunde spire, senere, helst allersidst, for at faa det ødelagt. Da Brak var ukjendt, var Jorden oftest meget uren og »senet«, og da Svenskharven ikke kjendtes, maatte der harves utrolig meget. To Harver fulgte gjerne efter hinanden, jeg kjørte den bageste og har været med til at give 15-16 Overdrag med Harven. Jorden var ogsaa da senere bekvem paa Grund af den mindre dybe Pløjning. Senegræsrodderne (Sener) blev med vilje

Minoreret matrikelkort over Karby sogn oprindelig fremstillet ca. 1817. (Matrikelarkivet). De tre indrammede gårde er de som faren, Peder Svenningsen, ejede. Gård nr. 5 i Torp var hans fødegård, som han 1827 bortbyttede med nr. 9. Gård nr. 12 i Karby købte han i 1836. Den var ansat til 5-4-3 tdr. hartkorn. Det er driften af denne gård, Peder Krogh beskriver så indgående.

slæbt sammen i Bunker af Harven, siden opsamlede og hjemkørte til Brændsel, gjorde brugelige dertil ved at tærskes med Plejel, hvorved de rensedes for vedhængende Muld, og jeg fik Lov til at forrette dette

Arbejde og fest

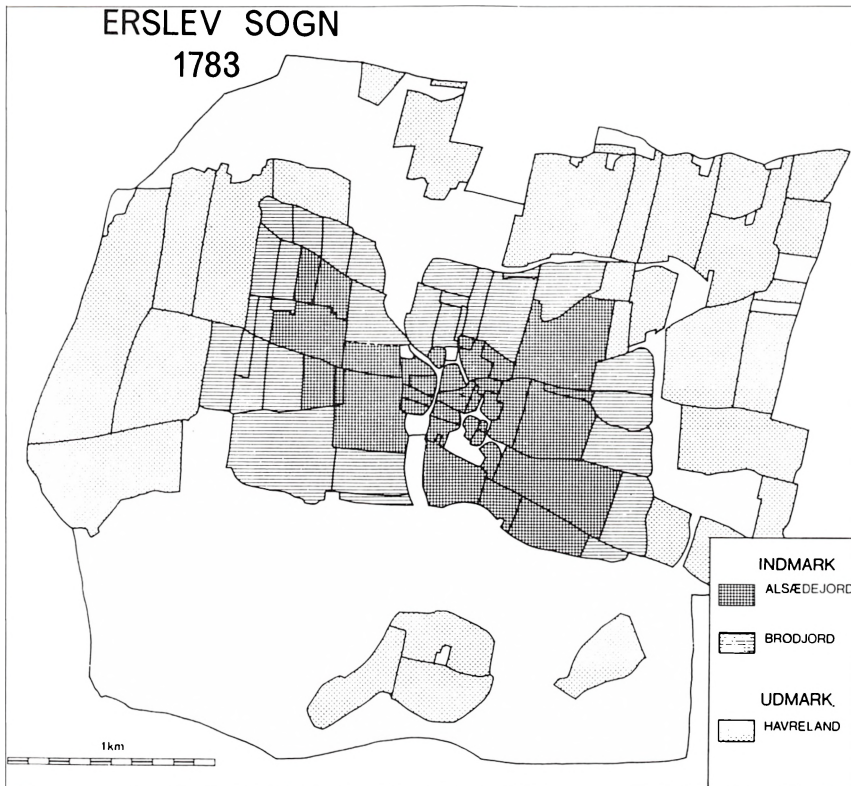
Arbejde, hvad jeg fandt morsomt. Man »ildede« saa Ovnen med de tørre Sener, hvorved der stadig hørtes en knækkende eller knagende Lyd, som jeg undrede mig over. Til andet end Alsædbyg blev der aldrig foraarstpløjet; dog bleve jo Kartofflerne nedpløjede i Alsæden, hvor Sædsiftet altid var Byg, Havre, Havre og om igjen; dog altid en Ager med Kartoffler, da man havde den Jord nærmest.

En anden lidt længere fraliggende Del af Marken kaldtes »Brødjord«, hvor Rugen altid saaedes, dog ogsaa Byg og Havre, og der saaedes altid hjemmeavlet Kløver i »Udlægshavren«, der næsten uden Undtagelse voxede svært til i den da ikke som nu Kløvertrætte Jord. – Helt fraskilt den øvrige Jord og tidt lang borte var »Vangen« der i Aarsnese var bleven stedmoderlig behandlet med baade Arbejde og Gødning, vel lige fra Udskiftningen i sidste Fjerdedel af forrige Aarhundrede. Jeg kjender flere Steder i Karby og Hvidbjerg, hvor Vangen var tætved 1/4 Mil fraliggende, længst i tætbyggede Byer, hvor nogle absolut maatte faa langt til Marken. Her saaedes aldrig Rug, før man i Halvtredserne brakkede. Sædfølgen var altid Byg (deri Hør helst i et fugtigt Sted), Havre og Havre; sidste Kjærv blev meget smaat, og jeg husker, at Jens Hus – vor Tjenestekarl i flere Aar, men ellers Familie-fader og under Fattigvæsenet – klagede en kold Høstafte over, at man ikke en Gang ved Høstning kunde arbejde sig varm.

Det skal her siges at Vangjorden vistnok for ikke meget længe siden havde været Hede. Vor Vang og et Strøg deromkring kaldtes Østerhede; en anden Del, den nordøstlige af Karby Mark kaldtes Kibshede, hvor der, lige til jeg var voxen fandtes en Hedestrækning med svær Lyngvæxt. Noget lignende maa vist have været Tilfældet med større Strækninger af Vangjorderne. I disse blev der aldrig saadet enten Græs eller Kløver ved Udlæget; alt var overladt til Naturen, der det 1. Aar bragte saare lidt andet end Sener og Syrer (Rø'Baarer). At saa Græsfrø var helt ukjendt til hen i Halvtredserne, og da først Thimoter.

Det vil maaske forundre, at man dyrkede saa lidt Rug og saa sent som sidst i Oktober eller, naar Regnvejr drillede, først i November saaede den. Men det egentlige Brødkorn var da Byg, der i Regeln – i Mølle-Monopolstiden – blev meget daarlig malet. Bygmelet skulde saa hjemme »soldes«, hvorved tidt havdes over 1/3 »Saaer« (Sojer), ikke en Gang brugelig til Svinene, kun til Kørerne. Man var glad ved at kunne have 1/4 – 1/3 Rugmel at blande i Bygget; hjemme havde vi sædvanlig 1/2 Rug, hvad der ansaaes for særdeles godt. Mange brugte 1-2 Skæpper Vikker til 1 Tønne, hvilket kaldtes en Forbedring af Brødet, der dog deraf blev bittert.

Strax efter at have faaet tilsaaet skulde der laves Tørv. Lige neden-

Professor Viggo Hansen har udarbejdet dette kort over dyrkningssystemet i Erslev sogn på Mors i 1783 (VH: Historisk kulturgeografi, i Geografisk Orientering 1 1973 s. 11-18). Bortset fra at udmarken kaldes vangen af Peder Krogh er opdelingen af jorden den samme i Karby.

Denne særlige tredeling af markerne adskilte sig fra det såkaldte græsmarksbrug, som var det almindeligste dyrkningssystem i Jylland. Tredelingen forekom kun på Mors og i Thy, men her var den til gengæld af gammel oprindelse.

for Gaarden havde vi Tørveskjær. Tørvene æltedes altid, og naar de blev tørre, vare de tilsyneladende bedre til at mure med end til at brænde, og svovlede vare de i meget høj Grad, saa min Moder har døjet meget i den Anledning, især da hun tidt havde daarlige og betændte Øjne. Det varede i 1-2 Uger med Tørvegravningen; Gravning af Hede-tørv tog ingen Tid, da der ikke var Hede til Karby Sogn, knap en Gang en Lyngplante at finde.

Det næste Arbejde blev at »blande Møg« til Vangen. Man »furede« i Agrene, som næste Foraar skulde besaaes, i Regelen 4 Furer i hver. Omtrent midt paa Stykket kjørtes saa Furerne sammen til Grundlag

Arbejde og fest

for en Blandingsmødding; ovenpaa et Lag Staldgødning, atter et Lag Furer, derpaa Gødning og saa fremdeles hver andet Lag af hvert, og Møddingens Højde blev saa afhængig af Møddingens Størrelse der hjemme. Sidste Lag blev jo da Furer, og sluttelig blev saa Markmøddingen pudset af og traadt godt fast ovenpaa. Som det sidste af Efteraarsarbejdet blev saa den blandede Mødding udkjørt, spredt og nedpløjet. Sidst om Foraaret blev denne Indtægtsmark atter pløjet, noget dybere end Foldingefuren, og min Fader vilde have Efteraarsfuren kløvet med Ploven, hvad ingen andre brugte eller mentes at kunne; men Kristen kunde med stor Omhyggelighed og skarpe Plojerner gjøre det godt. Bygget saaedes (Baarbyg) og harvedes ned; men sikken Harven! Det kun halvforraadnede Grønsvær lod sig rive op og blev til en tyk Flomring. En stærk Karl maatte saa med for at »lette Harven«, der hvert Øjeblik blev fuld. Trods den mangelfulde Behandling groede Bygget tiest meget godt til.

Andre tog det endnu lettere, idet de paa samme Maade pløjede Furer i Grønjorden, kjørte Gødningen til, og en maatte saa samtidig blande Gødning og Furer og derefter tilklappe »Rækken«; thi det kaldtes »at sætte Rækker«. Disse bleve saa spredte om Efteraaret og nedpløjede. Man slap saa for Gødningens Udkjørsel.

Slig Møgblanding tog jo lang Tid, og nu var Kornet jo voxet til og Tidslerne især. Nu maatte disse revses. I en hel Uge skulde alle, selv større Børn med til at skære Tidsler, hovedsagelig paa Indmarken, et fast Sommerarbejde. Jorden var ogsaa gennemgroet med dem. Naar Jorden pløjedes om Efteraaret, fulgte de da løsgaaende Faareflokke tæt efter Ploven for at mæske sig med Tidselrødder, og tidt vare de da helt sorte af Muld op til Øjnene.

Arbejdet med hørren

Saa skulde da ogsaa Hørren luges, ogsaa et fast Sommerarbejde. Det tog lang tid, da vi vist nok havde saaet et Par Skæpper Frø, deri medregnet Karlens og Pigens, hver 1 Fjerdingskar, efter Løfte ved at fæstes, og det skulde gjøres godt, hvis Hørren skulde blive lang og god. Hvor man dog havde meget Arbejde med Hørren; men den Gang ansaa man det for en utilladelig Ødselhed at købe Hør. Naar Hørren rykkedes (ruskedes), vistnok sidst i August, blev den bundet i ganske smaa Bundter (Bed), kjørt hen paa en jævn Plads med kort, tæt Græs, strøedes ganske tyndt ud i lige Rækker, laa der i flere eller færre Uger efter Vejrets Beskaffenhed. Efter at flere Prøver deraf vare tørrede og derefter prøvede, om Skæverne let kunde afgnides (-skubbes), blev

Hørren bundet i »Simebaand«, og nu regnedes der, hvormange »Kjærvbaand« der havde. En Del Hør til Frø blev paa Roden noget længere. Den blev tærsket i Loen, Frøet blev omhyggelig rensset og lufttørret og gjemtes hen til Foraaret. Den anden Del blev gjærne lagt i Røde i en dyb Tørvepyt i en bred Stabel, langs paa Tværs lagvis, blev tyngtet under af Græstørv, men maatte dog ikke røre Bunden. Efter mange Dage blev der taget Prøver, som tørredes og undersøgtes, Hørren blev optaget og strøet; tør skulde den være, naar den bandtes i Kjærvbaand, som saa taltes sammen med de andre. Efter Høst bagefter Bagning blev Ovnen fyldt godt med Hør, som saa kunde sidde der, til man længere hen skulde en bestemt Dag »brøde Hør«. Det var en Højtidsdag, syntes jeg altid. Et Par fremmede Kvinder og 1 fremmed Mand 5-6 Personer havde travlt. En stærk Karl skulde der til den store »Brade«, den mindres Brug var lettere. Alle sad i Række i Bryggerset, Hørren gik fra en til anden, indtil den sidste gjorde den færdig til Heglen. Arbejdet og Arbejderne mindede om »æ Bindstou«, især da man fortalte Eventyr og sang hjemmelavede Viser hele Tiden. Tjenestefolkenes Hør blev i Stand gjort med, og efter en ny Bagning kom der gjærne en ny Hørbrydning. En Dag senere hen blev Hørren saa heglet paa 3 bestandig finere Hegle. Undertiden maatte Aftenen tages med dertil, men med stor Forsigtighed. En Gang var denne hos os for daarlig. En Gnist fra et tændt Lys antændte i et Øjeblik alt, saa Stuen stod i Lue. Min Fader og flere fik travlt med at samle alt, Hør som Blaar, i Bunker og trille det ud i Køkkenet, i »Ovngraven«, saa det kunde brænde op i Skorstenen. Jeg og flere af de smaa var bragt ud paa Køkkenbordet, og jeg mindes tydelig, at man kom trillende forbi os med glødende Masser. Dette er vistnok mit allerældste Minde; jeg var da næppe 4 Aar gammel. Dette Aars Høravlt var ødelagt, min Fader havde faaet Haar og Skjæg afsvedet, og jeg hørte tidt, at Loftet var næsten gjenembrændt.

Hør dyrkningen krævede meget Arbejde; men hvad havde ikke Kvinderne at gjøre med Hørren derefter. Den avlede Hør blev af dem ikke blot heglet, men ogsaa spunden, Hør saavel som Blaar. Først paa Vinteren skulde rigtignok al den usolgte Uld kartes og spindes (og tvindes til Strikkegarn), vindes og til Dels farves. Senere skulde saa Hørren spindes (og til Dels tvindes til Sytraad) og sidst Blaaren. Tiest blev dog Hør og Blaar spundne samtidig, hine af Konen, disse af Pigen. Kartegilder har i jo læst og hørt om; men selv siden vi kom til Hjerik, har vi haft slige i det smaa, og Rokkerne kunde paasættes Apparater til Spinding af Hør og Blaar. Nu er paa lidt nær alt Arbejde af den Slags gaaet til Fabrikkerne, hvad vel i sig selv ikke kan kaldes sørge-

Arbejde og fest

ligt; men hvad gør det ellers saa flittige Kvindekjøn saa i Stedet for? Jeg ved det ikke, dog, de holde vore Værelser hyggeligere – næppe renligere – dog ikke uden Hjælp af Maling og Lakering; men al »Hvidskuren« af Bord, Bænke og mere er de da fri. Om Mandkjønnets svære Driveri om Aftenen vil jeg kun tale misbilligende.

Efterårsarbejdet

Efteraarsarbejdet bestod kun i Blandingsgødningens Udkjørsel og Pløjningen til Vinter, hvormed man var færdig i god Tid. Vinterarbejdet var Røgtning og Tærskning. Al Hakkelse til Hestene skares jo med Haanden; thi før i Halvtredserne kjendtes Maskinkraft dertil ikke, og dog af faa. Til Kvæget skares dog ogsaa Hakkelse, tidt 3 Tommer lange og mere, gjerne 1 Gift om Dagen. Deri blandedes Avnerne, helt urensede, der saa skulde være et Slags Kraftfoder. Rivningen matte Kvæget ogsaa faa, men kun lidt Skaftekorn, der hovedsagelig solgtes, og Høet skulde udgjøre Resten, aldrig blev der Korn malet til det.

Tærskning var saa det daglige Arbejde for Karlen. Naar Dyngen blev for stor, skulde der »af Lo«, tidt 10-15 Tdr. af Havre eller Byg. Nu kom Pigens strengeste Arbejde med »Rønsning«, som *hun* skulde udføre, dog tiest ved Medhjælp af en Husets Datter – et fælt Arbejde med stadig Lændeve; og naar jeg »selder« Korn op til Sæd, ynkes jeg over den gamle Tids Kvindfolk. Dog, »Øvelse gjør stærk«.

Jeg har maaske for vidtløftig omtalt Arbejdet i en Gaard og paa dens Mark; men i saa Fald for at give Eder Begreb om, hvorledes man til daglig levede og havde det, en Hensigt med disse »Skriverier«, hvilken jeg strax i Begyndelsen udtalte, og som jeg vistnok flere Gange vil komme tilbage til.

Vogne og kvindehatte

Jeg kunde endnu have Lyst til at tale lidt om Datidens Vogne. Min Fader bekostede – vistnok først i Fyrreerne – en ny Vogn, der vel nok var som Stadsvogne den Gang. Faddingen var omtrent som stærke Arbejdsvogne nu, dog betydelig snevrere i Bunden og højnende noget fra For- til Bagenden. Bagsmækken, hvori Bræderne stadig gik op og ned, var tidt henimod 6 Tommer højere end »Haverne«, rundede opad og havde øverst, vendende bagud, en tidt udskaaen Liste, der snode sig ved begge Sider lig Væderhorn. Forrest var »Vognskrinet«, passende til Havernes (skråstilling), ubetinget Kuskens Sæde og gjorde

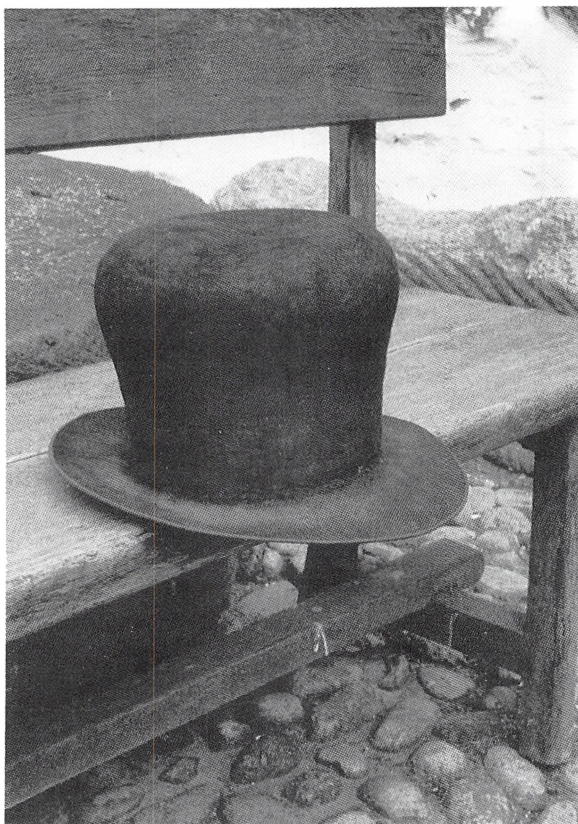
smokken, hvori Brøderne stadig gik op og ned,
 var lidt henimod 6" højere en "Haverne", rimde
 de opad og havde iøvst, vendende bagud, en
 lidt indskrævet Lisle, der der anede sig ved
 begge Sider lig Voderhorn. Forrest
 var "Vognskrinet", passende til Hvernes

Beskrivelsen af vognene er i manuskriptet illustreret med en lille tegning.

Tjeneste som Magasin. Bagved kom saa 2 Stole, aldrig lukkede i
 Ryggen; til Nød kunde hver rumme 3 voxne, men det kneb altid at faa
 Plads til Benene paa den snevre Bund. Bagved var saa endelig en flad,
 flyttelig Brædt, hvorpaa Drengen, Børnene eller medagende sad. Ind-
 til 10 Personer kunde en slig »Karosse« magelig rumme. Jeg kommer
 her til at tænke paa de da saa brugelige Kvindehatte af »Hareuld«,
 kostende hver 8 Kr., hvorover der saa igjen skulde bindes et smukt og
 stort Tørklæde. Den begyndte forneden som Cylinderhatte nu, dog
 mere bredskygget, blev opad videre og rundede smukt af foroven.
 Heldigvis kunde de vare en Livet ud; men den gjemtes godt i et
 »Hattehus« af Træ, hvilket var et sikkert Møbel i Huset. Hat brugtes
 kun, naar Kvinderne »agede«. Moden var vistnok gammel, men gik af
 Brug i Fyrreerne; dog var der da mindst 1 Hat til Stede ved vort Bryllup
 1855. Den største Del af disse Hatte blev af Hattemageren lavet om til
 Herrehatte, der kunde være helt kjønne og meget varige; jeg har selv
 brugt i flere Aar en slig omlavet Hat, ja lige til jeg skulde giftes og fik
 den Hat, der nu kun er til Grin her.

Vi havde hjemme – brugte den ogsaa tidt, naar det kneb for tredje
 vogn – en meget gammel Vogn. Det mærkeligste ved den var, at
 forreste »Kjæpstok« saavel som bageste sad fast paa Undervognen og
 var ikke »Løbekjæpstok«. Vognen var knap til at vende; derved skulde
 saa 1 Vognkjæp skydes frem og en anden tilbage, hvorved hørtes en
 rumlende eller skrigende Lyd, tidt uhyggelig. Samme Vogn havde
 »Naver«, der indenfor Egerne vare sikkert cirka 3 Kvarter lange. Da
 man næsten uden Undtagelse brugte Tjære til de da altid træaxlede

Skoleholder på Agger 1843-45

*Kvindehat fra Mors fra
forrige århundrede
(Morslands historiske
Museum).*

Vogne, var det jævnlig, at de lange Naver »stod i Beg« og vare urokkelige. jeg var over 30 Aar, troer jeg nok, inden jeg ude paa Landet saa en Fjedervogn. Men man havde – navnlig Herremænd og slige – de saakaldte »holstenske« Vogne, der væsenligst var forskjellig fra almindelige Vogne ved deres lettere Bygning, og at Siderne af Fadingen var Kurvefletning, hvorfor en saadan Vogn kaldtes en Kurvevogn.

Skoleholder på Agger 1843-45

Saa en Gang henad Foraaret 1843 kaldte min Fader mig til Side og betroede mig da, at Lærerpladsen paa Agger(ø) vilde blive ledig til November, og at Pastor Holm havde foreslaaet ham at lade mig tage denne Plads. En længere Tid derefter blev det saa bestemt, at jeg

næste Sommer hos omtalte Lærer Bjørndahl i Vester Jølby skulde opfriske og forøge mine Kundskaber og i det hele gjøre mig skikket til Lærergjerningen. At Valget faldt paa Bjørndahl var vistnok begrundet i hans gode Renomé, men dog især deri, at Søster Mette Kirstine var Kone i Gaarden Dissing, der da laa kun et Par Hundrede Alen syd for Skolen, og at jeg der kunde faa Kost og Ophold helt eller omtrent gratis, især da hendes Mand, Kristen Dissing, havde interesseret sig for mig, siden jeg i Vinteren 1836-37 var der i Huset, og han havde sat sig i Hovedet, at jeg skulde være Lærer; og da jeg endelig kom paa Seminariet, tilbød han at laane mig, hvad jeg behøvede, et Tilbud, jeg ogsaa benyttede mig af til hans Død (Broksskade) i Vinteren 47.

Noget sent rejste jeg til Vester Jølby, da en Dreng, fæstet i mit Sted, udeblev længe på Grund af Sygdom. Vejret var meget Regnfuldt, husker jeg, og da jeg nu havde faaet Tanker om noget andet end at passe »Høveder«, var den Ventetid mig meget kedelig. Men til hvem skulde min Fader ellers have sendt mig? Til Tæbring var rigtignok kommet en Degn, som jeg kunde haft godt af; men ham vidste næsten ingen af at sige. Senere blev han vel kjendt som en Mand, der kunde vække Liv i unge Mennesker. Vistnok over en Snes har han forberedt til Seminariet, ogsaa mine 2 Søstersønner. Den ældste, Stefan Dissing, vilde man haft mig til at forberede, men jeg turde ikke modtage ham, da jeg aldrig havde fundet hos ham enten god Oplysning, Liv eller Begavelse; og dog havde det alt ligget stille hen hos ham.

Hos Bjørndahl lærte jeg bogstavelig ingen Ting. Jeg sad daglig i Skolen, hørte altsaa paa Undervisningen, men fik ingen selv, blev ikke en Gang øvet i Retskrivning, ikke at tale om Stil. Efter hans Stifsøns Raad, der da var paa Seminarium og var forlovet i flere Aar med min Søster Ane Dorthé, havde Fader kjøbt til mig en »Rasmussens Grammatik«, hvis Gjennemgang jeg ogsaa fik begyndt paa: Vi vare komne til Substantivernes Kasus, den Gang 6: Nominativ, Genitiv, Dativ, Akkusativ, Vokativ og Ablativ (sidste husker jeg nu ikke hvad var); men da der skulde anføres Exempler, sagde han: »Ja, nu skulde der jo anføres Exempler, men jeg skulde netop i Dag have Kartofflerne hypede, og vi maa holde op«. Og vi holdt op – for bestandig; thi jeg kan ikke mindes, at vi siden talte om Grammatik. I det hele troer jeg næppe, at han ofrede en Time specielt paa mig. Derimod var der intet i Vejen for, at jeg mange Timer hjalp ham ved Høstakning, Tørveindbæring og lignende. Mest Samkvem havde jeg med Sønnen Niels Mathias (kaldet blot Thies) min Eftermand paa Agger og ligeledes i mit i 2 Aar beboede Værelse i Elsted, da han 47 kom paa Seminariet, dimitteret 49, i Sommeren 54 Lærer i Vindblæs pr. Løgstør, og der

Skoleholder på Agger 1843-45

besøgte jeg ham flere Gange fra Gundersted af. Senere blev han Lærer i Fogsminde Skole, Tranekjær, Vestervig Sogn. Han levede endnu, hørte jeg i Fjor, men er meget svagelig af Nyrelidelse. – Med ham var jeg sammen ved enhver Lejlighed. Han havde en kort Tid været i »Spillelære« hos min Spillemester P. Nørgaard i Karby og fik, troer jeg nok, Kosten hos os. Vi spillede begge, men ingen af os havde Indsigt eller Øvelse nok til at »abe« paa en 2. Stemme. I øvrigt øvede jeg mig den Sommer meget paa »Fiolen«, det hjalp en Smule paa Færdigheden, og her gjorde jeg den, som jeg syntes, interessante Opdagelse, at der fandtes virkelig i hver Takt, hvad Brøken i Fortegnene udtrykkede ($\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{4}$ – C findes vist næppe i Dansemusik). Jeg havde ikke som Hjemmearbejde nogensinde Opgaver, ikke i dansk, ikke i Regning eller andet, og man forlangte intet Arbejde af mig i Dissing, kun skulde jeg tidt hjælpe Søsteren med hendes mindste 3 Børn.

I Høsten var jeg vistnok hjemme, men derom husker jeg intet, saa lidt som jeg kan huske mere om Vester Jølby. Nogle Dage før November spaserede jeg da de cirka 2 Mil fra Vester Jølby til Karby med min lille Bylt under den ene Arm og Violinkassen – thi Fader havde forlængst givet mig en poleret saadan – under den anden. Jeg mindes, at jeg var halvflov ved at lade Kassen se; jeg blev jo saa anset for Musiker, og dertil var jeg for »grøn« i Kunsten.

Den 1. November 1843 rejste jeg saa til »mit Embede« paa Agger. Den nidkjære, unge Kapellan Holm havde selve den Dag Konfirmanderne, og det var aftalt, at jeg skulde følges med de 3 saadanne fra Agger. Paa Vejen vare vi omme i Møllen, og jeg husker godt, at han i Drengenes Paahør gav mig den Formaning, at jeg maatte vogte mig for at lege med Skolebørnene, en Antydning af en Mulighed, som Børnene ikke maatte have en Tanke om, og jeg blev hel fornærmet. Fader havde akkorderet med sin gode Ven Søren Brun, Fæstegaardmand. De vare barnløse, hvad Fader satte Pris paa og vistnok med Rette. Et godt Stykke Vej havde jeg daglig at gaa; men det havde jeg vistnok godt af, og jeg fandt mig aldrig trykket deraf. Ja, se, hvor faa Fordringer man da gjorde.

Paa Vejen var jeg, efter at have faaet Nøglen, inde i Skolen og fandt der »Hjorts danske Børneven«, som var mig helt ukjendt. Jeg fordybede mig saaledes i den, at jeg kom sildig til Kvarter. Det skal her siges, at jeg blev paa alle Maader godt behandlet, spiste med Folkene, men »tog dog selv min Melmad«, og i Storstuen (æ Østerstow) havde

jeg min Seng, thi flere Værelser end Dagligstue og Storstue havde ikke.

Saa begyndte jeg Dagen efter at holde Skole efter – som altid siden – at være mødt saa tidlig, at der kunde være fyret i Kakkelovnen, naturligvis Bilægger. Hvorledes jeg egenlig bar mig ad, kan jeg slet ikke mindes. Jeg troer nok, at jeg arbejdede godt og samvittighedsfuldt; men det hele har vel nok været forskrækkelig mekanisk. Heldigvis var der den Gang aldrig Tale om andre end de senere saakaldte mekaniske Fag: Læsning, Skrivning og Regning; ja vi havde dog ogsaa Retskrivning og Skriftlæsning. Retskrivning var aldrig andet end Gjengivelse paa Tavlen af et Stykke paa Ramse lært Bibelhistorie. Jeg kjendte ret sikkert Navneord (da kaldt Hovedord), og jeg stavede godt; jeg kunde jo altsaa rette. Egenlig forklare eller give Grunde for Rettelsen gav jeg mig vistnok ikke meget af med. Jeg kunde jo da give Kjendingsregler for Hovedord: en eller et foran og bagved, og Gjerningsord: jeg, du, han foran; og det var omtrent alt. Men jeg tør nok sige, at jeg arbejdede tappert, og de rare Børn vare lydige og begyndte

»Man kan egentlig sige, at før en Skolelærer rigtig vinder Børnenes Agtelse maa han vinde Forældrenes. Børnene ere hos deres Forældre, før de komme i Skolen; de høre hvilke Tanker Forældrene gjøre sig om Skolelæreren. Når nu Forældrene betragte Skolelæreren som en uvidende Person efter den Stilling hvori han er, og som en Person, der staaer lidet eller intet over dem i Dannelse og Oplysning, saa er det jo umuligt Andet, end at Børnene (...) faae samme Tanker om ham. (...) Er Skolelæreren derimod virkelig et oplyst og dannet Menneske, og har han ved passende Leiligheder beviist dette for sine Sognefolk, saa betragte disse, og følgelig ogsaa Børnene, ham med ganske andre Øine (...).

Paa visse Steder er der ligesom et indgroet Fjendskab til al Oplysning; og hvor dette er Tilfældet, maa Læreren, før han kan udrette noget hos de Unge (...) først søge at give de ældre Lyst til Oplysning.«

Stilemne: "Hvilke ere Betingelserne, for at det rette Forhold mellem Lærer og Børn kan være tilstede i en Skole?" (Stileb. s. 140ff)

Skoleholder på Agger 1843-45

aldrig at trodse, skjønt i det mindste 2 Drengene vare ikke ubetydeligt større end deres Lærer. Jeg er vis paa, at da Beboerne vare henviste til at nøjes med en saa grøn Lærer, vare de saa fornuftige at formane Børnene til at vise Agtelse for og Lydighed mod slig en Lærer for dog at få mest mulig ud af hans Arbejde. Religion var efter Balles Lærebog, og det Fag gik vel nærmest ud paa at bringe Børnene Forstaaelse af Ordene, Begreberne (Verden, Retfærdighed, Erfaring og lignende). Af hvad der kunde kaldes mit eget, fik Børnene vistnok kun lidt, hvorimod jeg vel nok anbragte en Del Definitioner, som jeg kunde huske fra Degnen og Præsten. Der forsøgtes aldrig paa at faa Børnene til at fortælle Bibelhistorie med egne Ord, saa lidt som jeg fortalte dem noget. Sligt faldt mig aldrig ind, da jeg aldrig havde hørt noget lignende i Skolen. Et Par af Børnene skrev betydelig bedre end jeg. – Imidlertid bleve flere af Børnene ret gode Maskiner. Da Barneantallet kun var cirka 15, og da de derfor havde daglig Skolegang, saa kunde der altid indvindes en Del Færdighed, og i den Henseende troer jeg nok, de var paa Højde med Karby Skole; Hvidbjerg og Redsted Skoler vare ubetinget daarligere. Om Sommeren gik kun faa i Skole med Undtagelse af de ganske unge Begyndere. Mulktering kjendtes slet ikke; først i Pastor Holms Tid gjordes der Forsøg i den Retning, hvorfor han blev ilde omtalt; og jeg var mindst en Gang tilsagt at møde med min Protokol til Eftersyn af Sogneraadet (da Sogneforstanderskab og lige til 1866). Ved Foraarsexamen var Holm meget vel tilfreds og sagde gjentagende: »Jeg kan se, Du har gjort dig Umage«. Heldigvis examinerede han selv; skulde jeg gjort det, var jeg vist bleven helt stum.

De første 1 1/2 Aar var jeg flittig og optaget af Gjærningen; i Sommeren 1845 var jeg det mindre. Der var tidt kun 4-5 Børn i Skolen, hvad allerede var trist nok. Men jeg var heller ikke rigtig rask, mente jeg. En Aften var jeg med til »at ta« omkring Skolen (12 Alen lang), og jeg havde mine Løjer af, at ingen kunde »ta mig«. Jeg blev derved saa forløben, at jeg blev næsten aandeløs og var nærved at segne om. Jeg kunde længe mærke det i Brystet og har næsten altid ment, at min Sangstemme derved fik et Knæk for bestandig. Jeg tænkte lige fra Foraaret paa at komme til Landvæsenet – mærkeligt nok – vel især fordi en jævnaldrende Dreng og længe god Kammerat i Skolen var nu næsten voxet til Forvalter paa Herregaarden Blidstrup, og det var ikke fri for, at der indirekte ved 2. Mand gjordes Forespørgsel i den Retning.

Optagelseseksamen Snedsted Seminarium

Henad Prøveexamenstiden (Optagelsesexamen til Seminariet) omtalte jeg til A.C. Povlsen (Dahl), forlængst min fortrolige Ven min forandrede Beslutning. Han opfordrede mig i Brev paa det kraftigste til at møde; og da jeg havde ytret Tvivl om at kunne blive optaget med saa daarlige Kundskaber, tilbød han at ville privat tale et godt Ord for mig til Forstanderen. Nu skal det bemærkes, at jeg havde faaet lidt Øvelse i Stil. Nielsen i Rybjerg, som Du vist har kendt som Lærer der, var en meget dygtig Elev paa Snedsted Seminarium, Nummer 3 i Klassen og skulde været dimitteret 1844. Fattig var han, lidt undskyldeligt var det maaske, at han derfor stjal et Par Sko fra en Kammerat Balleby, en ældre Broder til Balleby i Jebjerg. Sagen kunne ikke lade sig neddyse, da Balleby fordrede Rettens Gang. Jens Nielsen blev saa bortvist fra Seminariet, dog saaledes, at han efter 3 Aars Lærervirksomhed og Anbefaling for sædelig Vandel maatte kunne dimitteres. Han var saa bleven Lærer i Nees efter Povlsen Dahl, som 1844 kom paa Seminarium. Saaledes blev Nielsen min Stillærer, ikke andet. Et lærte han mig til stor Nytte: at kjende en Sætning og finde deri Grundord og Omsagn (Subject og Prædikat). Slig havde jeg aldrig hørt, og nu gik der et helt Lys op for mig. Jeg vidste nu at sætte mit Komma efter andet end Skjøn og Fornemmelse, og nu havde jeg kun faa Fejl.

Nu, jeg rejste saa med mine Papirer og en saare maadeholden Anbefaling fra Provst Sørensen, siden sidst i 41 Præst i Karby. Bange var jeg, og kun daarligt var mit Haab. Jeg mindes, at jeg kom forbi Maren Hammer, en fattig Nabokone, med hvem vi daglig traf sammen. Hun vilde vide, hvorhen Rejsen gjaldt. Det vilde jeg ikke sige, men sagde, at hun skulde blot bede en god Bøn for mig om Lykke paa Rejsen. Jeg vilde nemlig – og deri vare mine Forældre og Søkende

Stilemne: »Hvad ventes der af Skolelærerstandens Virksomhed med Hensyn til Bondestandens timelige Velfærd?« (stileb. 49ff)

»Det bliver derfor enhver Skolelærers pligt, i sin Dannelsesetid at skaffe sig saa mange Kundskaber som muligt; thi uden dem kan han ikke tilvejebringe timeligt Velfærd hos dem, som skulle være Gjenstanden for hans fremtidige Virksomhed, da ingen kan bortgive noget, han ikke selv har.«

Skoleholder på Agger 1843-45

enig med mig – ikke, at der skulde drives Spot med mig, om jeg dumpede.

Jeg blev jo da optaget, skjønt der var 32 »Kaniner«, hvoraf kun kunde tages 14, da der var 6 Oversiddere i 1. Klasse. Stilopgaven var: »Hvad har et ungt Menneske at tage Hensyn til, naar han vælger sin Stilling i Livet?« I Bibelhistorie var jeg saare heldig. I min Skolegang havde vi saa tidt læst indenad i det Nye Testamente i Mangel af andre Læsebøger, i Regelen hveranden Læsetime, at en hel Del hang ved. Jeg kom op i Apostelhistoriens 15. Kapitel om den første Kirkeforsamling, hvor bestemtes Vilkaarene for Hedninges Indlemmelse i Kirken og kunde rask opramse 29 Vers. Jeg var saa strax færdig, og man troede vistnok, at jeg var »en grumme Kaael«.

Privatliv

Inden jeg gaaer videre, vil jeg fortælle om mit Privatliv paa Agger. Hvor kunde jeg ikke have indvundet en Del i Udvikling og Kundskaber, hvis jeg var falden i gode Hænder og kunde været paavirket af et Menneske, der vilde taget sig af min Udvikling og Oplysning. Ja jeg vil nøjes med at sige: Havde jeg blot haft Bøger, passende til mit Stade: Verdenshistoriske, geografiske, ja havde jeg endda haft Omgang med Folk, der var almindelig dannede og oplyste – hvor vilde det ikke været godt. Jeg var tilraadet af Nørsgaard, som næsten var mit Ideal, at »pløje« Bibelen godt; men i Stedet derfor pløjede jeg Herslebs Bibelhistorie, som jeg vilde ønske, at I kjendte, alene for dens opstyltede Sprog og Fortællemaade, et rent Mesterværk i den Retning, men fattig paa Historie og dertil rationalistisk. Den havde været brugt i Brammers tid; men Ludvig Müller havde kasseret den og forlangt selve Bibelen læst (1843). Det var et svært Arbejde for os og en stor Lettelse, da Müller mit sidste Læseaar skrev sin Bibelhistorie, som vi fik arkvis. I Herslebs bog lærte jeg komplet ordret udenad 4 Sider hver Dag, i alt Fald i lang Tid; hvor længe husker jeg ej. En Bog, som jeg ellers pløjede svært, var en Pastor Møhls »Skildringer af Jordens Mærkværdigheder«, som jeg af Sognebibliotheket havde næsten stadig, og Læsningen af den var Skyld i, at jeg lavede mig en Fortegnelse over Fremmedord og deres Betydning. Min Fader havde efter Nørsgaards Raad kjøbt til mig G.A. Müllers (Broder til Ludvig Müller) Atlas, der kostede 3-4 Kr., en Udgift, som han ikke fandt ubetydelig. Den havde jeg godt af, for saa vidt som jeg oftest slog op de Lande, hvorom jeg læste, og sligt er altid noget. Jeg havde jo en stor Del af Tiden til fri Afbenyttelse; men havde tidt ondt ved at faa Has paa den,

*»En bonde på Mors«
maleri 1856 af F.C.
Lund i serien »Danske
Nationaldragter«.
Billedet svarer godt til
beskrivelsen af karlenes
klædedragt på Aggerø
(postkort udg. af
forlaget »Jul på Mors«)*

og hvorledes det lod sig gjøre, husker jeg ikke, men vistnok ved ligefrem at drive, gaa omkring paa Marken og se paa og vrøvle med Folk. En rigtig Kjæphest havde jeg ikke. Det skulde nærmest være Musik, udelukkende Danse, og dermed glædede jeg Øens Ungdom, der gjerne 1 Gang maanedlig fik Lov at danse en Søndag Aften i Søren Bruuns Dagligstue med Lergulv, tidt temmelig fugtigt, og Dansen foregik for en stor Del i Træsko. Men (Karlene) skillingede saa sammen og kjøbte af Søren Bruun en Pægl Brændevin, der saa gik rundt, saa hver tog efter Behag – jeg troer nok, de drak af Flasken -, tiest skulde der have en ny Omgang og en enkelt Gang 1 til; men aldrig saaes berusede Ungersvende; en gammel Karl, 30-40, hvoraf der var flere, kunde i det højeste blive højrøstet og snaksom. Til Stede var ogsaa Naboen Kristen Konges Røgterdreng Niels Berthelsen, min Medkonfirmand og

Snedsted Seminarium 1845-47

Sidemand som saadan. Han sad gjerne stille i en Krog og talede kun meget lidt, selv over for mig, der tidt forsøgte Samtale med ham, viste han sig fremmed og ordknap (se s.44). – Jeg kan ikke undlade at omtale Karlens Klædedragt ved en slig Lejlighed; thi Pigernes husker jeg ikke. Frakke var der kun i rigtig Kulde Tale om, og selv i en saadan blev Frakken snart smidt som generende for Dansen. Hovedbeklædningen var gjerne en hjemmestrikket graa (og sort) Hue med rød, flosset Kant, cirka 3 Tommer bred og en Top (Dusk) af rødt uldent og tvundet Garn, vel ogsaa 3 Tommer lang; Knæbuxer af kjønt beredte gule Skind; Trøjeærmer af samme Stof og Farve, kun afvejlende i sidste ved med sort paatrykte Blomsterkviste, vel henimod 1 Tomme lange, rødtærnet Vest med blaa Bagstykke af hjemmegjort og -farvet Lærred, og endelig blaa Strømper op til og ind under Buxerne, hvis Spænderem strammedes ved en temmelig stor, blank Metalspænde. Det var nu Søndagsdragten der; Dagligdragten var omtrent den samme, kun mere slidt og forfalden, og da vare Strømperne simpelt-hen hvide.

Jeg voxede saare lidt paa Agger baade i aandelig og legemlig Henseende. Men da det jo dog maatte antages, at jeg en Gang vilde »forlænge« mig noget, bleve mine Klæder syede alt for store, og jeg mødte ved Seminariet som Kanin i en utilladelig baade lang og vid Frakke, som dog var af dejligt, hjemmegjort Tøj, »ægteblaat«, overskaaret og presset, og det var den Gang saa pænt, som i det hele Bønder brugte det.

Lærte jeg kun lidt godt paa Agger, saa lærte jeg heller ikke noget egenlig ondt hos den ved strengt Hoveri i flere Henseender næsten demoraliserede Befolkning. Gud ske Lov for, at jeg var saa meget Barn, som jeg var. I en ældre Alder uden nogen anden Støtte i Udvikling og Omgang end den, jeg havde, vilde jeg næppe kommet saa uskadt derfra.

Snedsted Seminarium 1845-47

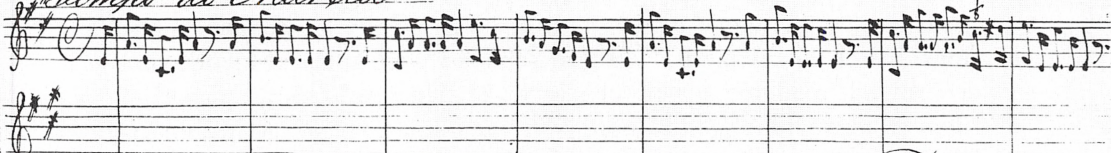
Saa skulde der da cirka 1. Oktober 45 begyndes paa Seminariet. Om mit Ophold der vil jeg faa mindre at fortælle, troer jeg nok, da de mange Smaating havde gjort mere Indtryk paa mig, hvilke her ikke lagdes Mærke til. Jeg begyndte med Frygt og Bæven; thi alle kunde tale om deres Forberedelse, jeg – og maaske en ganske enkelt – kunde det ikke. Til de 6 Oversiddere i Klassen saa jeg op i den allerførste Tid og tænkte: »Var Du dog saadan en Karl«. Men Forgyldningen gik

snart af dem. Jeg havde, hvad I nok efter eget Sigende har arvet efter mig, ingen egenlig svage Sider. Næst efter Musik og Sang havde jeg et godt Anlæg for dansk og Regning samt Geografi; det historiske har altid været min svageste Side. Lærerne lærte jeg snart at kjende som vel sindede mod mig, og jeg tør sige, at jeg i de 2 Aar aldrig har hørt af dem et ondt Ord, skjønt at høre sligt var ikke noget sjældent. I en vis Henseende havde jeg noget forud for de fleste, da jeg havde læst mere, om end kun lidt eller intet i de egenlige Fag, og der hænger tiest noget ved. Efterhaanden fik jeg lidt bedre Mod; men jeg kan dog godt huske, at jeg henimod Slutningen af første Aar plagede mig meget med Tanken om, at jeg maaske ved Aarsexamen kunde dumpe, i hvilket Tilfælde jeg saa strax vilde bort fra Seminariet. Povlsen satte bedst mulig Mod i mig ved at fortælle om Pastor Müllers gode Tanker om mig. Da jeg først mærkede, at jeg godt kunde følge med, blev jeg i en vis henseende »gjerrig« og vilde ved min Anstrengelse blive Nummer 1. Dette lykkedes ikke, da en Vendelbo Jens Peter Jensen, en lille bred, sortsmudset Karl, var uovervindelig. Han var 1 Aar ældre end jeg og var mig overlegen i alt, Violinspil maaske(?) undtagen. Jeg gjorde min Flid med alt uden at reflektere paa vigtigt eller uvigtigt, fornøjeligt eller kedeligt, gik altsaa som en Maskine – alt et Bevis paa min mangelfulde Udvikling som Personlighed. De mange Smaaoptøjer og Spilopper, der sattes i Scene, var jeg ikke med til saa lidt som til Slagsmaal eller Brydning, hvad jeg ingenlunde mener giver mig Adkomst til at kaldes et særlig skikkeligt Menneske.

Foruden praktisk Gymnastik havde vi noget der blev kaldt theoretisk. Til det første var jeg længe en rigtig Stymper, der ikke kunde klavre op ad en tynd Glatstang, ikke at tale om et Tov, saa lidt som jeg kunde komme over »Hesten«; i hele det sidste Aar kunde jeg gøre det hel godt, dog ikke saa godt som *nogen*. Theoretisk Gymnastik angik især de egenlig militære Øvelser: Marschøvelser, Geværøvelser og Ladningsgreb, og alt sligt fik vi mundtlig eller efter afskreven Diktat. At jeg gjorde mig Flid ogsaa hermed, mens mange vare ligegyldige, var vistnok Grunden til, at jeg det 2. Aar blev en af de 4 Delingsførere (Underofficerer kaldtes de mest), naturligvis for de mindste af de cirka 40, da jeg selv var saa lille. Skrivning var nok mit daarligste Fag. Vore kaligrafiske Arbejder indleveredes hver 14. Dag, bleve saa af Læreren nummererede, Dansk og Latin hver for sig. Jeg naaede en enkelt Gang at blive Nummer 6, men holdt mig i Regelen godt oppe i de tocifrede Tal til 20, Klassens Antal af Elever. Det sidste Aar regnede vi om Kap hver Uge, den til rigtig Udregning brugte Tid blev opskreven i Minutter, og man mente, at denne Liste blev fremlagt og efterset ved

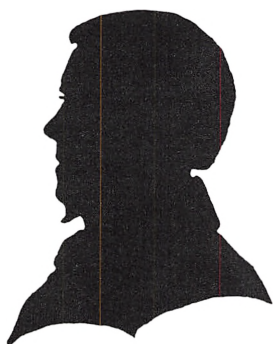
Den tapre

Tempo di Marcia.

<p>1/ Sang og jeg slog aff, 1/ Men siger mit ma, fare min søge mit ma, det kan bli i min hui, is gaar i krigem tu, Men fird jeg i år faldt, kom og jeg no d ferd igjen, La var er ragnen ton, fan troj ja i faldt det, Men alle Gaucardt var de Ma, is mit gald mig. La Arter mig jeg Laad ferd kapper fand faldt i jern fald ferd.</p>	<p>1/ Men Lader og mine Maer 1/ is faldt i faldt Maer, ja is faldt i faldt Maer, Maer yend mit faldt Maer, La Arter uend gaar jvade dal faldt Maer, ad, La Arter faldt Maer, ja det er uend Maer, Alle uend a Maer, med uend Maer, følger ad Maer, for mig jeg Maer.</p>	<p>1/ Maer G. ferd Lader for, faldt Maer ferd Maer, ja faldt Maer ferd Maer, vil Maer og vil Maer, ja faldt Maer ferd Maer, La faldt Maer ferd Maer, faldt Maer ferd Maer, faldt Maer ferd Maer, faldt Maer ferd Maer, faldt Maer ferd Maer, faldt Maer ferd Maer.</p>
--	--	--

Fastsættelse af Karakter for Regning. Første Gang blev jeg Nummer 1, og glad var jeg, men blev næste Gang Nummer 16; dog troer jeg, at jeg ellers aldrig var højere end Nummer 6, og ved selve Examenprøven blev jeg Nummer 2, da J.P. Jensen havde taget Nummer 1. – Vore 134 Koraler sang jeg hver Dag for Læreren udenad, uden Noder, da jeg saa fik ug for dem, rigtigt sungne, ved nodehjælp kun mg; kun Jensen fuskede mig her i Kunsten. En Liste førtes herover, som nok fremlagdes ved Examen. Min daarlige Skrift stammede, idet det mindste delvis, derfra, at jeg altid med nogle faa andre blev forlangt til at skrive Melodier i Sangbøgerne (thi vi saa aldrig trykte Noder), og dertil kunde Læreren ikke bruge enhver; Øvelse i Skrivning fik jeg derfor ikke. Vi sang nok en Del Fædrelandssange, gode og sungne endnu, men derhos Theatersange f.ex. af Ølenslæger og Hertz, ja ikke

*Forstanderen på Snedsted Seminarium,
Ludvig Christian Müller (Det kgl. Biblio-
tek).*

da Fællesskabet med Skolebørnene var meget ubehageligt med Hensyn til Fodtøjsskifte. Paa Sydsiden var kun 1 Indgangsdør, alene for Lærerne, særlig Forstanderen, der dér kun havde 50-60 Alen til Præstegaarden. Over denne Dør var indhugget Frederik VI's Navnetræk med Krone over samt Aarstallet 181.., Tallets Ener var ulæseligt, bortgnavet af Tidens Tand, men det skulde nok være 3, altsaa 1813. Indenfor Døren, i Gangen, vare Døre til begge Klasser. Ovenpaa var der i hver Ende et Loftsværelse med et Vindue i Gavlmuren, vistnok bestemte til Bopæl for ugifte Seminarielærere, men nu ubenyttede. Omkring Seminariet var der en Have paa cirka 1 1/2 Td. Land, sydfor Huset benyttet til Køkkenurter og Bærfrugt, særlig Jordbær, og her havde hver Elev sit Havestykke med Nummer, bestemt ved Lodtrækning efter et eksisterende Havekort. Den øvrige Del var beplantet med Træer, mellem hvilke var dannet Gange, der tidt vare ret hyggelig at vandre i og benyttedes flittig. I den østlige Del, hvorigjennem løb en Lavning, hvori tidt flød en Smule Regnvand, var i sin Tid gravet en lang, jævn bred og meget dyb Grav, som oprindeligt var bestemt til Elevernes Svømmeøvelser. Om den har været brugt og i saa Fald hvorlænge, ved jeg ikke. Eftersom de tæt staaende Træer voxede til, blev det et meget søgt Svømmested for alskens svømmende Krybdyr, meget uappetitlig for de propre Seminarister, og man gik hellere de 2-3 Fjerdingvej til Vilsunds friske Saltvand, hvor virkelig de fleste fik lært at svømme mer eller mindre godt, og hvor der var Svømmehus (Træ), Svømmeflaade og Baad.

Ja Lokaliteterne vare simple i Sammenligning med, hvad Nutiden har at fremvise. Men det er vist og sandt, at i samme simple gule Hus var der gjort og blev der gjort et godt Stykke Arbejde. Til Tider havde det vel nok gaaet noget sløjt og mindre moralsk hæderligt til, f.Ex. i Afgangsklassen 1845, da jeg blev Elev; men i de 2 Aar, jeg var der, var Arbejdet ihærdigt og Livet der uden Udskejelser. Forstanderen, L.K.

Müller, kaldes i Festskriftet til Ranum Seminariums Jubilæum 1898 »vel den mest fremragende Seminarieførstander, Danmark endnu har haft«, og Førstander Larsen kalder ham en af Stormændene paa Seminarievirksomhedens Omraade. Skjønt jeg ikke efter eget Skjøn – sagtens paa Grund af min Mangel paa Udvikling – kan sige det samme, saa betvivler jeg det ikke. Han kunde højne unge Mennesker, løfte dem opad mod Idealet, vække Videbegjærighed navnlig paa historiske Omraader, ikke at forglemme hans ægte danske Sind, der vakte i Eleverne Kjærlighed til alt dansk. Men havde han ikke haft dygtige Medlærere i de andre, mindre aandelige Fag, saa vilde det set galt ud med dem. Tvilstedgaard var en ualmindelig samvittighedsfuld Lærer i Dansk (Grammatik og Stil) samt Regning og Danmarkshistorie. En egenlig Begavelse var han vel ikke, men Flid og Troskab kan udrette meget. Han havde det forud for vistnok de fleste i den Tid, at han i Grammatik og Regning samt Geometri gennemgik og forklarede, hvad vi skulde kunne den næste Time. Han var mulig nok noget kedelig – det fandt da nogle, jeg ikke – men grundig var han. Det bedrøver mig, naar jeg tænker paa, hvad jeg først nu ved, at han levede i Randers lige til de 88 og først døde 94; jeg vilde saa inderlig gjerne have talt med ham og takket ham. »Han er« siger L.K. Müller om Tvilstedgaard »en højst agtværdig og paalidelig Mand, flittig som faa og en Slave af sine Pligter; jeg tvivler meget paa, at enten Liv eller Død eller nogen Ting i Verden, Æren maaske undtagen, kan komme i Betragtning hos ham, naar Talen er om Embedsforretninger«. Han var dimitteret fra Snedsted 1830 »med ug i alle Fag.«

Tredjelærer var G. Ph. Pfaff, født 1798 i Viborg, havde en Tid været Handelskontorist og blev dimitteret fra Snedsted 1826. Han var en virkelig Begavelse, ikke mindst som Lærer i Sang og Musik, Skrivning og Gymnastik; i sidste havde han haft særlig Kursus i Kjøbenhavn. Han havde de fortrinligste Gaver til at faa os til »at slide« i Fagene af egen Drift og forstod at gjøre alt interessant, tidt ved temmelig grovkornede Anekdoter. Jeg synes *nu*, at han talte saare lidt ved sin Undervisning, og at han aldrig skjændte; men han forstod saa ypperlig at benytte den praktiske Indøvelse. Naar der læstes Noder efter Tælling og Taktslag, og hver maatte læse sin Takt, var man ikke altid med og blev derfor sprunget over, til Turen kom til en, der kunde; men han sagde intet, lod dem blot skamme sig til næste Omgang. Noget lignende i Gymnastik. Men let begavet var han i alle Retninger, ogsaa til at Malke Seminaristerne for skrevne Korallbøger (thi trykte saa vi aldrig), Forskrifter opklæbde paa Pap og Renskrivning af Dimissionsattester. Foruden Lærergjerningen var han Seminariets Regnskabs-

fører. Trods hans gode Hoved og store Begavelse og elskværdige Adfærd satte og sætter jeg Tvilstedgaard langt over Pfaff, hvad dog ingenlunde alle gjorde. Tvilstedgaard blev i Februar 47 kaldet til Lærer ved Lyngby daværende Seminarium. Vi havde da faaet gennemgaaet i Grammatik samtlige Ordklasser og deres Bøjning, men intet videre, Sætnings- og Orddannelseslæren var tilbage. Saa skulde Müller tage det, da den konstituerede Lærer Kruse ikke turde paatage sig det. Sligt var nu Müller for smaaligt, og han forsøgte slet ikke derpaa en eneste Time, hvorfor jeg ikke kan klassificere de forskjellige Slags Sætninger, men har heller ikke følt noget Savn deraf. Stilskrivning til Müller blev kun til saare lidt og ikke meget bedre gik det, da Kruse fik Stil. Fra Kristian II skulde Müller have Danmarkshistorie, der ikke blev til meget mere, blev nærmest Literaturhistorie, der dog var morsom, da Undervisningen illustreredes af en Mængde meget gode Anekdoter, især henimod hans egen Tid.

Vor store Højtidelighed var Seminarieballet paa Forstanderens Fødselsdag 12. Maj, og det var en almindelig Mening, at »Kukkeren« mødte præcis og hilsede lydt paa Müller. Vi toge næsten alle med, jeg saa vel som de mange, der levede med »Smalhans« til daglig Dags. Alle havde i Forvejen travlt med at lave Papirslygter i alle Farver og faa dem anbragte i de da helt eller tiere halvt udsprungne Træer for siden paa en Gang at tændes i Mørkningen. Glanspunktet i Illuminationen var et Transparent, der viste Bogstaverne L.C.M. med Lueskrift. Der blev om Eftermiddagen cirka Kl. 4 serveret The med skaaret Smørrebrød, senere om Natten med tillavet Ditto og sidst paa samme Puns, og jeg husker, at min Stemning blev noget løftet af den uvante Drik, men mindes ikke, at nogen drak for meget. Müller med Familie var nærværende lidt om Aftenen, saa paa Dansen, lo og løftede efter Sædvane paa Skuldrene, sagde intet og gik snart. Ingen anden Lærer mødte. Før det blev mørkt, drog Musikken – 2 Violiner og et »Klaphorn« – rundt i Havegangene og vor Spaseren derude samtidig fandt jeg meget løftende.

Der var hvert Aar Høstgilde i Præstegaarden, hvortil flere Præstefamilier vare indbudne, men man manglede Herrer til Dansen. Saa bleve en 3-4 Seminarister indbudte til Dansen, og jeg blev en af de – ulykkelige, havde jeg nær sagt; thi jeg generede mig gruelig for det fine Selskab, hvad dog snart fortog sig, da det gik frit og muntert til. Der dansedes Inklinationsdanse: 2 Damer aftalte at ville være f.Ex. Nellike og Skræppe; de præsenterede sig for en Herre, der saa skulde vælge den ene at danse med. De kom og bød mig vælge mellem Damerne, hvoraf den ene var Fru Müller, en ualmindelig skjøn, zart

Huslærer på Nandrup herregård 1847-48

og fin Kvinde, der umulig kunde være Skræppe. Jeg valgte saa Skræppen, og blev halv forbavset, da jeg strax havde hende i Armen og hoppede rundt i en lang og lystig Polka.

Nu er det vel mer end nok om Seminariet. Jeg skal saa blot sige lidt om mit Ophold der og mit senere, ja nuværende Syn derpaa. Det var, synes jeg bestemt, de 2 bedst anvendte Aar af mit Liv. Jeg arbejdede saa godt som vistnok nogen. Jeg kunde godt følge med og hørte aldrig et Bebrejdselsord af Lærerne. Jeg vexlede aldrig et eneste ondt Ord med nogen i de 2 Klasser, jeg var sammen med; ja det skulde da være med min Stuekammerat og Slop begge Aar – han og jeg vare de eneste, der holdt saa længe ud sammen og paa samme Sted – naar hans store Ord og Pralerier gik for vidt. I saa Fald var han den fornuftigste og gav godt for, sagde gjerne: »Naa, naa, lille Kone! vær nu god igjen«, og klappede mig gjerne paa Kinden. Kone kaldte han mig stedse. Fra den Tid har jeg kun haft saare lidt at bebrejde mig selv – gid det senere stedse havde været saaledes! Før jeg kom der, havde jeg ment, at der kunde man samle ind »favnevis«, men mærkede snart, at det gik ikke saa rask. Ja, ja, noget fik jeg da, som jeg har haft godt af og ikke kunde undvære. Ogsaa her som paa Agger troer jeg, det var godt for mig at være saa meget Barn, som jeg var. Udenoms Ting tog jeg meget lidt Del i og kunde derfor med større Alvor kaste mig over det væsenlige.

Huslærer på Nandrup herregård 1847-48

I godt en Maaned gik jeg saa omkring i Karby, opholdende mig hos mine bosiddende Søkende og mine Forældre, da Aftægtsfolk [faderen overlod i 1845 gården til Povl – Kristen turde ikke tage den]. Det faldt mig ikke ind at gjøre ret mange Besøg eller stifte Bekjendtskab med fjærnere boende. Efter 4 1/2 Aars Fraværelse (Vester Jølby, Agger og Snedsted) var jeg halv fremmed i Karby.

Det var temmelig almindeligt den Gang, at man henvendte sig til en Seminarielærer om Anvisning paa en Seminarist til Huslærer. Pfaff anviste nok de fleste; mulig har han fortjent noget derved, og »fortjene« var for ham et »Hovedord«. Han havde 2 Pladser med Løn 140 Kroner, men saa skulde der undervises i Tysk; ellers var den almindelige Løn kun 120. Da baade jeg og J.P. Jensen havde haft med nogle faa andre end 12-16 Timers privat Undervisning deri hos Pfaff, saa skulde vi have disse Pladser som Huslærere. Jensen som Vendelbo i hans Hjemegn, Jeg i min Ditto paa Herregaarden Nandrup, Flade Sogn. Allerede da jeg rejste til Snedsted efter Pintseferien, var jeg paa

Huslærer på Nandrup herregård 1847-48

Nandrup herregård i 1920'erne (Mors lokalhistoriske arkiv).

Nandrup blevet fæstet fra November et Aar og fik 4 Kr. i Fæstepenge. Dertil rejste jeg saa til Dato, og jeg havde nu faaet noget af mit eget at flytte med: et dejligt, poleret, rundklappet Bøgetræs Skatol, indvendig mahognifineret. Broder Povl skulde nemlig som en Del af min Arv give mig et Skatol. Han var aldrig kneben og vilde give mig et Fyrretræs poleret. Det andet ved Siden stak jo i Øjet, og de 10 Kr. mere tilskødes saa af Fader og mig.

Min Principal blev saa Herr. Buchwald, født Tysker, oplært og opdraget i det aandeligt mørke Kristiansfeldt. Han var for ikke mange Aar siden bleven komplet lam paa begge Arme, kunde ikke lukke en Dør op eller engang sætte sin Hat paa og kun saare daarligt spise sin Mad, skjønt skaaret og gjort færdig til at nydes. Han var en meget heftig, vredagtig Natur, bandede voldsomt og var ganske uden Kristendom, maaske Gudsbevidsthed. Har jeg nogensinde kjendt en Hustryran, saa var det ham. Konen (hans 2.) var mild og føjelig og søgte stadig at føje og hjælpe ham; men Børnene, hele 10, søgte helst bort fra ham, og deres første Spørgsmaal var gjerne: »Er Fader inde«? thi i saa Fald vilde de helst være ude. En Pige paa 10 Aar, 1 Dreng paa 12 og en Ditto paa 7 vare mine Elever. Pigen var godt begavet, Drengene daarligt, især da deres Hu stod til alt andet end boglig Syssel. Om min Undervisning vil jeg helst tie, da den vistnok var daarlig. Med Manden

Huslærer på Nandrup herregård 1847-48

(Konen havde Manden forlængst frareven al Vilje) kom jeg godt ud af det. Han havde en Gang i Begyndelsen sagt, at Børnene ganske var overladt til mig og at han ikke vilde blande sig i noget dem angaaende, og han holdt det, skjønt der en enkelt Gang vankede Klaps, da de vare i den Grad stivsindede, at den 7 Aars Dreng kunde bande »Fanden gale sig« paa, at han ikke vilde sidde manerlig. Jeg kunde aldeles intet dele med Familien i det hele; en Husjomfru, Sørensen, gik det ligesaa, hvorfor hun undertiden i Mørkning sad lidt inde hos mig og talte med mig. Skjønt hun var flere Aar ældre end jeg og var i høj Grad uskjøn, dannede der sig den Mening i Familien, at hun spekulerede i at erobre mig, og Forvalteren, en Søn af Huset paa 18 Aar, advarede mig og gav Advarslen Vægt ved at indvi mig i, at hun havde et uægte Barn. Der kom aldrig fremmede og bragte Afvexling. Den eneste fremmede, der af og til kom, var Degnen i Flade, den snarere berygtede end berømte Henriksen, vittig i Høj Grad; han kunde faa Buchwald til at le hjertelig, hvad der klædte ham saa godt, da man saa sjældent saa det. Henriksen var nærmest Gudsfor nægter, havde skrevet en Piece, der bragte ham 3 Aars Suspension, siden – foruden flere andre – en Ditto om Ritualet, der bragte ham Afsked 1856. Han var en P.A. Hejberg, vel dog nok i mindre Stil.

Slavekrigen

Jeg havde det meget ensomt og kedede mig svært; men sidst i Februar 48 kom der Afvexling for alle danske; først Revolutionen i Paris og strax efter dennes Følger i de fleste Lande, der kom til os i Slesvig-holstenernes Oprør. Trods Buchwalds tydske Fødsel og Opdragelse var han knusende gal paa disse og kunde ved at læse Avisen stampe i Gulvet af Forbittrelse ved at se deres Planer og Bestræbelser for deres Udførelse. Her paa Nandrup oplevede jeg »Slavekrigen«, vækket om Natten Kl. 2 ved det store Huses Oprør med Allemand paa Benene ude og inde. Kommen op og i Klæderne hørte vi Kirkeklokkerne ringe heftigt i de omliggende Sogne, og i det blikstille Vejr (vistnok 31. Marts) hørte vi Talen og Raaben nær og fjærnt. Ved Daggry afrejste 3-4 af Gaardens mandlige voxne Tyende, vel udrustede med »Leve-maade« og godt forsynede med Vaaben efter Øjeblikkets Mulighed, men hvilke mindes jeg ikke. Rejsen gik til Sallingsund, og da det rigtig blev lys Dag, saaes der allevegne Folk – gaaende og kjørende – dragende mod Sydøst. I Middagsstunden gik jeg en Tur og op paa et højt Sted, men saa intet trods den dejlig rene og klare Luft. Jeg gik paa Hjemvejen ind i et Hus for at tale med min Haarskjærer, men traf i

Huslærer på Nandrup herregård 1847-48

Stedet for ham en hel Del Kvindfolk i Stuen, hvilke klagede og vaandede sig ynkelig, ventende noget saare sørgeligt maaske samme Dag. Om Aftenen ved Sengetid blev jeg anmodet om med Sønnen Andreas, 18 Aar, at blive oppe og ude nogen Tid. Vi gik i den stille Aften frem og tilbage ved Ladens Sydside og hørte omsider syngende Mennesker i Sydøst og bleve noget betuttede. Snart efter hørte vi, det var dansk Sang og Tale. Sagen var, at de ved Sallingsund ikke havde truffet anden Fjende end »en Bjørn«, og Kromanden havde forsynet en stor Del af den forsamlede Mængde med en saadan. Næste Dag løb meget rolig af, og i Løbet af Dagen opklaredes det hele til ingen Ting. Jeg havde stadig været taalelig rolig og fandt det hele for eventyrligt.

Første kærlighedshistorie

Paa Nandrup havde jeg min første Kjærlighedshistorie – uden Kjærlighed, men ikke uden en vis Romantik.

Degnen i Vester Jølby, tidnævnte Bjørndal, havde en Steddatter, Ane Ingeborg Nørsgaard, et Aar eller højst 2 ældre end jeg, og hun havde et halvt Aars Tid siddet Side om Side med mig i Skolen, hun som øverste Pige, jeg som nederste Dreng *paa øverste Bænk*. 1843 kom jeg jo en Sommer til Vester Jølby. Ane Ingeborg var i Sylære i Nykjøbing, men kom af og til hjem paa Helligdagene, og jeg fandt, at hun var en sjælden fornuftig, oplyst og dannet Pige, der stod langt over mig. Under mit Ophold i Snedsted kom jeg næsten altid til Dissing og Bjørndals og saa Ane Ingeborg hjemme. Min Søster, med hvem hun daglig omgikkes, omtalte hende altid som et Pragtexemplar af en Pige og var tilsidst ikke fri for at opfordre mig til at forlove mig med hende. Forstanden sagde ogsaa, at det var det rigtigste; men Hjærtet – ja det vilde ikke ret med. Der manglede noget, man kalder »Elskov«, der saa tidt, – snart som en Biting, snart som et og alt – er bleven omtalt i Forholdet for Livstid mellem Mand og Kvinde, men som dog har sin velgrundede Betydning, og det en stor. Hun var ingenlunde smuk og for mig altfor gammelfornuftig.

Min Svoger Kristen Dissing døde i vistnok Februar 1847. Jeg var rejst derover til Begravelse, og Søster Mette Kirstine fik det maget saaledes, at jeg og Ane Ingeborg skulde følges ad til Sundby, tæt ved Vilsund. Hvad vi talte om paa Vejen, husker jeg ikke, men om Kjærlighed var det bestemt ikke. Jeg husker, at hun til Farvel beholdt noget længe min Haand og med usædvanligt Tryk. Hun havde da været Husholder et Aars Tid eller saa for sin afdøde Mosters Mand, Degnen Jørgen Erik Bagger i Sundby, en Mand paa henved de 60, men ual-

mindelig smuk og proper og dertil meget rig samt uden Børn. Han var i sin Ungdom Skrædder og havde giftet sig med den rige Degns Datter i Ovtrup. Uden Examen, men nok begavet med en ganske ualmindelig god Sangstemme, fik han saa Embedet, den Gang ingenlunde noget ualmindeligt.

Jeg kom saa til Nandrup, ikke langt fra Sundby. Henimod Jul kom en Dag en ældre Kvinde til Gaarden, fik mig opspurgt og leverede mig et Brev. Det var fra »hende« og hun sagde kun dette deri, at sidste Gang vi var sammen paa Vejen til Sundby, forekom det hende saa bestemt, at der laa mig noget paa Sinde at faa udtalt; men dersom dette var Tilfældet, maatte jeg endelig komme hen til hende en bestemt Dag om, troer jeg, Eftermiddagen. Jeg blev meget betuttet derved, men svarede ikke og kom ikke. Henad Foraaret havde Henriksen hørt, at Bagger var bleven gift med sin Husholderske, hvilket han gjorde prægtige Løjer med og bad mig følge sig til Sundby næste Søndag; han vilde dog gratulere sin gamle, mangeaarige Embedsbroder. Vi gik, blev af Bagger vel modtaget, sagtens ogsaa beværtet; Ane Ingeborg saa jeg, men ikke meget mere, da hun altid skyndte sig gennem Værelset. Allerede da fandt jeg hendes Udseende og Omfang noget mistænkeligt, og ikke mange Maaneder derefter fødte hun Sønnen Kristian, et særdeles smukt og begavet Menneske, der i flere Aar var Lærer i Tise, Salling, kom siden som 1. Lærer til Velle, Langaa, og er der endnu.

Ved Søster Mette Kirstines Begravelse 1883 saa jeg og talte ikke saa lidt med Ane Ingeborg, hovedsagelig om Familieanliggender. Hun var da forlængst bleven Enke og var Husholderske for sin Stedfader, da entlediget og boende i eget Hus tæt ved, hvem jeg Andendagen besøgte. Om Ane Ingeborg maatte jeg med Blicher udbryde »Ak, hvor forandret!« i Retning af gammel og grim. Hun og Søster Ane Kirstine, der aarevis havde tjent i Dissing, fik talt en Del sammen om gamle Dage og ditto Venskab, og Ane Ingeborg udbrød sluttelig med Salvelse: »Aa, jeg glemmer Eder aldrig!« Hun rejste efter Stedfaderens Død til Viborg, hvor hun nok lever endnu hos en Datter, gift med Skoleinspektør Kirkegaard. – Det vil maaske kaldes alt for megen Snak om den Historie; thi at I skal finde den saa mærkelig som jeg, er jo utænkelig. For mig har Mindet om den første Kvinde, der vakte min Opmærksomhed, endnu Betydning.

Biskolelærer i Nees 1848-54

I Marts 1848 blev Nielsen (Rybjerg) befordret til Ørum i Fjends Herred, og Nees (nu Næs) blev ledig. Kjedsomt havde jeg det paa Nandrup og jeg udmalede mig det saa skjønt at komme der, saa nær mine Forældre og Søskende, der ogsaa ønskede mig nærmere. Jeg lod strax Buchwald vide, at jeg agtede at søge det og bad ham give Slip paa mig, om jeg fik det. Men nej! jeg skulde blive til November Han fraraadede mig kraftigt at søge et saa usselt Embede og tilbød, at han vilde skaffe indtil 6 Børn at undervise fra de omliggende Huse og faa Præsten derned at give Attest derpaa, og saa var jeg fri for Krigstjeneste. Der var ogsaa virkelig et Lovbud, der tillod det, hvad jeg i min indskrænkede Viden om sligt dog vidste. Dog, jeg søgte Nees, og som eneste Ansøger blev jeg kaldet 1. Maj 1848. Jeg lod saa Principalen det vide og bad atter om Rejslov; men nu blev han gal, skjeldte og truede. Næste Søndag rejste jeg til Karby. Provst Sørensen raadede mig efter nogen Betænkning til foreløbig at blive der, da Buchwald jo var »en gal Mand«, som det var slemt at have med at gjøre; han vilde saa se at faa Læreren paa Agger til at undervise 3 Dage ugelig i Nees, naturligvis paa min Regning. Han skulde nok faa det hele ordnet. Efter flere Samtaler med Buchwald lovede han dog at slippe mig til 1. August, naar jeg kunde skaffe én i mit Sted.

I 1848 flyttedes Snedsted Seminarium til Ranum, og Dimissions-examen blev derfor afholdt sidst i Juli. Det blev derfor muligt at faa en anden, Hans Petersen (fra Als), (holdt paa Seminariet af Dronning Karoline Amalie tilligemed en Jørgensen), en virkelig Dygtighed, der fik Udmærkelse. Om jeg eller Buchwald, gennem Pfaff maaske, fik fat i ham, husker jeg ikke. Han blev der kun 1 Aar.

Jeg slap saa til 1. August 48 ret hæderligt fra Nandrup, og Buchwald viste sig som en ærlig Mand. Jeg skulde i Løn have 70 Rigsdaler, hvis han var fornøjet med mig, ellers kun 60, og han kunde let slippe med 60, da han jo var misfornøjet med min Bortrejse i Utide. En af Børnene skulde sige mig, at min Løn laa inde paa Skatollet, og den passede efter 70. Om Afskeden husker jeg intet, og der hørtes vist ingen Veklager fra nogen af Siderne. Paa mit Forlangende lod han mig og Skatollet kjøre til Vils Kro, cirka Halvvejen, hvorfra saa Broder Povl kjørte mig til Nees, vistnok en Søndag.

Jeg fik strax lejet Kost i Gaarden Kibsgaard, vel en 5 til 600 Alen fra Skolen, og det for 80 Kr. aarlig, men saa skulde jeg spise med Folkene. I Skolen var et saare lidet Værelse med Sengested (Alkove med Panél), en Seng fik jeg ogsaa Samling paa, vistnok ved Moders og mine Søstres

*Peder Kroghs violin.
Den er i hans dattersøn,
fhv. seminarieoverlærer
Erik Larsens, eje. Erik
Larsen har af sin mor
fået fortalt, at Peder
Krogh var meget
musikinteresseret. Han
spillede kammermusik
med nogle af sine
lærerkolleger, og
optrådte rundt omkring
med violinduetter m.m.*

dels Laan, dels Gave; thi selv ejede jeg intet deraf. Skatollet stod foreløbig i Kibsgaard, indtil mit Kammer om Efteraaret blev ved at tage et Hjørne af Skolen med saa stort, at mit kostbare Møbel kunde faa Plads, dog kun med en Ende temmelig nær Kakkelovnen, naturligvis en lille Bilægger; og der blev saa lagt Brædegulv for Lerditto. Et lille Bord fik jeg lavet og en udstoppet Stol. Nogle faa Skilderier fik jeg ogsaa, i Følge »Aanden fra 1848« som der saa tidt, navnlig i Aar, har været raabt paa, General Rye og Schleppegrell. Senere fik jeg ophængt det selvlavede Hængehjørneskab, som Du saa godt kjender, og en Smule Reol, løse Bræder fastgjorte paa Panélet, fik jeg ogsaa til mine yderlig faa Bøger, mest de paa Seminariet brugte. – Saa havde jeg Bolig her i henvend 6 Aar, og saa simpel den var, maa I dog ingenlunde tro, at jeg var misfornøjet dermed. Nej, jeg syntes, jeg havde det rigtigt

dejligt, naar jeg om Aftenen fik mit Tællelys tændt, sad lunt og satte Foden under eget Bord, selv om Lysestagen kun var laant.

Man tog imod mig med stor Velvilje, hvad der snart bragte til, at jeg skulde besøge alle. I Skolen var kun en Snes Børn, der havde daglig Skolegang, fler end 22 blev der aldrig, og saa havde jeg dog nogle fra Karby Distrikt. I Kirken skulde jeg assistere Schyum som Kirkesanger og samme Forpligtelse havde Læreren paa Aggerø; thi 1847 var baade Nés og Agger blevne selvstændige Biskoler, hvortil der kaldtes examinerede Lærere, der nu ikke længere lejedes af Schyum med Præstens Godkjendelse. Lønnen var; 10 Tønder Byg (cirka Halvdelen in natura), 55 Rigsdaler, Offer og Akcidentser af 20 Familier, cirka 25 Rigsdaler. Bygprisen var 5-6 Kr.; først 1854 blev Kapitelstaxten over 8 Kr. Jeg kan saa godt huske, at den fra først af haardt satte Broder Povl (siden fik han 3000 Rigsdaler med Konen) sagde, at naar 1 Tønde Havre blot kunde koste 1 Specie, cirka 4 Kr., saa skulde han ikke være bange. I kan se, at jeg ogsaa i Nees havde smaa Kaar og lærte at sætte Tæring efter Næring. Og jeg »nærede« mig godt, fik bedre Klæder paa Kroppen (dog først det sidste Aar Overfrakke af hjemlavet Vadmel) og betalte ud paa min Gjæld fra Seminariet. Hvorledes jeg kunde det, kan jeg nu ikke selv forstaa, og jeg mindes ikke, at jeg nogen Sinde var i Pengeforlegenhed; thi jeg kunde som Regel opsætte mine nødvendige Udgifter, til jeg fik Penge, og at tage paa Regning brugte jeg vist aldrig. Og dog var det et Sted, hvor det paa en vis Maade var dyrt at leve. Man spenderede her i stor Stil og drak i en ikke mindre. Jeg kom til en Mængde af smaa (Kaffeballer) og store Selskaber (Julegilder, Bryllupper, Kjøbeballer), og var der ikke anden Udgift derved, saa var der til Spillemanden, næsten altid P.Nørgaard, med hvem jeg til sidst akkorderede for 1 Skilling pr. Selskab. Et Par Gaardmænd i Byen: Jens Olkjær, gift med mit meget fornuftige og dygtige Søskendebarn Thrine Krogh, og Peter Kibsgaard – vare de egenlige Toneangivere. De tog mig saare gjerne med, tidt mod min Vilje, til Nykjøbing (Valg, Marked) eller til Thy, ja Thisted; men jeg havde én Gang for alle sagt dem og flere, at mig fik de ikke til »at give noget ud«, da Finantsloven var lagt saa knap, som de tidt sagde, i følge hvad den ny Forfatning stadig bragte Tankerne paa, som noget nyt.

Undervisning

Ja men saa Skolen? Ja den bragte jeg snart noget frem, hvad ikke var at takke mig meget for under slige Arbejdsvilkaar. Hveranden Dag kunde den ene Klasse næsten stadig arbejde paa Færdighederne:

Skrivning, Regning, Retskrivning, Skriftlæsning, og desuden kunde de mindre altid have Læsning og de bedste Hovedregning med de større. Men jeg var doven og udrettede ikke nær, hvad jeg kunde, fortalte Børnene slet ingen Bibelhistorie eller Danmarkshistorie, saa lidt som jeg havde Geografi. Hvad der maaske kunde undskylde mig lidt – men heller ikke mere – var, at man i Skolerne grumme sjældent, ja næsten aldrig hørte Tale om sligt, og vi havde ikke Spor af Kort med Undtagelse af 3 lille bitte Kort i Hjorts Børneven; og uden Væggekort, der da ikke eksisterede, tør jeg nok sige, der var intet at gjøre. Tænk paa, hvad Eders Moder har lært af sligt, Retskrivning ogsaa medregnet, og hun var paa samme Tid lige konfirmeret og havde haft en for dygtig anset Lærer, dimitteret 1830 med Udmærkelse. Ved Lærermøder, som jeg stunddom var til, taltes der heller ikke om slige Fag.

Første forelskelse

Der er undertiden paastaet, at ethvert normalt Menneske skal have en Rasetid, hvilken Paastand jeg dog ikke vil forsvare; men har jeg haft en saadan, saa har det været i Nees. jeg var med til meget, som jeg forlængst har væmmedes ved, mest Drikkeri og dermed forbunden daarlig Tale og Sang. Just liderlig Tale har jeg aldrig været med til; men jeg har fundet mig i at høre derpaa og ikke protesteret derimod, blot tiet stille. Vorherre bevarede mig dog fra Usædeligheder i Ger-ning.

»Da Legemets Sundhed frem for alt er det, hvorpaa Menneskets timelige Velfærd beror, men man desværre hører, at mange og især Bønder, skade deres Legemer ved Umaadelighed saavel i Mad som i Drikke, saa kan man med Grund vente, at Skolelæreren ivrigen advarer imod denne Last. Ligesom Umaadelighed ødelægger Legemet, saa ødelægger Ødselhed og Pragtlyst Formuen, hvorfor man ogsaa kan vente det samme af ham angaaende denne Last som med Hensyn til Drukkenskab og andre Laster, ved hvilke overhovedet Velstanden og Sundheden ruineres, saasom: Horeri, Spillesyge og andet«

Stilemne: "Hvad ventes der af Skolelærerstandens Virksomhed med Hensyn til Bondestandens timelige Velfærd?" (stileb. 49ff)

Derimod havde jeg i Nees, vistnok 1850, min første Forelskelse og Forlovelse. En lille Gaardmand i Nees havde en Søster, gift med en stor Gaardmand i Hurup, Thy. Hendes 2 Døtre, den ældste forlovet med en Seminarist fra 49, kom herover i Besøg hos sin Morbroder. Der foranstaltedes strax en improviseret Dans af Byens Ungdom, hvortil da ogsaa jeg hørte. Jeg blev kortsagt skudt i den yngste, som jeg da fandt meget smuk og af en sjælden rank Holdning. De rejste uden at jeg fik synderlig talt med hende og allermindst om Kjærlighed. Jeg kom tidt til Morbroderens, og han og Kone roste Familien, særlig Pigen, i høje toner. Jeg har jo nok været uforsigtig og ladet mig forstaa med for meget; thi uden videre rejste Manden over til Søsteren, talede flere Gange ved senere Besøg om Mariagen, saa han endelig kunde sige mig, at nu kunde jeg rejse derover, og det lod sig nok gjøre. Nu havde Pigen en Kjæreste, man sagde siden fra Barn af, og Moderen havde arbejdet ihærdig paa hende *for* mig, da hun saa gjerne vilde have begge Døtre til Degnekoner. Jeg fik Pigens og Forældrenes ja og var foreløbig rigtig glad, ja løftet. jeg var jo en Del Gange derovre, altid velkommen og vel set; men Glæden over at være forlovet undertraf dog mine Forventninger, og jeg fandt hos hende ikke den Given sig hen til mig, som jeg havde ventet. Saaledes gik vel 1 eller 1 1/2 Aar, da kom der fra hende et Brev, hvori hun paa en pæn og ret skaansom Maade lod mig vide, at hun sagde sig løs fra Forholdet til mig og sendte mig tilbage et Uhr, net og lille som faa Uhre den Gang. Jeg var jo meget nedslaaet, men søgte at finde Trøst og Styrke i Troen paa, at Gud havde ladet ske, hvad der var tjenligst for mig og bedst til min sande Lykkes Fremme, men saa alvorlig var min Mening dermed, at jeg, idet jeg nedskriver dette for 1. Gang, er sat i en næsten nervøs Stemning. Pigen, Thrine Klavsen Odde, blev siden gift med Kjæresten – Saxo var hans Fornavn – og blev Gaardkone i Byen Ettrup, ikke langt derfra; Lises Forlovelse hævdede *han*. Hun blev siden gift med en Bager i Thisted, som nok blev meget ulykkelig og baade pengelig og moralsk ødelagt af hende.

Jeg gjorde en Rejse over til Hurup for dog at høre lidt om Grunden til det skete, fik Undskyldninger nok, ogsaa af Pigen, og Beden om Forladelse; og til Bevis for, at det ikke var Konens Skyld, forærede hun mig en »Dansk Krone« fra Kristian IV, Værdi cirka 3 Kr., hvilken jeg var saa dum at modtage. Det skal her bemærkes, at jeg strax gjorde Eders Moder bekendt med denne Forlovelse, da Forholdet mellem os begyndte.

Fritid

Hvad jeg forsløg Tiden med i de 18 Frihedstimer af Døgnet? Ja, jeg ved det næsten ikke selv; men det ved jeg, at Tiden var mig aldrig lang og kedsom, og dog brugte jeg aldrig at sove mer end 8 Timer bort. Jeg læste ikke meget. Som Medlem af en Lærerforening fik jeg fra dennes Bogsamling en Del Bøger, mest specielt om Skolegjerning. Politik tog i de første Aar nogen Tid, da J. Olkjær og P. Kibsgaard holdt Rigsdagstidende lige fra dens Begyndelse, og jeg læste den gratis. Hvor kunde jeg ikke haft godt af Provst Sørensen og hans Bogsamling, om jeg havde haft »Vid« til at slutte mig nærmere til ham og Familien. Hver Søndag var jeg pligtskyldigst i Kirke som Schyums Assistent ved Sangen, der dog af ham kunde brøles saa stærkt igjennem – jeg troer, han kunde mestre »Per Degn« – at jeg ikke kunde høre mig selv, og samme Brøl var saa galt, falsk og urigtigt, som det vel kunde være, hvori han dog, hvad Rytmikken angik, var noget undskyldt, da Kingos Salmebog brugtes, hvis Vers haltede 10 Gange mere end Jens Povlsens Gang. Søndag Eftermiddag tilbragtes mest i Karby eller Torp hos mine Forældre eller Søskende, at sige hvis jeg ved Indbydelse ikke var »anderswo engagiert«. Til daglig syslede jeg med flere Ubetydeligheder, ja Naragtigheder, f.Ex. at skille en daarlig Violin ad udskrabe og fortynde den indvendig og samle og lime den igjen; at lave limede Træfløjter og afstemme dem i Oktaver og Skalaer. Der strøjfede i disse Aar saa mange Tyskere omkring med »Lirkasser«, hvis Musik jeg vilde eftergøre, men kom ikke langt deri. Det bedste, jeg gjorde, var ved Skolen at anlægge en Have, 12 Alen lang (Husets Længde) og 10 Alen bred. Pladsen var et Ler- og Sandhul vest for Huset. Det jævnedes med betydeligt Fald i Vest, indhegnedes ved Dige af Grønsvær deromkring og paakjörtes Muld fra en nærved værende Toft og endelig omplantedes med Pile og Popler til Læ. Med Glæde kan jeg sige, at ikke en Haand rørte sig til Hjælp ved Arbejdet; det var min faste Bestemmelse at gjøre alt selv. Før Diget var helt oppe, begyndte jeg alt at saa Blomsterfrø, der samme Sommer skaffede mig næsten et Barns Glæde ved at have faaet lavet et Stykke Legetøj. Oppe ved Huset, en god Alen fra dets Grund, maatte Grunden sænkes cirka 1 Alen til Fyld for vesten, og jeg var da i det røde Sand, men jeg gravede og besaaede samme med Gulerødder, hvoraf dog ikke et eneste Frø kom op, nej ikke ét – og hvor jeg højlig forundrede mig derover. Saa klog paa Luftens, Solens og Frostens Indflydelse paa Jorden for at gjøre den frugtbar var jeg den Gang. Om Efteraaret blev Skolens Skorsten dømt til Nedbrydelse og Omsætning; den blev saa lagt om over Haven og

Biskolelærer i Nees 1848-54

skjørnnet af Frosten og af dette og Soden deri mærkede jeg næste Sommer saare glædelig Virkning. Jeg blev tilfældig lidt kjendt med Gartneren paa Glomstrup, der lærte mig at kjende lidt til Blomsterkultur og gav mig en Katalog over Blomsterfrø, hvilken jeg har endnu, og hvorefter jeg ikke var sen til at kjende de latinske Navne. – I vistnok 3 Somre havde jeg stor Glæde af Haven, hvori jeg nu kunde avle næsten alt, men Blomster vedblev at være Hovedsagen. Og naar jeg tænker paa, hvor glad jeg var, naar de kjønne Blomster, saaede med egen Haand, saavel som andre sjældne Urter (som Overjords Kaalrabi) voxte frem, trives og modnes, saa følte jeg ren og i Sandhed stor Glæde.

Søgning af embeder

I de første Aar slog jeg mig fuldstændig til Ro i Nees, men efterhaanden blev jeg ved min Brevvexling, der dog ej var meget stor, underrettet om, at en hel Del af min Klasse allerede havde faaet til Dels gode Embeder. Jeg begyndte saa at søge; det første var Brund i Nærheden af Thisted. Snart søgte jeg store, ja mest store Embeder, for store vistnok, som f.Ex. Dølby, Balling, Rydbjerg, mærkelig nok især i Salling, hvad vistnok Korsholm, da i Brøndum, var Skyld i, og jeg mindes ikke at have søgt i fjærnere Egne. Jeg begyndte at faa Provst Sørensen mistænkt for, at han vilde beholde mig i sit Provsti, Mors, hvor i disse Aar intet Embede var ledigt, og at han derfor ikke vilde

»Men omendskjøndt en ung Bonde end har dem [læse-, skrive og regnekundskaber], saa falder det ham dog stundom besværligt nok at skaffe sig de Kundskaber, som videre udfordres for at gjøre ham duelig til sit Kald som driftig Bonde. Af den Aarsag bliver det ogsaa Pligt for Skolelæreren at give ham disse Kundskaber, naar han nemlig selv har dem. Rigtignok mangle disse hos de fleste; men efter det der nuomstunder gjøres til Bondestandens Oplysning, har man Grund til at haabe, at der i Fremtiden gjøres noget til Skolelærernes Oplysning i den Henseende, saa at man med Rette kan vente Oplysning af dem desangaaende«

Stilemne: »Hvad ventes der af Skolelærerstandens Virksomhed med Hensyn til Bondestandens timelige Velfærd?« (stileb. 49ff)

anbefale mig videre godt. Han drev derimod paa, at jeg skulde akkordere med en gammel, næsten affældig Degn, Andersen i Gullerup, Bjergby Sogn, og give ham noget aarlig for at søge Afsked, og saa skulde jeg faa Embedet. Jeg rejste ogsaa der hen (Nørreherred); han vilde ikke søge Afsked, og det blev til intet. – En formaaende Mand i Vester Assels taledede med mig som Ven af min Familie om, at jeg skulde søge Bekjendtskab og Forlovelse med Datteren af den gamle Degn der, Nors, der saa var villig til at søge Afsked, og jeg kunde saa nok faa Embedet. Så tidt og saa længe talte han derom, altid rosende Pigen i høje Toner, at jeg endelig rejste til Manden, der saa gik med til Degnens som i hans eget Ærinde. Jeg saa da ogsaa Pigen, men ikke meget mere, og jeg lod strax al Tanke om Planen fare til stor Skuffelse for Manden. – Min Mistanke til Provsten blev næsten til Vished senere, da han 1854, efter at jeg var befordret til Himmerland, saa kraftig opfordrede mig til at søge Hvidbjerg.

Forlovelse og Frieri

I Sommeren 1851 var jeg indbudt til et Sommerbesøg hos mit Søskendebarn og Gudmoder Anders Nielsens paa Ørndrupmark, et rigt og i alle udvortes Henseender Førsteklasses Bondehus. Din Mormoder i Ballegaard var Konens Søskendebarn, og hendes Børn vare der ogsaa med mange andre. Her lagde jeg 1. Gang Mærke til Eders Moder. Vi traf saa hinanden i Nykjøbing til Markeder, hun indbød mig tidt til at komme til Ballegaard, hvad jeg dog knap vovede, men endelig paa hendes gjentagne Opfordring dristede mig til. Enden paa Bekjendtskabet blev da til Forlovelse, og jeg er fuld vis paa, at hendes Kjærlighed var oprigtig. Men nu kom der Uvejrsskyer paa vor Kjærligheds Himmel. De gamle, særlig han, bleve meget vrede over det skete, som de snart af andre bleve underrettede om; at hun skulde give sig hen til en, der ikke ejede en Gang et Hus, langt mindre en Gaard, ikke en eneste Stud eller Hest – nej, det var for galt. Hun var en længere Tid i Vejerslev Præstegaard, og Præsten, Top, den største Pjalt og Undermaaling af en Præst, jeg eller nogen har kjendt, var saa lumpen at sende mine Breve til Mads Kjær. Hun har saa derefter gennemgaaet en haard Skole, maaske har maattet give Løfte om Lydighed; men derom er jeg aldrig bleven oplyst. Følgen af alt dette blev, at hendes Breve blev borte efterhaanden, og jeg traf hende aldrig. Et Halvaars Tid derefter spurgte jeg, at hun tjente Møller Friis, Jølbygaards Mølle.

Peder Krogh og hans hustru Ane. Det vides ikke hvornår fotografierne er taget, men det er nok en del år efter deres bryllup i 1855 (familieejede).

For at faa Ende paa Uvisheden rejste jeg derhen, fik hende i Tale og fik – en ubehagelig Vished, som jeg dog var godt forberedt paa.

Saa saa jeg hende, saa vidt jeg mindes, aldrig før Sommeren 1855. Hun og Søsteren kom da en Søndag til Hvidbjerg for at faa vævet extra godt Dynetøj hos Mads Jensens Datter – nu Peter Povlsens Kone, Sønderupgaard. Paa Hjemvejen kom de ind i Skolen, foregivende at ville besøge Søster Ane Kirstine, min Husholderske, der var begges gamle Bekjendt og Veninde. Jeg fik saa Samtale med Ane om det gamle, især da vi begge laasede Døren og fulgte med paa Veje, langt, langt hen. Hun var da saare villig til at forny det gamle Forhold, som hun nu lovede skulde holde og vare. En Tid efter vovede jeg mig til Ballegaard for at fri hos de gamle, da jeg nu havde Brug for en Husholder for bestandig. Der var heller ikke noget videre i Vejen, mindst hos Konen, der saa særlig efter Anes Mening havde fattet Godhed for mig.

Men jeg maa nok tilbage til Nees for der at blive færdig. Sidste Vinter af mit Ophold der, ja lige fra September, læste jeg hver Aften med Provst Sørensens yngste Barn og Søn, kom til Spisetid og læste til Kl. 8, da Provsten vilde have Frihed selv i stor Travlhed. Drengen, allerede konfirmeret, var ingeniende en Begavelse saa lidt som en ihær-

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

dig Slider. Fagene vare særlig dansk og Regning, ikke Geografi, men vistnok Historie, desuden Skrivning, som han særlig var begavet for. Synderligt husker jeg ikke om Undervisningen, som vistnok ikke blev til meget; men des bedre husker jeg de skjønne Timer til præcise Kl. 10. Foruden min Elev var der 4 Døtre i Huset, den yngste 16 Aar. Naar der var nydt en let Vesperkost, var Provsten den mest begavede og elskeligste Spøgefugl, jeg har kjendt. Han spillede gjerne og tidt en lille Whist, og jeg maatte saa, hvor daarligt jeg end spillede, være med, dog den mindste af de 3 Stympere, hvoraf dog Fruen var den største. Hvor dog Provsten morede sig over stadig at kunne nøfle os alle, skjønt der aldrig var Tale om at betale noget. Ikke sjælden ønskede han og fik som vi alle en Kande Toddy at dele, Kvinder som Mænd. Lavrids, Sønnen, havde lært noget at spille Violin hos P. Nørgaard; jeg havde min Violin hængende i Præstegaarden og havde allerede da øvet mig i at spille efter Øret en extemporeret 2. Stemme. Dette morede Provsten trods hans store Tunghørighed for artikulerede Lyde, og snart saa vi ham danse mesterligt med Døtrene, som han dog snart vragede én for én. »Nej Moer, hun kan«, plejede han saa gjerne at sige, og hun kunde virkelig, og det let og smukt, trods hendes ikke ubetydelige »Sværhed« og sine vistnok mer end 50 Aar.

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

Endelig lykkedes min Søgen. Provsten fortalte mig en Aften, at Provsten for Aars, Sleth og Gislum Herred havde tilmeldt ham, at det Embede, jeg søgte i Gundersted, Sleth Herred, og havde Udsigt til at faa, havde 2 Skoler, hvad der var bleven uomtalt i Opslaget; og nu bad han Provsten tilmelde mig det, og om jeg desuagtet ønskede Embedet. Der var anordningsmæssig Løn 6-10-35, noget sjældent den Gang, god, men noget fraliggende Jordlod og kun om Sommeren Undervisning i Biskolen, saa naar man saa bort fra Ubehagelighederne: daarlig Bopæl Jordens og Kirkens Fraliggenhed samt Biskolen, mindst 3/4 Mil borte gennem en næsten fuldstændig Hedestrækning – saa var Embedet ikke at »kimse ad«, og jeg sagde ja for dog ogsaa at kunne vide mig befordret. Jeg blev saa kaldet dertil, vistnok først i April 1854.

Jeg maatte jo strax gjøre »Neesboerne« bekjendt med min Kaldelse, der vakte en vis Opsigt. Samme Lærer i 6 Aar havde man der aldrig haft, og jeg var den første »Seminarist« i Embedet. Man havde det sidste Aars Tid stiftet saa løselig paa at tilbyde mig Jordlod med

paabygget Bolig, Ildebrændsel og forøget Løn, alt privat, mod at forpligte mig til at blive der; hvorlænge mindes jeg ikke maaske for stedse. Jeg ufornuftige var slet ikke utilbøjelig til at gaa ind herpaa; heldigvis for mig fandt man dog Sagen for kostbar, og dermed faldt saa Sagen hen.

Jeg var jo nysgjerrig efter at se Forholdene og rejste snarest mulig derned, ogsaa for at faa ordnet et og andet før mit endelige Komme. For dog at have en ældre og fornuftigere Raadgiver, fik jeg Broder Kristen, 10 Aar ældre end jeg, til at rejse med. Vi kom med Dampskib til Løgstør, fik snart udspurgt, at Landevejen derfra til Nibe gik lige forbi Skolen, der laa i Borup, den nordligste By – næsten den eneste egenlige By – i Sognet, over 1/4 Mil nord for Kirken. Fra Løgstør kom vi gennem eller nær forbi nogle Sogne, der vel var mindre frugtbare, men dog kultiverede Egne; men endelig kom vi ind i en som vi syntes uendelig Hede, over 1 Mil lang, som jeg senere hørte, hvor der kun fandtes ganske enkelte Menneskeboliger og slet ingen nær Vejen. Endelig kom vi op paa et lidet Højdedrag og blev Gundersted Kirke vaer, og inden ret længe saa vi Borup By ligge foran os med Landevejen gaaende midt igennem. Kun et Hus, og det et simpelt laa tæt ved Vejen. Trods dets store Tarvelighed maatte det dog vel være Skolen. Vi gik ind – der var ingen Mennesker. Et meget smukt Hus med Blomsterhave foran laa tætved, kun lidt længere fra Vejen. Vi gik derind, fandt meget intelligente og velvillige Folk, Manden Snedker, Konen en født Bornholmer; og nu fik vi Vished om, at Nabohuset var Skolen, der virkelig var mærkelig, men hvis Beskrivelse Senere.

Om vi tøvede der en Dag over, og hvor vi spiste, drak og logerede, husker jeg ikke; men sagtens var det hos »Skriveren«, som Gaardmand Niels Skriver almindelig kaldtes. Han var Sognefoged og Lægdsmand, Sogneraadsformand og Skolepatron, som det da kaldtes, ubetinget den mest intelligente og derhos dygtigste Landmand i Sognet, der ved Hedeopdyrkning havde udvidet Bedriften fra en Besætning af 2 Heste (Krikker) og 6 magre Køer til 6 Heste, 8-10 Køer og en hel Del Ungkvæg som Opræt, foruden en Masse Faar. Han raadede næsten for alt og trøstede mig med, at der ret snart vilde blive bygget ny Skole ved Kirken og kun samme Skole i Sognet. Vi kom da hen at bese Jordlodden, en 7-8 Tønder Land, ingenlunde daarlig Jord, men god i Forhold til Egnens bedste Jord. Vi var vist ogsaa i Kirken, simpel som jeg aldrig før havde set en Kirke, liggende ganske tæt ved Herregaarden Gunderstedgaard, hvorefter Sognet kaldtes Gundersted, skjönt ingen By kaldtes saaledes. Til Gaarden hørte, sagde man, 1800 Tønder Land Hede, tidt nærmest Mose, halvvejs Eng, og der var af Gaardens

Ejer ansat en saakaldt »Hederider«, der skulde have Opsyn med, at der ikke blev stjaalet alt for mange Læs Lyng eller Tørv derude. Han boede i et Hus med 3-4 Køer, en opdyrket Plet i Ødet. »Lars Hederider« boede vist godt; i det mindste fik jeg det Indtryk ved at være til Barselgilde hos ham, men meget lang var Vejen derud.

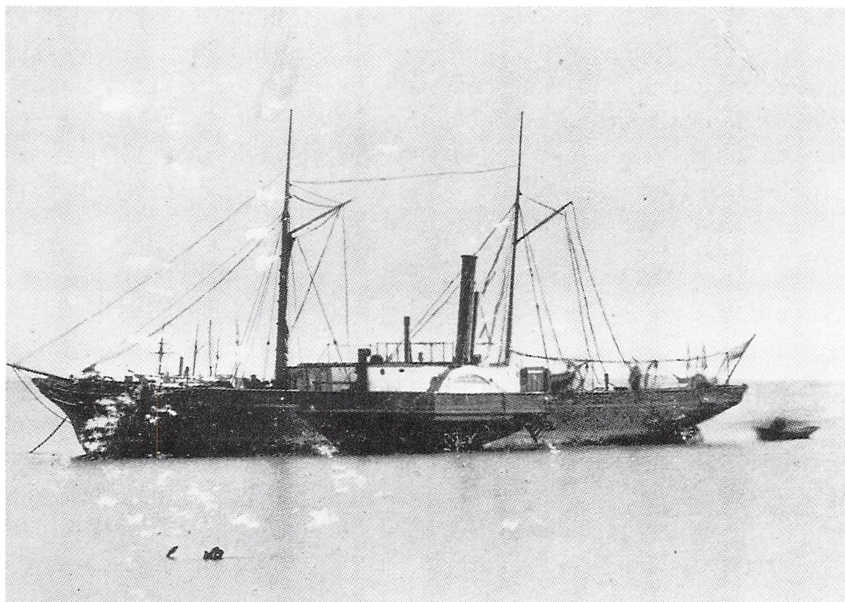
Vi kom da hjem igjen uden noget Eventyr, jeg til Nees og han i sin Tjeneste som Møllerkarl paa Karby Mølle.

»A ka sej dæ nøj nyt«

Skjønt det langtfra den Gang som nu tidt høres, at én der flytter bort og ophører sin Virksomhed i en Kreds, faaer som Paaskjønnelse for sin Virksomhed en Afskedsgave, saa satte dog Jens Olkjer, Sognefogden, en Indsamling til slig Gave i Gang. Jeg sagde dem Dagen, da jeg agtede at rejse, og først da fik jeg at vide, »hvad godt man havde til mig«. Aftenen før blev der i Kibsgaard gjort et lille Gilde, hvor en Del Bymænd vare mødte, og hvor jeg da var Dagens Helt. Det blev i Hovedsagen et Drikkelag. Gaven blev mig overrakt af Sognefogden, der i den Anledning forsøgte sig i en Tale, der da fik sagt, at Gaven var til mig og hvorfor. Jeg mindes, at vi skiltes sent, før den sidste Bolle var tømt. Næste Dag kørte min Spisevært, Jens Kr. Søndergaard, mig til Torp, hvorfra min Svoger Jens Futtrup kørte mig til Nykjøbing, hvorfra jeg med Dampskib kom til Løgstør ved Middagstid. Under Sejladsen over Livbredning i en stærk Blæst prøvede jeg, hvad Søsyege er; Aarsagen dertil søgte jeg i afvigte, vel lystige Gilde og en mangelfuld Nattesøvn. I har jo saa tidt hørt Tale om Gaven: 6 Teskeer og 3 Spiseskeer samt en fin Kageske med den Indskrift, I saa tidt har læst, alle Gjenstande af Sølv, særdeles smukt og durabelt Arbejde.

Alt, hvad jeg ejede med Undtagelse af en Stol og et lille Bord var indlagt i Skatollet. En simpel Sengs Klæder førtes i en Sæk. Min Spiseværtinde havde foræret mig en simpel, men dog ret brugelig Overdyne og en Ditto Pude, og min Moder havde laant mig en brugelig Underdyne samt en Pude. Lagenerne troer jeg nok vare mine egne, ellers havde min Søster Ane givet eller laant mig dem, og saaledes havde jeg nu en Seng.

I den sidste Tid før min Afrejse døde min Fader, saa jeg var ogsaa med til hans Begravelse, hvor vist alle 8 Søskende vare til Stede. Han fik at vide min Kaldelse og gav mig det Raad, at jeg ikke skulde søge for megen Omgang med N.Chr. Nørgaard, som han troede boede i samme Egn, da jeg derved kom i med for megen Finhed. Fader var syg i nogle Uger, dog ikke helt stadig sengeliggende, og døde ganske

Postdampskibet »Liimfjorden« (fotografi fra 1864 i privat eje). Det sattes som nybygget i fart 1852 mellem Ålborg og de vestlige Limfjordsbyer, og det var dette, som i 1854 sejlede Peder Krogh til og fra Løgstør.

uventet, vistnok af Vatersot. Min Vært i Nees, Jens Kr. Søndergaard, havde været i Karby og der hørt hans Død, som han meldte mig paa den Maade: »A ka sej dæ nøj nyt«. »Aa hvad er det?« spurgte jeg. »Do haaer ingen Faar længer.«

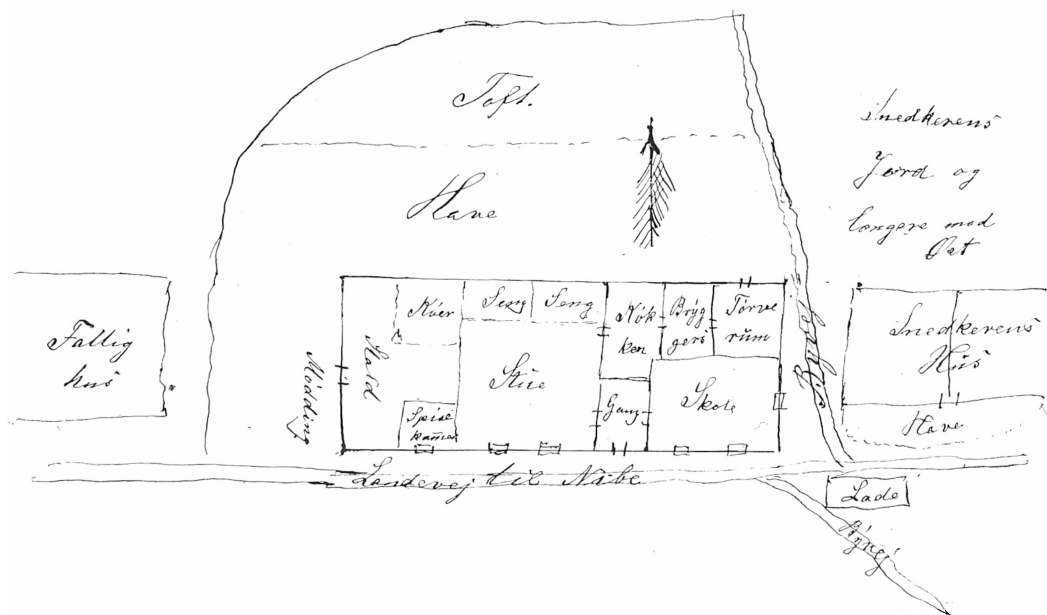
Bosætning og dagligdag

Saa kom jeg da til Løgstør, hvor en Vogn, Sognefogdens, var mødt for at kjøre mig med alle mine Ejendele til Borup Skole, hvor vi kom i god Tid, vistnok den 27. April. Skatol, Bord, Stol og Sæk blev sat ind i Skolehuset, og jeg fik Mad og Nattely hos Snedkeren, Niels Peter Nielsen, i det pæne Nabohus. Næste Dag blev jeg snart enig med dem om Kosten, jeg husker ikke Betingelserne, som jeg fandt meget billige. Hovedsagen var, at jeg snarest skulde kjøbe en snart kælvende Ko, hvis Mælk de saa skulde have, og Græsset paa Skoleloden maatte han benytte til sin egen og min Ko, kun skulde jeg have lov til at græsse et Par Beder paa Loden, naar jeg fik kjøbt saadanne. Sagtens skulde jeg desuden betale lidt Penge, ikke meget. Koen fik jeg snart ved hans Hjælp og med ham som Mægler kjøbt af Jeppe Justesen i

Blære, en rigtig gammelt tænkende og levende Bondemand, der talede bestandig og pralede ikke ubetydelig. Han fortalte vidt og bredt om en Pastor Langhorn, de havde haft i hans Ungdom, en rigtig Lovtrækker, der kunde kjøre i Ring med alle, selv Herredsfogden og sætte igjennem, hvad han vilde. Jeg gjorde sluttelig det vel motiverede Spørgsmaal: Hvordan var han saa som Prædikant? »Aa,« svarede han, »de var en Satan te aa prejk, nær han vild'.« Koen kostede 31 Rigsdaler (62 Kr.) var meget lille, men kjøn, en ret god Malker; den fulgte mig til Hvidbjerg, jeg havde den der et Aar, og var nær aldrig kommen af med den paa Grund af dens Lidenhed.

Først nu lidt mere om Snedkerens, hvem jeg fik mest med at gjøre. Konen var Enke uden Børn, Ejerske af det pæne Hus med cirka 4 Tønder Land foruden en stor Have. Hun (Eleonore) benævnedes stedse Nora og var ret takkelig af Udseende og meget livlig og behagelig af Væsen. Den smukke, strunke Snedkersvend blev saa hendes 2. Mand, og de havde et meget lykkeligt Samliv, men fik ikke Børn. Hvad den ene vilde, havde den anden aldrig noget imod, var det end aldrig saa galt. Han havde, som jeg vist har fortalt Eder, en Besætning der i Sandhed var mageløs: 1 Hest, 1 Ko, 1 Gris, 1 Faar, 1 Hane, 1 Høne, 1 Hund og 1 Kat. Nu fik de for denne Sommer ogsaa min Ko at malke, hvad de vurderede meget højt. Hvorledes han drev sin gode Jord, brød jeg mig ikke om, men vistnok meget daarlig, da Driften idelig skiftede. En bestemt Ugedag kjørte han til Nibe (7/4 Mil) efter et Læs uldne Klude, der »pilledes« af Fattigfolk deromkring til Opkrasning paa en Krasuldsfabrik nær Nibe. Næste Ugedag kjørte han Kludene bort og havde saa en ny Sending som Fragt hjemad. Hvad han tjente ved slige Ture, har jeg glemt, om jeg har vidst det, men lidt var det syntes jeg. Han gjorde i Sommerens Løb 2 Sengesteder, men var en Maanedes Tid om hver, ellers ikke andet end lidt Pillerier. De vare i høj Grad fattige og havde sjældent Penge, men pænt skulde alt se ud, om end Snavset laa Bunkevis i Krogene. Hver Søndag Eftermiddag, naar Vejret var godt, pyntede Ægteparret sig – jeg troer bedst mulig – og man kunde se én paa hver Side af den ret anselige Gadedør midt paa Husets Sydside ud mod den lille Forhave, aldeles ubeskæftigede, kun for at se paa og tale med hinanden. Jeg fik jo Kosten der, men hvilken? Kaffe om Formiddagen og The om Eftermiddagen, begge som Regel med Smørrebrød, men dog tidt med Sirup eller Honning som Surrogat for Smørret; Middagsmad meget forskjellig, tidt med Formad uden Eftermad og tidt omvendt. Knapt var det med Sulet, men man delte ærlig med mig og undte mig alt med rigtig god Vilje. Altid nyt og godt Bagerbrød fra Nibe var mig en Hjælp til at finde mig i Manglerne. Den

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

Peder Krogh tegnede dette grundrids af skolehuset med omgivelser i Borup (fra manuskriptet).

milde Modtagelse og venlige Omgang gjorde mig altid godt som kommen ud blandt Vildfremmede. Manden var vigtig og meget pralende, uoplyst men svært paastaelig, og vi havde tidt betydelige »Rivninger« i Samtalen, men alt blev daglig »skreven i Sand«. Den betydeligste Rivning var angaaende Kornets Binding til Hjemkjørsel. Jeg havde lejet dem til at bjerge Avlen. Simer, halmsnoede, havde jeg købt efter Skikken den Gang paa Mors; men da Kornet skulde hjem, mente Nore, det var umuligt, at Hænderne kunde taale den Binding med Simer, og jeg maatte give gode Ord og mange Henvisninger til »Skikken paa Mors«, og endelig taalte Hænderne det.

Saa skulde vi se ind ad min egen Dør i Skolehuset. Min Formand var Kristen Erkildstrup, da pensioneret, en af de rigtig gammeldags Degne uden Examen, eller Søgen efter Kundskaber. Jeg saa og talte kun en Gang med ham, og han saa ud til at have rigtig gaaet gennem Livet som i en Trædemølle. Der var i Skolehuset kun et eneste Værelse, i hvis Nordside var 2 Alkovesengesteder. Vinduerne var saa smaa og lave, at naar jeg saa tidt hørte en Vogn paa den stærkt befærdede Landevej med daglig Postrute, fik jeg store Menneske altid Øjnene for højt og maatte bukke mig for at se. Fra Stuen gik man lige

ind i Stalden, hvor Køerne stod med Hovedet lige mod Enden af den ene Seng. En anden Dør paa samme Side gav Adgang til Spisekammeret, der altsaa fandtes Side om Side med Stalden. En anden Dør i Nordøsthjørnet af Stuen førte til Køkken, Bryggers og Tørvehus, dette dog kun et ubetydeligt Rum, da Tørvene, gode og rigelige, sattes ude i en Stak, bygget som af en Arkitekt, snever forneden, bredere midtpaa og smukt spidset af mod Toppen. Laden laa et Stykke, vel en 40 Alen, borte fra Indhuset paa den anden Side af Landevejen og længere mod Øst, saa alt Foderet maatte bæres derfra til Køerne. Haven, uden Spor af Træer, var nord og vest for Huset. Men jeg vedhæfter her en lille Tegning af Lejligheden og Lokalteterne. Ved Vestsiden af Møddingen laa et Fattighus, hvor »Nores« Moder boede i sin Fattigdom. Hun kaldtes altid Bornholmeren, da hun paa denne Ø havde levet en god Del af sit Liv. Jeg fik mangan god Passiar med den gamle, hvis halvsvenske Sprog jeg dog døjede med. En ikke rigtig normal Datter, Gjertrud, skulde pleje og tilse den gamle, men der forefaldt stunddom skrappe Scener mellem dem, endogsaa naar de til den sildige Aften sad ude og pillede Klude. En ganske lille Toft, vel knap 1 Skæppe Land, nord om Haven tilhørte Skolen.

Undervisning

Saa skulde da Skolegjerningen begyndes. Om denne husker jeg saa mærkværdig lidt, ikke en Gang, om der var faa eller mange Børn, men vistnok faa. Jeg husker bedst, at de vare forfærdelig daarlige i alle Fag. At faa dem til at tale uden at ramse af Bogen, var umulig, og først nu nemmede jeg den Lærdom, at der først skulde gives dem noget, inden der ydedes mig noget. Jeg begyndte *først nu* at fortælle Børn Bibelhistorie, men fik saare lidt deraf gjengivet. Skjönt Befolkningen ellers talte meget og livligt og derhos førte et Bondemaal, der er bleven kaldet den bedste af alle Dialekter, kunde jeg dog ej faa Børnene til at aabne Munden. Man tog aldrig fejl af Kjønnet; gjorde jeg det, saa saa de som overraskede saare vist paa mig. Aldeles som Vendelboerne udtalte de k paa en ejendommelig Maade, nærmest som tk. Jeg fik det ikke lært; i Vendsyssel forsøgte jeg derpaa under Lunds Vejledning, men erklæredes for uduelig dertil.

Skolegangen var, mindes jeg, grumme daarlig om Sommeren som næsten alle Vegne, og der var tidt kun mødt 6-8 Børn, mest Drengene. I Biskolen, hvortil jeg gik hver Tirsdag og Fredag, var Skolegangen bedre. Her underviste jeg i Daglig- eller Folkestuen; men hen paa Sommeren, da Kyllingerne bleve større og modigere, forstyrede de os

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

slemt, naar Døren var aaben, og et forkælet »Dæggelam« fik ogsaa Lyst og Lejlighed til at høre Undervisningen. Jeg beklagede mig over alt dette, og man var ogsaa skikkelig nok til at overlade os Storstuen, en ret kjøn og rummelig Stue med Lergulv.

Fritid, folk og gårde i Gundersted

Der holdtes kun Skole om Formiddagen efter Ordningen deromkring. Jeg havde derfor Fritid nok; hvad jeg anvendte den til husker jeg ikke. Dog husker jeg, at jeg anvendte den daarlig, tidt dog til Udflugter for at besøge Lærere, jeg kjendte: Bjørndal i Vindblæs, Kristensen da i Vester Hornum, hans Kone fra Nees, han min Eftermand i Hvidbjerg, og stiftede ny Bekjendtskaber med Lærere. Tidt blev dog Længslen efter Mors, Folk og min Familie der, mig næsten overmægtig. Det hyppigst anvendte Middel derimod var gjerne ret af al Magt at slide i Haven, der – fuld af Sener og alskens Ukrud i saare høj Grad – nok kunde faa Sveden til at flyde, og i den Anledning lod jeg »Smejen« lave mig en Jærngreb. Tænk en Gang: jeg var nu Ejer af et Stykke Ha-veredskab, og min Bestræbelse gik ikke videre end til Kartoffler, dem jeg avlede i stor Stil i den nu atter næsten jomfruelige Jord.

Med Undtagelse af Snedkerens og »Skriverens« (Niels Skrivers) kom jeg ikke meget ud til Folk. Jeg ønskede mig tidt lidt mere Ærinde omkring til dem og var glad ved det lidet, jeg havde angaaende Brak-jordens Pløjning m.m. Man var allevegne meget venlig mod mig, jeg troer endog, de vare lidt som stolt af, at de nu havde faaet »en ordenlig Degn« i Stedet for den gamle, næsten helt affældige. Lige strax efter mit Komme blev jeg ufravigelig budt »at spise«, og det hvert Sted, om jeg end var hos flere; Retterne vare de samme: koldt Smørrebrød med Belægning. Derefter kom saa Kaffe, altid uden Brød. Det var kun lidt fornøjeligt at tale med dem, da al Oplysning manglede. Deres Politik var kun den kommunale, der saa direkte angik Pungen. Snedkeren blev jeg altid ved at holde af. Trods min tidt mangelfulde Forplejning vare de dog gode, kjærlige Mennesker, der gav, hvad de havde, og vare omhyggelige for mit Vel. Hos Niels Skriver var det altid fornøjeligt at komme. Han var en Mand paa cirka 66, havde som nær 60 taget som 2. Hustru en Pige paa nok 18 Aar, med hvem han havde 3 Børn, hvoraf 2 Drengene gik i Skole. Hun var kvik og begavet og kunde saa dejlig omgaaes den gamle. En Datter og Barn af 1. Ægteskab, Kristine, var anset for en rig Pige og dertil smuk og dygtig. Hun var aabenbar Sognets vildeste Pige, og man satte sig det nu i Hovedet, at med hende vilde jeg blive forlovet. Jeg fik af og til Hentydninger til en

saadan Mulighed. Sankt Hans Aften var der Blus at se i Mængde, og paa en Høj nær Skolejorden var samlet en stor Del unge om det prægtige Blus. At gaa med blandt dem, vilde jeg ej og dog saa gjerne høre lidt af Spøgen. Jeg fik da Nielsen og Nore til at gaa med saa nær til Højen, uset i den dunkle Aften, at vi kunne høre deres Tale og Sang. Og saa var det gammel Skik, at alle ugifte denne Aften skulde tildeles en Kjæreste. Lureriet lykkedes godt, og jeg havde den Fornøjelse at høre mig tildelt »Skriverens Kristine«, hvad jeg ikke fandt mig oplivet ved, da hun altid var mig for tung og jordlagt, dertil var hun saa uhyre fornuftig.

Manden Nummer 2 i Sognet var Sognefogden Jørgen Jakobsen, der havde giftet sig med en Gaard, ejet af en halvgammel Enke, der havde en voxen Datter af 1. Ægteskab. Hun var bleven besvangret af Bols-Nielses Søn, der dog ikke vilde vedkjende sig Paterniteten, men friede sig derfor ved Ed for Retten. Denne Historie fik jeg ved mit første Besøg hos Sognefogden saa omstændelig og med de mindste Enkelt-heder, at jeg kedede mig frygtelig derved. Ogsaa ved et senere Besøg var han godt inde paa samme Foredrag, og jeg havde al min politiske Kløgt nødig for at føre ham ind paa noget andet. Han var en oplyst

»At Fædrelandskjærlighed er vigtig for en Stats Medlemmer, som færdes iblandt Fædrenes Grave, er vistnok overflødigt at omtale; men at Kjærlighed til Fædrelandet som oftest mangler, hvor Kundskaben om Fædrene og deres Bedrifter mangler, derom kan man næppe tvivle, naar man ved at den menige Mand tænker ofte – og man overdrev det vel ikke naar man sagde oftest – som saa: »Kunde vi bare faae Lettelse i vore Tyngder og Afgifter, kunde vi bare faae en større Frihed, saa maatte for os Enhver, som havde Lyst dertil, erobre Danmark.« Omtrent de samme Tanker give sig til Kjende naar Menigmand saa ofte ytrer sin Utilfredshed over, at han maa yde et ringe Bidrag til Anstalters Oprettelse, hvilke ligefrem have Nytte for Landet som Stat og sluttet Samfund til Følge, uden at dog den fjernere Nytte af dem er skjult for ham.»

Stilemne: "Lidt om de gamle nordiske Folkesagn og Kæmpeviser med deres Nytte og Brug for det nuværende danske Folk"
(stileb. s. 187ff)

Mand, særlig Politiker, ikke nær saa ærlig, aaben og uegennyttig som »Skriveren«, der tilmed var vittig og kunde satirisere paa Holbergs godmodige Maade. Disse 2 Mænd vare foran alle andre i Dygtighed som Landmænd, vare de eneste, der merglede og brakkede, og deres Jord gav Afgrøder som i de gode Egne paa Mors. Navnlig havde de dejlig gul Havre, der Aar efter Aar beholdt sin smukke Farve, medens de andres paa faa Aar blev sort, selv om de havde skaffet sig den dejligste Havre »fra Salling Land«, som de sagde, for at der ikke skulde tænkes paa Sognet Salling i Nærheden (Skarpsalling).

Borup By laa i en Runddel omkring en lille Tørvemose, som i Mands Minde har været en lille Sø uden noget andet Tilløb end hvad det hældende Terrain gav den. En tysk Teglværk blev opmærksom paa, at ved en paa de dybeste Steder 2 Alen dyb Grøft kunde Søen udtørres og blive til god Eng. Dette fik han Beboerne (Lodsejerne) til at gaa ind paa, og Søen blev tør. Men nu viste det sig, at Søen blev til en ret god Tørvemose, og en sadan trængte de fleste til, da man sjælden havde andet Brændsel end Hedetørv og Lyng, som havdes i Overflødighed og af særdeles god Kvalitet. Nu var Mosen, hvori hver havde sin Part, meget medtaget ved uøkonomisk Afbenyttelse, men ingenlunde nær opbrugt.

Om min Præst, Pastor Schönau, barnefødt paa en Herregaard i Thistedegnen af en Slægt, jeg som Morsingbo tidt havde hørt nævne, han var en kjønne Mand i sin Opførsel mod mig og vistnok alle. Han var i øvrigt den største Undermaaler af en Præst, jeg har kjendt, større end Pastor Top i Vejerslev, Mors. Jeg mindes ikke, at der holdtes nogen Examen eller gjordes af ham noget Skolebesøg. Jeg var hos ham, da jeg første Gang var i Gundersted, en saare jævn og ligefrem Mand og Konen ikke mindre, men var der aldrig siden. Hvad han prækede om, ved jeg ikke, forsøgte dog i Førstningen at følge ham, men opgav det snart og ganske. Hans Skriftetaler var de samme hver Gang ved Foraarsaltergangen og, troer jeg nok, ligesaa ved Efterårsditto. Flere Aar efter opdagede jeg, hvorfra Talen stammede. En af de første Læsebøger i Skolen, som jeg mindes, var »Justs Haandbog for den læsende Ungdom«, Anton Frands Just var Sandflugtskommisær og Boghandler i Viborg. Han var som mange oppe for Bondens Oplysning, udgav ogsaa Landkort med Text og naturhistoriske Blade med Afbildninger saa grusomme, at Nutiden slet ikke kan tænke sig det. Hans gode Vilje var betydeligt over hans Evne; men hans Haandbog holdt sig længe i Skolen trods gruelige Mangler, saa som en Retskrivning, der slet ingen var. Omsider fik dog Viborg Biskop Øllgaard en Lærer Christensen der til at omarbejde Bogen og gav de

små moralske Afhandlinger en taalelig fornuftig Indledning, og en saadan til »Den sande Guds frygt« var bleven Pastor Schønaus Skrifte-tale. Præsten var vel lidt i Sognet, og da »Bak-Niels-Kristian« af mig var underrettet om mit Flytte (tilbage til Mors), og vi sad og talte derom, sagde han: »Det var ellers slemt, for nu havde vi en rigtig rar Præst og en Sini (Geni) Degn«, saa jeg fik en Kompliment ved samme Lejlighed. – Om samme Pastor Schönau er der en Del at fortælle, næsten en hel lille Roman.

Vistnok først i Fyrrerne huserede der i en næsten halvild Egn af Vendsyssel, paa Grændsen af Dronninglund og Hellevad Sogne, en meget slem og saare dristig Tyvebande; det var vel i Allerup Bjerge, hvorfra Skjoldborg har hentet Stof til nogle af sine Fortællinger. Man havde gjentagne Gange klaget til Øvrigheden, der dog intet alvorligt foretog sig, skjønt Tyvene tilsidst drev det til at kjøre omkring paa deres natlige Tog. I Skjæve Sogn op til den berygtede og hjemsogte Egn, tog man saa Mod til sig, passede mandstærk Tyvene op og slog flere af dem ihjel. Schönau var da Kapellan hos Præsten i Skjæve, og da man ikke gjærne vilde gjøre mer end den allernødvendigste Bekostning for at faa Pakket begravet, blev de myrdede begravne i Sække uden at komme i Ligkiste; hvad Kapellan Schönau heltud billigede. Der blev saa nedsat en Kommission, der bestemte Mordernes Straf; men Kong Kristian VIII straffede Kapellanen ved at love Schönau, at han aldrig skulde faa Præstekald i hans Tid. Han havde længe været forlovet med Præstens Datter i Skjæve men fik ikke Kald. Da han saa først i 50erne fik Ulstrup og Gundersted og nu vilde gifte sig, skal han have sagt: »Jeg regner det næsten ikke at blive gift, naar jeg i 18 Aar har været forlovet«. Jeg husker godt Hurlumhejen i Skjæve og de mange Historier i den Anledning. Endnu vil jeg anføre, hvad et Søskendebarn, født i Frederikshavn, men oplært i Snedkerfaget i Aalborg, har fortalt mig. Naar en fra Skjæve kom til Aalborg, ville han nødig anses for en Skjævebo, og adspurgt om sit Hjemsted svarede han, at han var langt »norden Fjorden fra«. Ved yderligere Spørgsmål maatte han dog ud med, at han var fra Skjæve, og man sagde saa: »Naa, Du er derfra, hvor man slaaer Folk ihjel«.

Det var i Gundersted meget sløjt med Kirkegangen. Flere Søndage i Træk – jeg troer en Gang 3 – var der i den travle Sommertid ikke mødt saa mange, at Præsten fandt Anledning til at holde Tjeneste, og dette lod ikke til at forundre endsige at bedrøve ham. Jeg troer, han var mere kjed ad den 5/4 Mil lange forgjæves Kjørsel ad en sandet Hedevej.

I kan af alt, hvad jeg nu har fortalt om Gundersted og Forholdene

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

der, se, at jeg her ikke i nogen Henseende blev forkjælet, men blev vant til »at tage min Kjærv, hvor den faldt«. Jeg undrer mig tidt over, at jeg ikke blev helt ulykkelig og forknyt, navnlig over de miserable Skoleforhold og i det hele den døde Egn baade hvad Folk og Natur angaaer. Men »Ungdom er Kongdom«, og jeg fandt mig ret taalelig til Rette i alt. At nære et saa dristigt Haab som at komme derfra til noget bedre inden ret længe, faldt mig ikke ind. Jeg glædede mig i Haab om, at Ordningen til næste Aar blev den, at der blev kun én Skole, opført paa et bekvemt Sted nær Kirken og ikke langt fra Jordlodden. Var jeg bleven der, vilde det absolut have øvet en daarlig Indflydelse paa mig; jeg vilde bleven mere sneversynet og tidlig jordlagt og forrustet. Vorherre lavede det bedre for mig, blev jeg end ikke derfor god og opvakt for det bedste af baade det jordiske og himmelske.

Høstferie på Mors

Den 7. August fik jeg Høstferie, og jeg var ikke sen til snart at vende Næsen hjemad mod Mors. Hvorledes jeg kom om ved det med Kirkesangen, husker jeg ikke, men rimeligvis har den skikkelige Præst baade prædiket og sunget. Jeg kom med Damper til Feggesund, da Skibet ikke gik til Nykjøbing, men til Thisted, og maatte saa, da jeg var landsat, vandre den 5 Mil lange Vej fra Nordspidsen af Mors til Sydvesthjørnet af Øen. Heldigvis blev jeg tilbudt Kjørsel med Pastor Frandsen, Tødsø, der kjendte mig, hvis Vogn var mødt ved Sundet. Fra Alsted, hvor jeg stod af, vandrede jeg saa til Karby, vel nok 2 1/2 Mil, der gik meget let, da jeg vel aldrig havde higet hjemad med saa stor Længsel. Jeg gik, vistnok næste Dag, til Nees og sad næste Aften i Mørkningen hos min sidste Spisevært der, og saa ud i Gaarden gennem det aabne Sovekammervindue, da jeg hørte Kristen Bodsens velkjendte Røst i det vestre Gaardsled. Samme Kristen Bodsens var en velkendt Størrelse over hele Øen. Hans Forældre vare Fattigfolk, han var fjollet lige fra Fødslen, var derfor aldrig undervist i nogen Skole eller konfirmeret; men hans Moder havde lært ham Bønner, »Hjertesuk« og Salmer, hvilke han brugte paa sin Vis hel flittig. Haandkværn, hvorpaa der maledes Malt og brækkedes Gryn, var der da næsten i hver Gaard, og da Kristen Bodsens var meget stærk, gik han omkring og malede Malt og Gryn for Føden og – Brændevin. Han spillede »udi egen Indbildning« Kjæreste med næsten alle Piger, ogsaa Eders Moder, og mødte næsten ved alle større Brylluper, ogsaa vort, meldte sig i sin graa Karltrøjedragt hos de anseteste, dandsede, helst med de fineste, nok saa flot, hans Repertoire dog kun omfattende Totur, Tre-

Josef Christian Sørensen (1796-1861) provst fra 1835 og fra 1844 sognepræst i Karby. Han var i mange år midtpunkt i den grundtvigske bevægelse på øen. I Peder Kroghs tid som biskolelærer i Nees kom han en del i præstegården, og det var Provst Sørensen, der sørgede for, at han fik lærer- og kirkesangerembedet i Hvidbjerg (Mors lokalhistoriske Arkiv).

tur og »en bette Jiel« (Rigel, Riil). Han samlede Føden: »Kjød og Brød«, og mere til, altid brugende sin høje Filthat som Spisekammer. Han kunde altid fortælle de sidste Nyheder, og ingen forstod, hvorfra han havde dem.

Samme Kristen Bodsens fortalte strax til den første, han mødte, at Degnen i Hvidbjerg var død. Min første Tanke var strax den: »Kunde Du ikke faa dette Embede?« men Tanken søgtes strax jaget paa Dørs som grundløs, da jeg saa nylig var befordret. Imidlertid tog jeg fast Beslutning om at søge Embedet.

Næste Dag var der Folkethingsvalg i Nykjøbing, og skjønt jeg ikke var Vælger (27 Aar) tog jeg dog med Neesboerne til Valghandlingen. Jeg havde et lille Ærende ind til min Moder, boende ved Landevejen, og hun fortalte, at Svoger Jens Futtrup var af Provsten anmodet om at bede mig komme op til ham, inden jeg rejste hjem til Gundersted.

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

Dette havde han ikke behøvet at bede mig om, da jeg for ingen Pris vilde undladt det; dog tænkte jeg, at han blot vilde vide noget om mit Befindende paa det fjærne, fremmede Sted. Næste Dag gik jeg derop. Efter at have spurgt om, hvorledes jeg havde det o.s.v., spurgte han, om jeg havde hørt, at Lærer Legind saa pludselig var død. Ja, men kun gjennem Kristen Bodsens. Han lo og bekræftede Efterretningen. »Har De nu ikke Lyst til at komme til Hvidbjerg«, spurgte han. Jo, det havde jeg rigtignok. Han bad mig om at søge det, men ingenlunde for hans Opfordrings Skyld, kun efter egen Lyst. »Bestemt love mig det turde han ikke; men Amtmanden plejede altid at lade ham raade« (da var der kun de 2 i Direktionen). »Jeg plejer altid at lade opslaa alle Embeder, nu vil jeg for denne Gang undlade det. Mange vil nok lægge mig dette til Last; men hvad er der vel at sige om, at jeg, en mer end halvgammel Mand og mer end tyveaarig Provst, for en Gangs Skyld tager en, som jeg kan bruge til Lærer i en af mine Sogne«.

Kaldelse til Hvidbjerg

Nu, det var jo glædeligt at høre, og jeg rejste jo hjem – jeg husker ikke hvor snart eller hvorledes – med godt Haab om at faa mit allerkjæreste Ønske opfyldt. Men endnu kunde det jo fejle, og nu kom Længslen efter Vished, og nu havde jeg den mest trykkende Del af min Landflygtighed. Jeg husker, at jeg ikke følte nogen Lyst til at gaa ud. Kornet var bragt i Hus, og jeg fik »for Tilfældet« og for en Sikkerheds Skyld en Del deraf tærsket, ligesom jeg ogsaa fik saaet Rug i den brakkede Del af Marken; men Røgtningen havde jeg ikke med at gjøre; den passede Nielsen. Da Vejret tidlig blev mindre godt, lukkede jeg mig mere inde, fik læst meget i mine egne faa Bøger; thi at faa noget nyt at læse var der ingen Lejlighed til. Jeg glemte ikke at fyre i Bilæggeren, og naar jeg saa sad der og tænkte paa, at jeg havde eget Hus og sad i min egen Stue, saa følte jeg dog et Slags Velvære, der rigtignok tidt blev forstyrret ved Tanken om Hvidbjerg.

I den Tid var jeg som Degn med til et større Selskab: et stort Barselgilde i Brusgaard, hvor Konen var en Søster til Skriverens Kone. Jeg fulgtes med andre derop fra Kirken, altsaa en Søndag. Gaarden, vistnok en af de større, laa lige ved Kanten af en stor Hedestrækning. Kommen Gaarden temmelig nær saa jeg til min Forundring en Del Kvinder fare frem og tilbage i Heden, stadig bukkende sig, som om de opsamlede noget. Jeg spurgte min Vært, Nielsen, til hvem jeg havde mest Mod, hvad de tog sig for. »De samler »Rødbær« til Grøden«, svarede han. Det varede længe, inden der spistes; men

Hvidbjerg skole, hvor Peder Krogh var lærer 1854-64. Det vides ikke, hvornår billedet er taget (familieej).

Maden – tillavet af min Værtinde »Nore« der ogsaa agerede Kogekone – var god, og særlig udmærkede Grøden sig ved sin fyldige Smag af de aldeles friskplukkede Bær. Disse groede allevegne i Heden; under min lange Vandring til Biskolen plukkede og spiste jeg dem i Mængde; de hang saa indbydende ud over Kanten af Vejgrøften. Om det var Tytte- eller Muldebær eller hvad andet, ved jeg ikke (Deres Navn er nok Krøsebær), men Sorte- eller Tranebær var det ikke. Mens der ventedes efter Maden, røg man som allevegne Tobak. Her var det ikke Værten, der trakterede, nej hver tog sin vel forsynede Daase (Pung) op og stoppede Piben; var en Ryger ikke forsynet, blev han trakteret af en Velhaver. Ved Hovedmaaltidet var der baade Knive og Gafler, da det vel nok skulde kaldes et pænt Selskab. Sent paa Natten blev der atter spist og det godt, men blot kold Anretning. Et saa vældigt Sulefad har jeg aldrig set: – Flæsk, alle Slags Pølser, mange Slags Kjød o.s.v. – og den stærkeste Karl, Smedens Søn Povl af Skjorbæk, hivede den paa Bordet, og jeg synes endnu at kunne se hans Anstrængelse ved at løfte den over Hovedet paa de allerede bænkedede Gæster. Man tog nu Knivene af Lommen og huggede ind, brugende den femgrenede Gaffel. Hvad skulde jeg gjøre, der ej have Kniv og kun Haanden som Gaffel. jeg saa mig langelig om og tøvede for at fatte en fornuftig Beslutning; men naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest: Nore blev min For-

legenhed vár og kom skyndsomst med Redskaber. Man dansede hele Natten ret gemytligt efter Gaardmand Peder Frandsens Violin, der spilledes simpelt men rent og taktfast, i alt Fald bedre end M. Vittrup gjør det.

Endelig og endelig kom der da Brev fra Provst Sørensen om, at jeg var kaldet til Hvidbjerg, og glad var jeg, som aldrig før, troer jeg. Lidt skamfuld følte jeg mig over saa pludselig at ville forlade en Befolkning, der jo dog havde vist mig Velvilje, ja Kjærlighed paa deres Maner, ganske uden Anelse om, at jeg saa snart rejste bort. Om Lørdagen fik jeg Brevet, og Søndagen sagde jeg Præsten det. Da jeg senere hos Nielsen havde spist til Middag, sagde jeg ham og Nore Besked, hvorover ogsaa de forundredes. Samme Eftermiddag rejste jeg til Kristensens i Vester Hornum, overladende det til min Vært og Værtinde at sætte Efterretningen i Sirkulation, saa alle vidste det, naar jeg kom tilbage, hvorved jeg slap om ved megen Spørgen. Dette skete først Mandag Aften; men hvorledes jeg kunde i det hele faa saa mange Feriedage, husker jeg slet ikke. Alle vidste nu, hvad Klokken var slaaet, og jeg begyndte nu at ordne Tingene til min Afrejse. Snarest mulig fik jeg i det væsenlige Kornet aftærsket og solgt, sagtens til meget lav Pris, ligeledes de 2 virkelig ret gode og jævnt fede Beder. I pengelig Henseende var det mig et særdeles godt Aar. Da var det saaledes, at ved Forflyttelse maatte den fratrædende Lærer beholde Embedets hele Løn og øvrige Indtægter til Eftermandens Kaldsbrevs Dato, dog med Forpligtelse til at lønne én til at forestaa Skolen og Kirkesangen i denne Tid, godkjendt dertil af Præsten. 3. Marts blev jeg kaldet til Gundersted, fra hvilken Dato jeg da fik Løn der og desuden mange Uger i Nes. Hertil kom saa, at jeg i Gundersted beholdt Lønningen til Eftermandens Kaldelse. Lægger jeg hertil for Korn, Kartoffler og Beder, saa var jeg bleven en Velhaver som aldrig før, hvad der hjalp noget til at sætte Bo i Hvidbjerg, og det manglende laante jeg saa af Broder Kristen, som længe havde tjent stor Løn som Møllerkarl og tidlig havde begyndt at lægge op, saa han kunde laane mig Penge i Snedsted. Hvad jeg desuden skulde bruge, fik jeg let hos min Svoger i Dissing og efter hans død i Vinteren 47 hos Søster Mette Kirstine. Min Arv var 100 Rigsdaler, desuden havde jeg opsparet af min Løn paa Aggerø cirka 20 Rigsdaler, som jeg havde i Thisted Sparekasse, da ingen saadan fandtes paa Mors, og selv rejste over for at afhente. Med hvad Gjæld jeg kom fra Seminariet, husker jeg ikke, men jeg troer næppe, den var 100 Rigsdaler.

Saa kom da Tiden for min Afrejse. Da jeg paa Udrejsen havde mærket, at Dampskibsfolkene behandlede mit smukke polerede Ska-

Lærer og kirkesanger i Gundersted 1854

tol temmelig ublidt på Grund af dens Tyngde (Bøger) og Mangel paa Haandgreb, havde jeg i Nibe købt en stor Kasse og deri samlede jeg alt, hvad tungt var, saa Skatollet var næsten tomt for andet end mine faa Klæder, hvad der gav det en blidere Medfart. Jeg havde anskaffet mig en Bogreol, gjort af »Snedker-Povl« i Lilleajstrup, og nu kunde et Nummer mere sammen med Bord og Stol pynte paa Læset. Broder Povl var skriftlig anmodet om at afhente mig i Nykjøbing. Snedker Nielsen kørte velvilligst mig og »mit Hus« til Løgstør, efter at jeg havde taget en »rørende Afsked« med Nore, hvem jeg altid vil mindes som den bedste og mest dannede Kvinde, jeg paa Himmerland havde lært nøjere at kjende. Jeg og hvad mit var blev indskibet, og Damperen afgik til min Fødeø.

Rejse til Gundersted 18 år senere

Atten Aar efter [Peder Krogh var da flyttet til et embede i Hjerk i Salling] faldt det mig ind atter at gjense Gundersted med Borup og alt der, som jeg havde kjendt en Gang, og min søn Peter var glad ved at maatte være min Rejsefælle, da 14 Aar. Vi havde dengang ikke privat Jord, og hele Høstferien gik ikke med til Indbjergning af Avlingen. Vi rejste fra Hjerk Kl. 8, kom til Hvalpsund lidt over 10, men maatte vente cirka 1 1/2 Time inden Baaden afhentede os. Vi stroppede saa af, gik noget fejl af Vejen og forlængede den derved. Fødderne blev ømme, og Peter foretrak at gaa barfodet og bære Sko og Strømper. Jeg forsøgte paa det samme, men som uvant dertil maatte jeg snart høre op dermed. Vi drak Øl og Kaffe i en Kro, vistnok i Farsø. I Nordøst saa vi omsider Gundersted Kirke, og nu var jeg snart paa kjendte Veje. Kl. godt 7 vare vi ved Maalet og landede hos »Skriveren« i Lilleajstrup. Vi havde gaaet 7 Mil og kunde let have gaaet til Nibe, altsaa omtrent 2 Mil længere, da der var et Par mig kjendte Kroer, hvor vi kunde faa noget at styrke os paa.

Niels Skrivers Gaard kunde jeg ikke kjende, men jeg kjendte Stedet saa godt, at jeg ikke kunde tage fejl. Gaarden var nemlig fornyet, opført helt af Nyt og i stor Stil. Desuden var den flyttet et Par Hundrede Alen. Konen var næsten ene hjemme; hun kunde ikke kjende mig, saa lidt som jeg kunne kjende hende, men huske mig kunde hun nok. Jeg havde ventet hos hende stor Glæde af Overraskelse, men fandt hende temmelig kold og ordknap; den gamle Imødekommenhed fandt jeg til min Bedrøvelse ikke. Efter at have spist – og sultne vare vi – var der endnu Tid til at gaa i Marken for at tale med Manden, hvad jeg længtes efter. Hans 2 Sønner høstede Byg, og trods sine da 84 Aar

høstede ogsaa han, men gik for sig selv og høstede den værste Lejesæd. Han havde ikke forandret sig meget, kun var hans Stemme noget rystende, men aandsfrisk var han endnu. Vi taledes saa længe om Aftenen, og især udbredte han sig angaaende sit store Byggeforetagende. Næste Formiddag maatte vi med ham ud at se en stor Opdyrkning af Mose, nærmest en Mellemting mellem Mose og Ager. En Mængde aabne Grøfter skulde afsive Jorden, og her mærkede jeg et Alderdomstegn, da han ikke godt uden min Hjælp kunde skræve over Grøfterne. Senere paa Dagen besøgte jeg Læreren, min Eftermand Agerskov, der boede i et ret anseligt Skolehus, faa Hundrede Alen fra Kirken. I hans Tid var forlængst Skoleforholdene ordnede, ny Skole opført nogenlunde midt i Sognet og alle Børn henviste dertil; desuden var Skolejorden kun i en rimelig Afstand fra Boligen. Men selve Stedet, hvor Huset laa, var næsten forskrækkelig, et ligefrem lille Flyvesandsparti, der stadig i det meget smaa dannede ny Sandklitter. Heldigvis var Partiet kun lidet i Udstrækning, og han havde let ved at faa gratis til Brug et Stykke noget bedre Jord af Gunderstedgaardsmanden; efterhaanden fik han saa meget, at han holdt Hest og var med stor Fordel et godt Stykke af en Landmand.

Jeg talte en hel Del med ham ved Jubilæet i Ranum 98, mest om hans pengelige Sager. Som entlediget boede han i Aarhus, hvor en Søn havde Forretning, og han drev en vistnok ikke lille Forretning med Huse og Byggepladser. Som Søn af en Lærer i Uldbjerg, nær Virksund, i en ussel Egn og et Ditto Embede, havde han fra Barn af lært at udnytte Hedeegnenes Muligheder. Han havde kun haft dette ene Embede og var vistnok der bleven en næsten rig Mand. – Vort Besøg i Borup bleve vi snart færdige med. Jeg kjendte jo næsten ingen, og slet ingen kjendte mig, havde næppe en Gang hørt om mig. Jeg vidste, at Snedker Nielsen var død, og at hans Enke havde forladt Egnen; men jeg husker mærkværdig daarlig derfra, ikke en Gang om Skolen og Snedkerens Hus stod endnu. Kun husker jeg, at en Del Gaarde var udflyttede, og flere havde faaet helt eller delvis ny Bygninger, saa det jo dog saa ud til, at Egnen havde oppet sig og gjort materiel Fremgang.

Af Besøget hos Skriverens og i det hele i Gundersted Sogn havde jeg ikke haft den ventede Glæde; maaske mine Forventninger i den Henseende nok ogsaa vare noget overspændte, idet jeg ikke havde betænkt at »ude af Øje, ude af Sind«, og at »lang Fraværelse gjør kold Kjærlighed.«

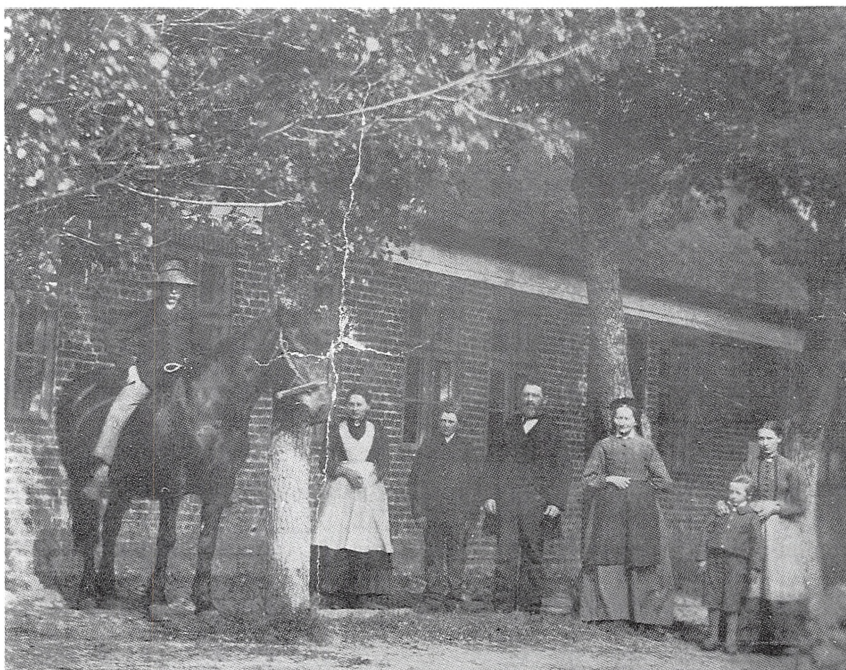
Efterskrift

Peder Kroghs erindringer standser ganske brat efter beskrivelsen af gensynet med Gundersted – en kun lige påbegyndt beskrivelse af hjemturen er ikke medtaget. Den sidste indførsel er dateret den 22 december 1900. I januar-februar 1901 blev han syg og døde 2. april. Selvom det altså antagelig har været hans hensigt at fortsætte erindringerne længere op i tiden, udgør de alligevel en ganske afsluttet helhed. Kaldelsen til Hvidbjerg blev et vendepunkt i hans liv, som kom til at markere afslutningen på hans ungdomstid. Med dette kald nåede han sine ønskers mål med et gammelt velrenommeret og velaflagt embede, der lå i hans fødeegn. Embedet fjernede også hindringerne for hans giftermål med sin udkårne, og han kunne stifte bo og familie.

Men vi har altså ikke Peder Kroghs egen beskrivelse af hans manddomsliv og alderdom. En række andre kilder kan dog give et omrids heraf. Det Krogh'ske familiearkiv indeholder nogle breve fra Peder Krogh fra perioden 1888-1900, og væsentligst har tre af hans børn, forskolelærer Dorothea Thøgersen, født 1861, lærer Mads Kjær Krogh, født 1863, og læge Johannes Kristian Krogh, født 1873, nedskrevet erindringer om deres barndom, hvor også faderen beskrives (1). Disse familiekilder har også kunnet suppleres med nogle sparsomme oplysninger i skolekommissionsprotokollen for Hjerker-Harre sogn og visitatsprotokoller i bispearkiverne.

Peder Krogh blev i Hvidbjerg i 10 år. Hans bryllup med Ane Madsen Kjær stod i november 1855. I Hvidbjerg fødte Ane ham to døtre og to sønner. I 1864 søgte han imidlertid bort og blev kaldet til embedet i Hjerker i Salling. I henhold til de da gængse vurderinger var embedet i Hjerker en anelse mindre end embedet i Hvidbjerg (2). Hans søn Johannes har funderet noget over denne flytning. Han skriver om perioden i Hvidbjerg, som han vel at mærke ikke selv oplevede:

»Jeg tror nok, far var meget demokratisk, talte jydsk og var dus med alle. Så meget kender jeg til morsingboer [Johannes Krogh var læge i Vils på Mors i 19 år], ikke mindst dem fra Karby kommune, at det giver vanskeligheder for en ung lærer. Så har jeg på fornemmelsen,

Den i 1887 hjemmeboende familie samlet foran Hjerk skole. Det er fra venstre: Johannes på hesten Marit, datteren Petrea, sønnen Josef, Peder Krogh, hans kone Ane og datteren Ingeborg med den yngste søn Ludvig (familieeje).

at selskabeligheden i Hvidbjerg blev ham lidt for voldsom. Der blev drukket tæt dengang. (...) Jeg har det indtryk, at han ikke følte sig forholdene mægtig, trængte til at begynde på en frisk, ..« (3)

Datteren Dorothea erindrer, at hendes mor forklarede hende, at det var fordi, der var så langt fra skolen til kirken i Hvidbjerg (4). I ansøgningen om embedet i Hjerk begrundede Peder Krogh sit ønske om forflyttelse med, at embedet i Hvidbjerg var af de små, at jordlodden var meget fraliggende og at der fra skolen til kirken var næsten en kvart mil (ca. 2 km.) (5). Dette sidste havde ganske stor betydning. Vejene var dengang ikke særlig gode, og Peder Krogh havde ikke råd til at holde hest og vogn. Embedet som kirkesanger indebar ikke blot sang mv. ved søndagsgudstjenesten, han skulle også forestå den daglige klokkeringning, kirkens rengørelse samt besørge bryllupper, begravelser mv. på hverdage. Han kunne således godt risikere at have forretninger i kirken mere end én gang om dagen.

Endelig betød også skolebygningen og sogneforstanderskabets vil-

lighed til at bekoste reparationer og undervisningsmidler en hel del for et lærerkald. Biskop P.C. Kierkegaard anførte i sin visitats 1859 (6) om Hvidbjerg skole, at den var gammel og lav, og at skolen kun havde en bibel, der endda var næsten ubrugelig. I modsætning hertil var der i Hjerik bygget en helt ny skole i 1857, der lå tæt ved kirken. En sammenligning af de to skoler på billederne side 99 og 104 giver et indtryk af forskellen.

Under alle omstændigheder flyttede Peder Krogh med sin familie til Hjerik i krigsåret 1864. Her fik han og hans kone yderligere fire sønner og to døtre, hvoraf den ene dog døde som spæd. Der var således en anelig børneflokk at forsørge, og sønnen Mads erindrer, at de sad småt i det. De to små køer, der kun knebent kunne holdes på skoleloden gav ikke tilstrækkelig mælk. I 1873 fik Ane Madsdatter en arv efter sine forældre. Derved fik de råd til at købe et husmandssted tæt ved skolen. Stedets stuehus blev lejet ud og familien drev landbruket. Dette gav et bedre forsynet spise- og mælkekammer.

Fra 1888, da Peder Krogh var 61, fik han tilladelse til at holde hjælpelærer, og med udgangen af 1891 blev han entlediget, hvorefter han levede på sit husmandssted med lærerpensionen som tilskud i de sidste 9 år af sit liv (7).

Lærergerningen

Peder Krogh var meget kritisk overfor den undervisning, han modtog, og han var heller ikke stolt af sin egen undervisning i ungdomsårene. Erindringerne giver altså ikke en positiv beskrivelse af hans forestillinger om en ideel undervisning. Ved at se på hans kritik af sine lærere, kan man imidlertid få et indirekte billede af de værdier, han satte højt.

Det går igen i kritikken, at undervisningsmidlerne var utilstrækkelige. Især var der for få bøger, eleverne burde i det mindste have en læsebog og en regnebog hver. Han lagde også vægt på at have landkort – vægkort – til rådighed. Også en række fag manglede i undervisningen. Det var bibelhistorie, fædrelandshistorie, geografi og til dels grammatik/retskrivning. Hans vigtigste anke angik imidlertid undervisningens åndløshed: »Men nogen Løftelse ved et hjærteligt Ord eller en livlig Fortælling mindes jeg ikke at have følt (...) Jeg har aldrig under min Skolegang kunnet sige: »Dette var skjønt« (s. 31).

På seminariet oplevede han at blive undervist af seminarieforstander L.C. Müller. Han er noget usikker på sin egen vurdering af for-

Efterskrift

standeren, og undskylder sig med sin ungdom og manglende udvikling, der skulle hindre ham i at vurdere Müllers åndelige dybder.

L.C. Müller var nemlig ikke nogen hvem som helst, men en af de centrale skikkelser i 1840'ernes og 50'ernes skoledebat. Den pædagogiske debat var i disse år præget af N.F.S. Grundtvigs kritik af den bestående færdighedsorienterede og eksamenscentrerede skole med dens åndløse katekiseren som religionsundervisning. Han ønskede istedet en mere etisk præget undervisning, der lagde vægt på at udvikle børnenes personlighed. Grundtvig var overhovedet modstander af den tvungne »statsskole«, og lagde med sine tanker grunden til friskolebevægelsen. En fremtrædende fortaler for Grundtvigs skolesyn var netop L.C. Müller. Han kom med skarpe udfald mod den åndløse undervisning i skolerne, som i stedet for levende kristendom og fædrelandskærlighed avlede træghed og dumhed. Müller ønskede i stedet mundtlig undervisning i bibel- og fædrelandshistorie og oplæring af børnene i at bruge deres modersmål (8).

Peder Krogh var tydeligt præget af grundtvigianernes tanker om en følelsesbetonet etisk undervisning. Samtidig var han imidlertid noget skeptisk overfor L.C. Müllers seminarieundervisning. Selvom han satte pris på dennes evner til at højne unge mennesker, indgive dem fædrelandskærlighed osv., så fandt han ham alt for lige gyldig overfor de mindre åndelige fag, og mente, at det havde set galt ud, hvis Müller ikke havde haft dygtige medlærere til at varetage disse (s. 69). Først og fremmest havde han dog stor respekt for seminarieforstanderen.

Johannes Krogh fortæller, at hans far i religiøs henseende var grundtvigianer. Dette fornemmes også i hans afstandtagen fra rationalistiske lærere og præster (s. 30 og 43). Peder Kroghs velynder, Provst J.C. Sørensen, hvis hjem beskrives med megen varme (s. 85), var den centrale skikkelse i de gudelige forsamlinger på Mors i 1830'erne og -40'erne (9). De to fremtrædende grundtvigianeres betydning for Peder Krogh ses også af at hans ottende barn, Josef Kristian, i 1870 opkaldtes efter provst Sørensen og hans tiende og sidste, Ludvig Kristian, i 1880 opkaldtes efter seminarieforstander Müller.

I erindringerne nævner Peder Krogh også som en af sine nære venner A.K. Povlsen Dal. Det var på dennes opfordring han alligevel søgte på seminarium, og det var denne som hjalp ham den første tid der (se s. 61 og 65). Povlsen Dal blev senere lærer på Christen Kolds højskole i Ryslinge. I 1863 kom han atter til Mors og grundlagde i 1865 Galtrup Højskole og ledede oprettelsen af valgmenighedskirken i Øster Jølby (10). Flere i Peder Kroghs familie var medlemmer af

valgmenigheden. Efter Povlsen Dals tilbagevenden til Mors genoptog de to venner kontakten. Dorothea, som blev født i 1861, erindrer om en rejse til Mors med sine forældre i 1869.

»Derfra kom vi til højskolen og besøgte Poulsen Dahl, fars meget gode ven fra ungdommen af. Han havde flittigt besøgt os, mens vi boede i Hvidbjerg, havde fortalt os børn historier og havde i det hele været en kærkommen gæst. (11)

Dorothea beskriver også Povlsen Dal, som hun efter eget udsagn »altid havde haft en del til overs for«, men fortæller desværre ikke om Peder Kroghs mening om dennes religiøse og pædagogiske tanker.

En ting var jo imidlertid Peder Kroghs undervisningsidealer, noget andet den undervisning han faktisk leverede. Om denne undervisning har vi en række udsagn, dels fra tre bispevisitatser, dels fra hans sønner. Biskop P.C. Kierkegaard, som i 1859 besøgte Hvidbjerg skole vurderede hans undervisning således:

»Katechiserede *særdeles* godt, med forstandig sammenhængende jævn Tankebevægelse og christelig Indsigt. Sang: godt? Psalme-kundskab: godt, Religion: meget godt? Boglæsning: meget godt? Skrivning: godt, Regning: godt. I Gymnastik ere de forberedende Øvelser ikkun ganske lidet berørte.« (12)

I 1866 og 1870 besøgte biskop H.O.C. Laub Hjerker skole og noterede følgende om skole og lærer: »I roesværdig Orden. Læreren synger varmt, correct og tactfast, men har endnu ikke fået Børnene med.« Og fra 1870: »I alle Henseender meget god. Her arbeides med Flid, Liv og Besindighed« (13).

Det er jo pæne bedømmelser, biskopperne gav efter deres korte besøg i Peder Kroghs skoleklasser – også i sammenligning med bedømmelserne af andre skoler. Hans børn fik et væsentligt bredere kendskab til faderens undervisning. Både Johannes og Mads Krogh fandt, at deres far var en særdeles dygtig men også en streng lærer. Især fremhæver de hans evner som fortæller. Således erindrede Mads Krogh:

»Fra smaa gik vi ind i Skolen, naar vi havde Lyst, vist mest for at høre Fader fortælle bibelsk og Danmarkshistorie. Jeg sad tit ved Siden af Niels Knudsen og varmede min Kind paa hans Trøjeærme

Efterskrift

af solidt blaat hjemmegjort Tøj. Fader fortalte særdeles godt; Jødernes mange sørgelige Oplevelser rørte mig dybt, og Kristian 2.s haarde Skæbne gik mig saa nær, at jeg var lige ved at græde.« (14)

Mads Krogh, der jo selv blev lærer, mente dog: »at han aldrig fik rigtig Greb paa at behandle Børn« (15). Især havde Peder Krogh ind imellem svært ved at styre sit temperament. I hans sidste år bragte det ham i en ubehagelig situation, Mads erindrer fra 1884:

»Saa var der udbrudt Ondskab mod Fader i Sognet, og der samledes Underskrifter for at faa ham afsat, fordi han havde tugtet Marcus Christensen noget kraftigt. Drengen havde bedt om Lov at gaa ud og faaet nej. Saa lod han løbe i sit Penahus, hvilket opbragte Fader overmaade. En fræk Knægt har han nok været, og Fader blev hidsig, (...) Hvis Far saa endda havde vist lidt Smidighed under Kr. Søvrensens efterfølgende Besøg, kunde han vist endnu have afvendt det optrækkende Uvejr, som Stafen [= Kr. Søvrensen] var Hovedmanden i. Mærkværdigvis lagde Bølgerne sig ret snart, og Fars Stilling i Sognet blev ikke synderlig rokket. Jeg tror en Del af Underskriverne egentlig følte daarlig Samvittighed; Degnen repræsenterede næsten Religionen, og hans Personlighed og Dygtighed var anset. Personlig følte jeg aldrig nogen Uvillie.« (16)

Der er ikke i skolekommissionsprotokollen spor af klagen, og det kunne tyde på, at den ikke nåede ret langt. Johannes Krogh erindrer dog, at de utilfredse oprettede en privatskole efter bataljen (17), og han mener, at denne historie var medvirkende til at Peder Krogh holdt hjælpelærer de sidste år.

Landbruget

Udover skolen præges erindringerne af den grundige beskrivelse af arbejdet på farens gård.

De driftsformer, faren benyttede i 1840'erne, blev i vidt omfang afskaffet indenfor de næste 10-20 år, men så hurtigt var udviklingen ikke gået tidligere. Peder Krogh skriver, at dyrkningssystemet (omtalt s. 48–50) har været benyttet i umindelige tider. Dette kan bekræftes af de markbøger, som dannede grundlag for udarbejdelsen af Christian V's matrikel i 1688. Markbogen beskriver dyrkningssystemet i Karby omkring 1683 således: *Alsæden*: efter gødskning: et år med byg, et med rug, et med havre og så gødes igen. *Brødjorden*: efter

gødskning: 4 år med henholdsvis byg, rug, havre og havre, hvorefter den hviler i 4 år. *Aareland*: Bruges i 4 år med havre og hviler i 6-8 år (18). Aarelandet svarede til vangen hos Peder Krogh.

Dyrkningssystemet havde altså ikke ændret sig meget i de 150 år der var forløbet mellem de to beskrivelser. Netop Mors var et af de områder, som længst holdt ved de gamle dyrkningsmetoder.

Også redskabsmæssigt havde landbruget på Mors i 1840'erne dybe rødder. Faren brugte den tunge hjulplov af træ, som havde været benyttet i dansk landbrug siden 1200-tallet. Selv om denne gamle plovtype var blevet forbedret noget, især i de første årtier af 1800-tallet, så var det en afgørende forandring, da jernsvingploven, som fordrede langt mindre trækraft, afløste den gamle plov. På det konservative Mors vides hjulploven at være brugt helt op til omkring 1860. Også farens træharve var af gammel oprindelse. Den blev snart erstattet af den mere effektive såkaldte svenskharve af jern.

Et af særtrækkene ved landbruget på Mors var blandingsmøddingerne, som Peder Krogh også beskriver. I 1840'erne fandtes de næsten kun på Mors, men tidligere var de almindelige i hele det nordjyske landbrug. De hang antagelig sammen med alsædebruget (19). Provst Diørup fortæller i sin beskrivelse af Thisted Amt fra 1842 om blandingsmøddingerne og skriver bl.a.:

»Paa Mors anvendes i Særdeleshed den største Flid og meget Arbeide paa at blande Møddinger, og en mands Dygtighed bedømmes meget paa hans Compostmøddings Størrelse. (...) Omhyggeligen samles Alt, hvad dertil kan anvendes, og, kan ei Andet faaes, kjøres Grønsvær dertil, som før nævnet, af Furer, der pløies paa Markerne. Møddingerne afstikkes med glatte Sider i en net Fiirkant og bedækkes med Jord, saa at de see pyntelige ud, hvorpaa sættes megen Priis.« (20)

Udover det gamle dyrkningssystem fremhævede Peder Krogh en række væsentlige forskelle mellem farens og så hans eget landbrug i 1870'erne, 80'erne og 90'erne. Redskabsmæssigt er det først og fremmest ploven og harven. Men herudover var faren ikke begyndt at 'brakke' sin jord. Ved den arbejds- og ressourcekrævende braklægnings lades jorden ubevokset i et halvt eller et helt år, hvor den pløjes gentagne gange. Denne proces renser jorden for ukrudt og gavner den på anden vis. Faren benyttede desuden næsten ikke kunstgødning.

Endelig var det en væsentlig forskel, at farens landbrug var så godt som selvforsynende med alle fornødenheder. I 1870'erne-80'erne var

Efterskrift

Haven og det selvbyggede stuehus på det husmandssted ved Hjerik kirke, som Peder Krogh købte i 1873. Her boede han efter sin entledigelse i 1892. Personerne er fra venstre datteren Ingeborg, Peder Krogh, hans kone Ane og sønnerne Johannes og Ludvig (familieje).

landbruget i langt højere grad integreret med den voksende industriproduktion. Det gjaldt de industrielt fremstillede landbrugsredskaber, men Peder Krogh fremhæver også den store arbejdsbesparelse, der var forbundet med ikke selv at skulle fremstille sit tøj ved at dyrke hør og hegle, karte, spinde, væve osv. hørren og ulden.

I beskrivelsen af farens landbrug mærkes Peder Kroghs eget kendskab til landbrug, og efter købet af husmandsstedet i 1873 havde han også en ganske pæn bedrift. Skolelodden og husmandsstedet var tilsammen på omkring 14 tønder land og herpå holdtes ifølge Johannes Krogh en besætning på en hest, 4 køer, 2 kalve, 8 får med lam og en gris. Peder Krogh dyrkede selv jorden med hjælp fra sine mange børn. Sønerne var på skift karle på bedriften i to til fire år efter deres konfirmation, og de mindre børn passede dyrene. Mads Krogh har skildret det første års arbejde efter købet af husmandsstedet indgående:

»Hvilken travlhed det dog gav for Fader! Saa snart Skolen sluttede, skiftede han Tøj og ilede derop, fulgt af nogle af os Børn, ofte baade Drengene og Piger, som skulde være Haandlangere. Mon han ikke i Hovedsagen tog os med for at holde os i Virksomhed? Han fik den Forestilling fast i os, at vi var til for at bestille noget. Bagefter kan jeg se, at Fader ikke var nogen rask Arbejder, saa vi kunde gaa deroppe mange Eftermiddage om, hvad der næppe var en 1/2 Dags Arbejde. Men han var overordentlig flittig og energisk og fik hele Bedriften sat i Gang, og uden Tvivl følte han sig vel ved at være kørende. Samtidig bevarede han sin Energi i Skolearbejdet (...) Han købte en stakkels [sølle] Fjedervogn og to »Mogvogne« [møgvogne], den ene endda med »Haner«. En Plov leverede Farbroder Niels Christen for nogle Penge, Fader havde laant ham. (...)

Peter fik et Kursus i Pløjekunsten hos Jens Poulsen, to Harver blev lavet, og saa begyndte Foraarsarbejdet. Fader saaede morgen og Aften og maatte jo stadig overvaage Peter, som kun var 14 Aar og ingen Tradition havde at støtte sig til, hvad vi andre havde, da vi efterhaanden traadte til. Af Sommerarbejdet, f.Eks. Mergling, udførte Gertrud [deres tjenestepige] en Del. Pletten nord for Huset, som senere blev Have, tog Fader straks fat paa at kultivere. Han havde rimeligvis læst, at Gulerødder var en særlig fordelagtig Afgrøde; for han saaede nogle Bede, der i mine Øjne var mægtig store, og vi smaa Fyre havde mange brydsomme Timer med at luge og udtynde. (...) Om Fader selv gjorde det meste, ved jeg ikke; i alt Fald maatte han være alle Vegne. Jeg vil tro det var den strengeste Sommer, han nogen Sinde havde; allerede næste Aar kunde Peter en hel Del paa egen Haand. Han kunde ikke selv overkomme at høste det hele, saa vi havde Christen i Bajlum nogle dage, Per Visti andre. (...) Ved at lægge Lad oppe i Huset faldt Fader igennem og brækkede et Ribben; men saa kom hans gode Ven Lauridsen i Harre [lærer i skolen i Harre] og hjalp med Indkørselen, ved hvilken mange var i arbejde, da Tvillingerne [=negene] skulde gaa fra Haand til Haand, indtil de naaede deres blivende Sted i de mange Krinkelkroge. (...)

Noget revolutionerende var, at Fader vilde have Agrene vendt i Syd-Nord, medens Jep Grand [den tidligere ejer] med en Ko og en Stud havde pløjet Øst-Vest. Fader maalte med stor Omhu den midterste Ottendedel af til første Aars Brak (...) Og saa begyndte den Drift af Dobbeltegendommen, som Peter, jeg og Josef efterhaanden helligede vor Ungdoms Kraft. (...) Vi skulde være omhyggelige; Hurtighed forlangte Fader ikke, og trods hans raske bevægelser tror

Efterskrift

jeg ikke, det blev til ret meget med hans Mark- eller Havearbejde. Peter og jeg merglede det hele og levnedede vist intet til Josef. Vi kom til at avle en farlig masse Halm, gerne Lejesæd [se note til s. 102], men for lidt Kerne. I det hele tror jeg, den udvidede Bedrift gav alt for lidt. Vi kunde spise det hele op og solgte kun aarlig en Kalv eller to, maaske et par Lam, mens andre med samme Areal allerede dengang kunde leve godt af det. (...) Fader var jo ellers en Fremskridtsmand, købte »Fisurkalk«, som Søren Krænsen sagde (fosforsur)[Se noter om Kainit og Thomasslakke til s. 38], og var den første i Sognet, der dyrkede Rodfrugt, i en halv Ager; men hvilket Arbejde havde vi dog ikke med den Stump! Saaning, Udtynding, Rensning, Optagning, alt tog en forfærdelig Tid; men Fader skulde ogsaa selv udtænke Fremgangsmaaden med det hele.« (21)

Også Dorothea huskede sin fars interesse for nye metoder i landbruget. Hun skriver, at noget af det første han gik igang med, da han i 1864 kom til Hjerk, var at få drænet jorden på skolelodden:

»Mager og simpel var den, og den må jo også have trængt til at blive afvandet, men det var jo ingen lille bekostning, og jeg tror nok, far fik dræningslån. Jeg kan huske, at vi havde de her fremmede folk, 4 mand, i al fald noget af tiden. Bedst husker jeg mesteren, han var ude fra Østjylland (dræningen var vist den gang så ny en videnskab, at der ikke var ret mange der forstod den).« (22)

Peder Krogh gjorde også meget ud af sin have. Johannes Krogh erindrer herom:

»En af hans interesser var at plante Træer, og han gik saa meget op i dette, at han leverede Stiklinge til en vid Omegn, hvad der kunde være meget godt, selv om han ikke blev rigere af det.« (23)

Peder Krogh var altså en meget interesseret landmand. Mads antyder ganske vist, at hans styrke mere lå i det teoretiske med indførelse af nye metoder, end i det praktiske håndlag. Men hans egne erfaringer som landmand gav ham en god baggrund for at beskrive og vurdere det gamle landbrug, som blev drevet på hans fars gård.

Folkets lærer

Peder Krogh var imidlertid ikke kun lærer, han var også kirkesanger. Denne gerning bragte ham ud blandt folk. I et brev til Johannes fra november 1890, altså i hans næstsidste år i embedet, gav Peder Krogh et indtryk af dette arbejde:

»I dette Efteraar leve (vi) i og af Bryllupper. I Oktober og November har der været 7, hvoraf vi have været indbudte til 5, og siden 20. Februar har der været 11, noget andet end i forrige Aar, da Antallet var = 0. Smaa have de jo været, fra 7-19 kr., men »Bække smaa jo gjør en Aa«, og »de er æ Mæng', da gier æ Peng«. (...) Hvad nu min Sang angaaer, da gaae Evnen dertil snart rent overstyr. I de sidste to Maaneder synes jeg at kunne mærke det ugelig for ikke at sige daglig. Om Søndagen, da jeg har saa megen Hjælp af Menigheden, gaaer det dog an; men ved alle de mange Bryllupper, da jeg jo hovedsagelig maa være Solosanger, gaaer det mig daarligt.« (24)

Kirkesangerembedet bragte ham i kontakt med befolkningen i sognet og gav også status som formidler af Guds ord ved siden af præsten. I erindringerne gjorde Peder Krogh meget ud af at beskrive sognefolkenes grad af oplysthed, og han så det som sin opgave at deltage i sammenkomsterne i sognet og her bidrage til at højne dannelsen ved kaffebordene. I en af sine seminariestile argumenterede han for den nøje sammenhæng mellem lærerens anseelse blandt forældrene og hans muligheder for at opnå børnenes respekt. Det fremgår også af flere andre stile, at landsbylæreren burde fungere som bøndernes vejleder og statens fortaler i sognet. Johannes Krogh erindrer, at Peder Krogh lagde stor vægt også på denne side af gerningen som landsbylærer:

»Og så følte han sig ikke blot som børnenes, men også som folkets lærer, og irettesatte hensynsløst, når han mødte noget, der vakte hans mishag. Han gik meget ud til alle i sognet, det kunde interessere ham at tale med og til mennesker, som jeg ikke kunde afvinde nogen interesse. Til syge gik han meget og var sjælesørger.« (25)

Johannes Krogh giver også et indtryk af, hvad det var for et livssyn hans far søgte at påvirke sognet med, selv om han jo kun havde kendt ham, da han var over sine bedste år.

Efterskrift

»Maaske var han lidt streng og gammeldags, men i høj Grad respekteret af Egnens Befolkning og med en stor trofast Vennekreds. Politisk tilhørte han højre, hvad der dog ikke er smittet af paa vi Børn, men han deltog ikke meget i Politik. Dog husker jeg at have været med ham til tværpolitisk Grundlovsmøde i Harre Plantage. Vi holdt Højrebladet »Skive Avis«. Religiøst tilhørte Far Grundtvigianerne og var en stærkt kirkeligt interesseret Natur.

Aftenskole og Foredragsvirksomhed var der ikke noget af i min Barndom, selv om Egnens Befolkning var vaagen og interesseret. Men jeg ved heller ikke hvor Far skulde have faaet Tid til noget saadant. Derimod startede han et Bibliotek, som fandt god Grobund. Far var en godt begavet Mand, som forstod at paavirke sine Omgivelser.« (26)

Børnenes erindringer om deres far og Peder Kroghs egne indirekte hentydninger til sit manddomsliv som lærer og mindre landbruger i Hjerk giver os indtrykket af en mand der var kommet på den rette hylde. Han gik op i sin lærergerning og var med sit grundtvigianske skolesyn på højde med tidens faglige og pædagogiske krav. Med købet af husmandsstedet i 1873 blev han »kørende« – fik hest og vogn – hvilket betød meget for anseelsen, og han fik lejlighed til at prøve de landbrugstekniske nyheder, han antagelig læste flittigt om. Såvel hans egne som børnenes erindringer giver indtryk af, at Peder Krogh i Hjerk nåede den position, han fandt var idealet for en degn, nemlig som folkets lærer og som den, hvad dannelse angik, førende i bøndernes lag.

Noter

Forkortelser:

- BD Bibliotheca Danica: Systematisk fortegnelse over dansk litteratur 1482-1840 (ved Chr. Bruun m.fl.) 1961-63.
- DBL Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg., red. Sv. Cedergreen Bech, 1979-84.
- Erslew Erslew, Th.H.: Almindeligt Forfatter-Lexicon 1814-40, 1843-53
- F Feilberg, H. F.: Bidrag til en Ordbog over det jyske Almuesmaal, 1893-1906.
- ODS Ordbog over det danske sprog (ved V. Dahlerup) 1919-56.
- Salm. Salmonsens konversationsleksikon, Chr. Blangstrup (red.) 1893-1911.
- Sn-Ra C.M.C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted 1812-48 og Ranum 1848-98 i Anledning af Ranum Seminariums Jubilæum, 1898
- Wiberg S.V. Wiberg: En almindelig dansk Præstehistorie, Kbh. 1870-71

Side 12

Rejste og skruede: Ved produktion af de såkaldte æltede tørv (se også note til side 000) blev tørvedyndet først æltet for at presse vand ud, så blev det spredt ud på jorden og udstukket (her med »Baandjærn«) til enkelte tørv. Når de havde nået en vis fasthed blev tørvene først rejst, dvs. sat på højkant for at tørre, og derefter skruet, dvs. sat op i en lille hul stak, spidst opsat, så vinden bedre kunne tørre dem (F).

Æ Mejdaslav: Middagslaget, tiden om middagen (F).

Trevl: Ussel (F).

Side 14

Møllenskyld: Skat af det møllen tilliggende hartkorn. Møllenæringen blev frigivet ved lov af 14.4.1852 med virkning fra 1862.

Forvare: Lege skjul (F).

Side 15

Ol: 4 snese, dvs. 80.

Tejne: Oval æske af spån med låg, der klemmes på. Almindelig som madkasse.

Side 16

Kvarter: 1/4 alen = 6 tommer = 15,58 centimeter.

Noter

Rundbøtter (Grundlinger, Elrisser): Botte er en art fladfisk (F). Grundlinger og elrisser er små karpfisk (Salm.).

Side 17

Lædiken: En lædike. Aflåset rum i kiste.

Knapkaaler: Knappe-skål. Knappeform af messing til at støbe bly- og tinknapper i (F).

Schlof: Slof. Kammerat, som deler stue og telt med en (F).

Grunker: Hemmelige eller skjulte pakker med hvad deri er gemt (F).

Side 18

Simesnoning: Sime. Halmreb, se også side 35 og 39 (F).

Side 19

Æ Hundervisbog: antagelig »100 uvælde Viser om Konger, Kæmper og andre« udg. 1591 af Anders Sørensen Vedel og genoptrykt utallige gange i de følgende århundreder (Salm.).

Anders Sørensen: Anders Sørensen Vedel: Dansk historiker og viseudgiver 1542-1616 (Salm.).

Side 20

Blæksprutten: Dansk humoristisk-satirisk blad, udgivet 1881ff.

Lang-Nissen: Niels Lang Nissen: Grundtræk af dansk Grammatik for de første Begyndere, 1801. 4. oplag 1826 (BD).

Havde godt lov: Godt omdømme (ODS).

Det danske a: Den »danske skrift« var dengang betegnelsen for det vi idag kalder gotisk skrift.

Bjørndal: Jens Madsen Bjørndahl, f. 1801, lærer i Vester-Jølby 1827 (Sn-Ra).

Side 21

Indbyrdes Undervisning: En i England opfundet undervisningsmetode, som efter Frederik VI's ønske indførtes i Danmark fra 1819. Metoden var præget af militærisk disciplin og næsten mekanisk indlæring. Læsestoffet var trykt på standardiserede tavler, der var ophængt på skolestuens vægge, og børnene var inddelt i hold efter standpunkt. Hvert hold var anført af en hjælper - en ældre kyndigere elev. Læreren, der igangsatte og afsluttede undervisningen ved hjælp af en fløjte, kunne på denne måde undervise et stort antal børn. Anvendelsen af metoden kulminerede omkring 1830. I 1830'erne og 40'erne kritiseredes den stadig stærkere og modificeredes og gik efterhånden af brug efter 1850 (Joakim Larsen: Bidrag til den danske folkeskoles historie 1818-98, 1899 s. 14-44, og Erik Nørr: Præst og administrator, 1981 s. 171-93).

Side 22

Embonpoint: Fyldighed, korpulence.

Side 23

Bytte en Pægl: Dele en pægl. Pægl: Mål på flydende varer = 0.24 liter. Ofte og her synonym for en pægl brændevin (F).

Side 25

Morsot: Modсот. En sygdom, som gør meget træt (anæmi) (F).

Dr. Nikolajsen: Peder Nicolaysen 1797-1839, kirurgisk eksamen med 2. karakter 1821. Praktiserede fra 1822 i Kjetterup i Thy, i Løgstør og i Ydby ved Thisted (Carøe, Kr.: Den danske lægestand 1479-1900, 1904-09).

Mavevattersot: Hydrops ascites. Udsivning af blodets vandige bestanddele. Følge af anæmier (Salm.).

Side 27

Ole Madsen Schyum: F. 1792 lærer i Karby (Sn-Ra).

Side 28

Docent i Botanik: Jens Andreas Dybdahl, docent i havebrug ved Landbohøjskolen 1832-79. Peder Krogh var interesseret i havebrug og har måske læst nogle af hans værker fra 1860'erne og 70'erne eller 'Tidsskrift for Havevæsen' som han udgav og redigerede (Salm.).

Examenskommissionen: Ved lov af 25.7.1867 ophørte i 1869 statsseminariernes eksaminationsret og eksaminationen af skolelærere centraliseredes i en Skolelærer- og skolelærerinde eksamenskommission. Denne nedlagdes atter i 1895 i henhold til lov 37 af 30.3.1894.

Rigsdagsmand Marqvorsen: Niels Markvorsen (1844-1920) Sognefoged i Lødderup, Mors. Folketingsmand.

Side 29

Udvandrere: Antagelig lus.

Cramers regnebog: Chr. Cramer: Aritmethica Tyronica eller grundig Vejviisning practice at lære ald fornøden Huus- og Handels-Regning, Kbh. 1735. 19. oplag. 1816 (BD).

Side 30

Cifferbog: Sifferbog. Facitbog med løsninger på regneopgaver (F).

Frølund's Forklaring: C.F.S. Frølund: Haandbog til Brug ved Religionsunderviisningen, eller Udvikling af Balles Lærebog, nærmest bestemt for seminarisk uddannede Lærere, Kbh. 1837.

Balles Lærebog: Biskop N.E. Balle: Lærebog i den evangelisk-christelige Religion, indrettet til brug i de danske Skoler, Kbh. 1791.

Mulktering: I henhold til skoleloven af 29.7.1814, §17 skulle børnenes forældre, værger eller husbonder betale multt (bøde), hvis børnene var fraværende fra skolen uden grund.

Side 34

Æ Drinni: Endelsen på i har nedsættende betydning, jvf. tossi (tosse) og tåri (dåre, tåbe) (F).

Noter

Side 35

Kapellan Holm: Jacob Ludvig Ferdinand Holm 1810-69, personel kapellan i Karby-Hvidbjerg-Redsted sognekald fra august 1839 til udgangen af 1843, hvor provst Obel døde (Wiberg).

Side 36

Hælsnor: En snor af tyndt reb, der forbinder »hælen«, tøjrestagen, og tøjret (F).

Laanen: et trælægn til fåretøjr; et fladt aflangt stykke træ med tre huller efter længden, som indsættes i et tøj for at det ikke skal sno sig (F).

Side 37

Økonomisk Haandbog: Er muligvis »Almindelige oekonomisk-chymisk-technologisk Huus- og Kunstbog, eller Samling af udsøgte Forskrifter til brug for Huus- og Landoeconomer, Professionister, Kunstnere og Kunstelskere« 1804. Men det kan også være Andr. Svendsen: Den danske Huusfader, eller Anviisning til, hvorledes man ved en fornuftig Fremgangsmaade i alle huuslige Sysler kan blive en lykkelig og agtværdig Mand. En almennyttig Huusbog saavel for Kjøbstadsmanden som for Landboen, 2. oplag 1800.

Tødede: Sinkede, dvs. forvoldte tidsspilde (F).

Nøglebøsse: Bøsse gjort af hul nøgle (F).

Lybskskillinger: Fristaden Lübeck havde egen møntfod indtil 1875. Enhederne var 1 mark á 16 schilling á 12 pfennig (R.W. Bauer: Haandbog i Mønt-, Maal- og Vægtforhold, 1882 s. 146).

Knebet: At knibe. Spøgende om at stjæle (F).

Side 38

Udsvejfet: Udsave eller frembringe i træ eller lignende krumme linier (håndværkerudtryk) (F).

Slet: Plant (ODS).

Kainit: Let opløseligt mineral bestående af klorkalium og magnesiumsulfat. Det forekommer i saltlejer ved Stassfurth nær Magdeburg og i Kalusz i Galizien. Anvendtes til jordforbedring (Salm.).

Thomaslakke: den slagge, som fås som biprodukt ved ståludvinding efter Thomas-Gilchrist's metode. Slaggen indeholder kalciumfosfat, som kan opløses af jordens humus-syre. Derfor anvendes T. som gødningsmiddel (Salm.).

Side 39

Melmad: Det samme som mellemmad. Smørrebrød (F).

Tjelkarlen: Tjæl = telle = en af snorene, hvoraf et reb tvindes. Betegnelsen Tjelkarl ses ikke beskrevet (F).

Tagkjærv: En knippe langhalm med tre neg (F).

Vindkroge: Mindre hånden til at sno trestrengede hampereb på. På V. lægges de enkelte teller (F).

Side 40

Geografi af Platou: L.S. Platou, f. 1778, udgav flere geografibøger. Mest udbredt blev »Kortfattet Jordbeskrivelse for Borger og Almue-Skoler«, som første gang udkom i 1803 og i 1842 kom i 17. reviderede udgave. Men han udgav også »Haandbog i Geographien, til Brug ved Skole-Underviisning« 1809-12, »Geographien over Fædrelandene Danmark og Norge for Ungdommen« 1809 og »Udtog af Geographien for Begyndere« 1810.

Stoukrog: Stuekrog, stuehjørne.

Smughandleren: Før 1856 var købmandshandel kun tilladt i de privilegerede købstæder.

Side 41

Nætter: Nadver. Aftensmad (F).

Ponnepinden: Legetøj: en sædvanlig firesidet tærning med akse gennem de to sider, på hvilken den kan snurres rundt. På de fire sider står: A = tag alt, I = tag intet, H = tag halvt og P = ponne te dvs. læg til. Man gjorde en indsats af pebernødder, snurrede terningen rundt på bordet, og efter- som de forskellige sider kom op tog de spillende af indsatsen eller øgede den (F).

Beter: Indsatser.

Side 42

Provst Obel: Andreas Christian Obel 1766-1843, sognepræst i Karby-Hvidbjerg-Redsted sognekald 1798-1843, provst fra 1812 (Wiberg).

Thieles Folkesagn: J.M. Thiele: Danske Folkesagn, 4 bd. 1818-23 BD.

Side 44

Niels Berthelsen: F. 1827 dimmiteret 1849 med udmærkelse (Sn-Ra).

Bagger: Chr. L. Bagger, f. 1810, sognepræst i Hjerk-Harre pastorat 1858-72 (Wiberg).

Side 46

Æ Hejstbojel: Gilde som hingstens ejer gør for sine kunder (F).

2 Skæpper Løbe: En løb er en kurv bundet af halm og vidjer. Her løbe med et rumindhold på 2 skæpper. En skæppe = 17-18 liter (F).

Bjørn: Rus (F).

Side 48

Pilleværk: Kværn med tilbehør, hvor korn pilles til gryn (F).

Springtømme: Springrem. Rem, der går fra hovedtøjet til buggjorden, som skal hindre hesten i at stejle eller kaste hovedet bagover (ODS).

Runderer og Kaprioler: Ridning i ring og et særligt skolespring med strakte bagben og stærkt bøjede forben (ODS).

Alsæd: Den nærmest ved byer og gårde liggende jord, der dyrkes hvert år uden hvile imellem (F).

Noter

Brak: Ved brakbehandling lades jorden ubevokset i et halvt til et helt år, hvor den pløjes og harves gentagne gange. Denne proces renser jorden for ukrudt og gavner den på anden vis (Salm.).

Svenskharven: Introduceret i Danmark i 1840'erne. Var en vigtig redskabsmæssig fornyelse, som bearbejdede jorden bedre end de da benyttede »danske« harver (C. Bjørn (red.): Det danske landbrugs historie III, 1988 s. 160).

Overdrag: Betyder egentlig overtræk. Her gennemharvninger af en mark.

Side 49

Plejl: Plejl. Håndredskab til at tærsk kornet med ODS.

Side 50

Udlægshavren: Havre anvendt som udlægskorn, dvs. det sås på marker, som skal udlægges til græsning (ODS).

Kjærv: Et års afgrøde af en mark (ODS).

Rø'baarer: Rødbaaere, planten rumex acetosella, på dansk rødknæ eller rød syre (F og Johan Lange: Ordbog over Danmarks plantnavne, 1960)

Thimoter: Thimote = eng-rottehale. En i 1800-tallet anvendt fodergræs-art (Salm.).

Soldes: Af sold. Si eller sigte (F).

Saaer (Sojer): Såd. Afsigtede skaller af byg (F).

Vikker: Plante af ærteblomstfamilien, der især er anvendt som foderafgrøde. Bælgrøene høstes (Salm.).

Side 51

Tørvene æltedes: Æltning. Tørvedynd æltes for at presse vand ud. Det æltede dynd køres ud på spredstedet, hvor det glattes ud og »stikkes af« i enkelte tørv (F). Se også note om at rejse og skrue tørv til s. 12.

til Vangen: Ordet »Vang« bruges her antagelig ikke i betydningen udmark, som ovenfor beskrevet. Vang kan også betyde et stykke af marken, hvor en sædeart sås (F). Da der er tale om en vang med grønsvær er det antagelig et jordstykke i »Brødjorden«.

Furede: At fure, at pløje den første fure, hvormed agrene indeles (F). Navneordet fure betyder antagelig den græstørv, der skæres op ved pløjningen i en ager, der har henligget som græs.

Side 52

Indtægtsmark: Indtægt. Det stykke af marken, som er taget ind til korn (F).

Foldingefuren: Foldtørv er et andet ord for den tørv, som skæres af marken til blandingsmøddingen (F). Med »Foldingefuren« menes derfor antagelig den fure- eller pløjedybde, der benyttedes ved afskæringen af tørv til møddingen.

Baarbyg: Byg der sås i grønjord. Altså den byg, der sås i en mark, er har hvilet (F).

Flomring: Flom. Totter af levnede græsbuske på marken. Her ring af flom (F).

Grønjord: Jord, der er udlagt til græs (F).

Revses: Antagelig renses.

Rykkedes (rusedes): Rykkes op med rod (F).

Skæverne: De stive dele af stænglen, som ikke brugtes.

Side 53

Kjærvbaand: Kjærv. To-tre sammenbundne neg (F).

Røde: Bringe hørstængler til at rådne ved at lægge dem i vand (F).

Brøde Hør: Bryde (brække) hør med redskabet en brøde eller brade (F).

Brade: Se forrige note.

Heglen: Bræt med jerntænder til at hegle, dvs. kæmme, hørren (ODS).

Blaar: De grovere taver af hørren (F).

Side 54

Gift: En portion foder til kreaturer (F).

Rivningen: Kornstrå, som ved opbinding med hånden bliver liggende tilbage, og som rives sammen i bunker (ODS).

Skaftekorn: Utærsket korn (F).

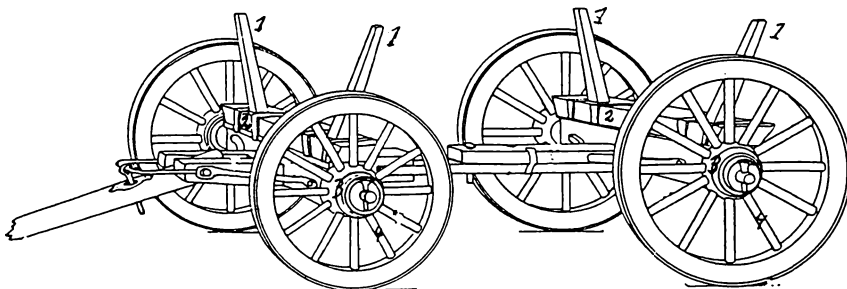
Rønsning: Rensning i sold (si) (F).

Lændeve: Smerter i lænden (ODS).

Selder: Ryste korn i sold (si), så avner mv. samles ovenpå (F).

Beskrivelse af vogne: *Faddingen* er vognkassen, man sidder i. *Haverne* er vognkassens sider. Haverne læner sig til vognkæppene (1), som er befestede i *kjæpstokken* (2), der ligger på vognstellet. *Hjulnaverne* (3) og *egerne* (4). *Vognskrinet*: Skrin med skrå vægge, passende til vognens skrå sider, anbringes foran og bruges som agestol (F. Figuren er fra A.C.

Skyum: Morsingmålets ordforråd, I bd., 1. hft. 1948, s. 5).

Noter

Side 55

Hareuld: Peder Krogh skriver Hreuld, men har antagelig glemt et a. Harehår benyttedes til hattefabrikation, jf. harehårshat (F og ODS).

Kvarter: Ca. 15,6 cm.

Side 56

Fjedervogn: Vogn, hvor fadingen - vognkassen - er affjedret (Salm.).

Side 57

Rasmussens Grammatik: P.C.J. Rasmussen, f. 1808, udgav dels: »Forsøg til en kortfattet Retskrivningslære for Borger- og Almue-Skoler« Horsens 1839, 3. oplag 1843, dels »Dansk Grammatik til brug for Borgerskoler med tilføjet Retskrivningslære«, Horsens 1841 (Erslew).

Niels Mathias Bjørndahl: F. 1829, lærer bl.a. i Fogsminde (Sn-Ra).

Elsted: Landsby nær Snedsted, hvor Peder Krogh boede i seminarietiden.

Side 58

Hjorths danske Børneven: Peder Hjort: Den danske Børneven, 1839. Var den mest udbredte danske læsebog i tiden (Joakim Larsen: Bidrag til den danske folkeskoles historie 1818-98, 1899 s. 144).

Side 59

Gjerningsord: Udsagnsord.

Side 60

Sogneraadet: Sogneforstanderskaber oprettedes i 1842 og blev den lokale myndighed i skolesager. I 1868 ændrede forstanderskaberne navn til sogneråd.

At ta: Lege tagfat.

Side 61

A.C. Povlsen (Dahl): Anders Kr. Povlsen Dal, 1826-99, gik på Snedsted Seminarium 1844-46, en af Christen Kolds medarbejdere, oprettede Galtrup Højskole (på Mors) i 1864, og var i mange år midpunkt for den grundtvigske bevægelse på Mors (DBL).

Nielsen i Rybjerg: Jens Nielsen, f. 1824, lærer i Nees, og 1854-83 i Rybjerg (E. Poulsen: Viborg Amts degne- og skolehistorie, 1957 s. 160).

Balleby: Jens Mærsk Balleby, f. 1825, dimm. 1844, lærer i Humlum (Sn-Ra).

Proust Sørensen: Josef Christian Sørensen, f. 1796, præst i Solbjerg på Mors 1831-44, fra 1835 provst, 1844-61 i Karby, var en central person i den tidlige grundtvigske vækkelse på Mors (H. Begtrup: Dansk menighedsliv i grundtvigske kredse, bd. V 1934, s. 69-87)

Side 62

Herslebs Bibelhistorie: S.B. Hersleb, f. 1784, udgav tre bibelhistorier: »Lærebog i Bibelhistorien. Udarbejdet især med Hensyn til de høiere Religions Classer i de lærde Skoler«, Kbh. 1812, 4. oplag 1851, »Kort Udsigt over

Bibelhistorien. Udarbejdet især med hensyn til de laveste Classer i de lærde Skoler«, Kbh. 1813, 4. oplag 1840, og »Lærebog i Bibelhistorien (til brug for Almueskolen)«, Christiania 1832, 9. oplag 1845 (jf. J.B. Halvorsen: Norsk Forfatter-Lexicon 1814-1880, Kristiania 1888). Det er antagelig lærebogen fra 1832, Peder Krogh har benyttet.

Brammer: G.P. Brammer, 1801-51, sognepræst og seminarieforstander i Snedsted 1830-43, fra 1843 biskop over Lolland-Falsters stift, senest biskop i Århus (Sn-Ra).

Ludvig Chr. Müller: f. 1806, sognepræst og seminarieforstander i Snedsted fra 1843 og i Ranum fra 1848 til 1851. En fremtrædende fortaler for Grundtvigs skolesyn i 1840'erne (DBL), se også efterskriftet.

Pastor Møhl: Skildringer af Jordens Mærkværdigheder: K.E. Møhl (f. 1805): Skildringer af Jordens Mærkværdigheder, til Almeenlæsning og Folkeoplysning, samlede og udgivne, Kbh. 1841 (Erslew).

G.A. Müllers Atlas: G.A. Müller: Nyt Haand- og Skole-Atlas til brug for Borger- og Almue-Skoler, saavel som ved privat Underviisning, Kbh. 1842-44 (Erslew).

Side 65

Povlsen: se Povlsen Dal ovenfor.

Jens Peter Jensen: F. 1826, huslærer på Aagaard ved Hjørring (Sn-Ra).

Dansk og latin: Gotisk skrift kaldtes »dansk«, mens latinsk er vor skrivemåde. I Peder Kroghs ungdom var gotisk skrift den almindeligt anvendte, men ord og tekster på latin og fransk samt person- og stednavne skulle skrives med latinske bogstaver. I 1875 udelukkedes den gotiske håndskrift fra skolerne i Danmark (E. Kroman: Skriftens historie i Danmark, 1943).

Side 66

Ølenslæger: Adam G. Oehlenschläger, dansk digter 1779-1850.

Hertz: Henrik Hertz, dansk digter 1797-1870.

Side 67

Sanglærer Pfaff: Georg Philip Pfaff, f. 1798, lærer ved Snedsted Seminarium 1826-47 (Sn-Ra).

Side 69

L.K. Müller: se Ludvig Chr. Müller ovenfor.

Festskrift til Ranum Seminariums jubilæum: C.M.C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted 1812-48 og Ranum 1848-98 i Anledning af Ranum Seminariums Jubilæum, 1898.

Forstander Larsen: N.A. Larsen, f. 1860, fra 1896 forstander for Ranum Seminarium. Skrev forordet til ovennævnte festskrift.

Tvilstedgaard: Jørgen J.J. Twilstedgaard, f. 1806, lærer på Snedsted Seminarium fra 1838 til januar 1847 (Sn-Ra).

»Han er« siger *L.K. Müller* ... Citat fra ovennævnte festskrift s. 6-7.

Koralbøger: Sangbøger med noder til hymnesang af menigheden (Salm.).

Noter

Side 70

Lærer Kruse: A.T. Kruse, f. 1827. Forstander Müllers huslærer, som var konstitueret lærer på seminaret i 1847 (Sn-Ra).

Kukkeren: Gøg (F).

Smalhans: Armod (F).

Klaphorn: Et trompetagtigt instrument af messing eller naturhorn forsynet med klapper (Salm.).

Side 71

(faderen ... turde ikke tage den): Oplysningen stammer fra familieoptegnelserne, se udgiverforordet.

Side 72

Det andet ved siden: dvs. det bøgetræs-chatol, som stod ved siden af fyrretræs-chatollet i forretningen.

Det aandeligt mørke Kristiansfeldt: K. i Sønderjylland grundlagdes i 1773 af den religiøse retning, herrnhutterne. Herfra udgik i rationalismens dage først i 1800-tallet stor religiøs indflydelse i Danmark. Peder Krogh tog som grundtvigianer afstand fra denne. (Salm.).

Side 73

Henriksen: Povl Henrichsen, f. 1799, lærer i Flade 1833-56. Udgav pjecer om bl.a. skolelærernes ringe vilkår og en kritik af kirkeritualet. Se hans selvbiografi udgivet af S. Nygaard i Jyske Samlinger 4. r. I 1911-14. Se også E. Stig Jørgensen: En oplysningsmand i Klørerne på det 19. århundrede, i Spor - arkiver og historie. Afhandlinger tilegnet Niels Petersen, 1987, s. 131-54.

P.A. Hejberg: P.A. Heiberg, 1758-1841, dansk forfatter. Landsforvist for sine samfundskritiske bøger mv. i 1799 (DBL).

Slavekrigen: Den 24. marts 1848 besatte de Slesvig-Holstenske oprørere fæstningen Rendsborg. Der opstod nu det rygte, at oprørerne havde lukket slaverne, som tugthusfangerne kaldtes, ud af fæstningen, og at disse drog plyndrende og hærgende op igennem Jylland. Rundt om på halvøen, helt op til Vendsyssel organiserede embedsmænd og private modstand mod de forventede røverbander (Gyldendals og Politikens Danmarks-historie bd. 10, 1800-1850, af Claus Bjørn, 1990 s. 333).

Levemaade: Madvarer, spise og drikke (F).

Side 74

Bjørn: Rus (F).

Side 75

Sønnen Kristian: Hans Nic. Chr. Bagger, f. 1.10.1848, lærer i Tise 1871 (Sn-Ra).

Side 76

Nielsen (Rydbjerg): se note til side 61.

Hans Petersen: F. 1828, dimitteret 1848, lærer i Aarup, Thy (Sn-Ra).

Side 78

Offer og Accidentser: Betegnelse for de kirkelige afgifter til præster og skolelærere. Offer var en ydelse ved de tre store højtider, og accidentser var delvis frivillige ydelser i anledning af forrettelse af dåb, vielse, begravelse mv. (Dansk kulturhistorisk opslagsværk, red. E. Alstrup og P. E. Olsen, 1991).

Kapitelstaxten: Middelpris for korn mv.

Side 79

Hjorts Børneven: Se note til s. 59.

Lærermøder: I 1830'erne og 40'erne stiftedes lokale lærerforeninger i næsten alle egne af landet. Foreningerne samledes nogle gange om året til lærermøder, hvor pædagogiske spørgsmål og lærernes kår diskuteredes (Joakim Larsen: Bidrag til den danske folkeskoles historie 1818-98, 1899 s. 72-73).

Side 80

Mariagen: af det franske mariage: giftermål.

Side 81

Lærerforening: Se ovenfor under lærermøder. Note til s. 78.

Rigsdagstidende: Udkom 1850ff, indeholdt stenografiske referater af Rigsdagens forhandlinger og alle stillede lovforslag.

Side 82

Glomstrup: Herregård i Hvidbjerg sogn.

Korsholm: P.J. Korsholm, af samme seminarieårgang som Peder Krogh, lærer i Brøndum 1852-60 (E. Poulsen: Viborg Amts degne- og skolehistorie, 1957 s. 76).

Side 83

Præsten Top: R.F.L. Top, f. 1804, sognepræst i Vejerslev-Blidstrup pastorat 1850-73 (Wiberg).

Side 85

Vesperkost: Eftermiddags-mellemmad (A. C. Skyum: Morsingmålets, ordførerråd, 1948).

Anordningsmæssig Løn: Kgl. anordning af 29.7.1814 om almue-skolevæsenet på landet §55, angiver følgende løn for skolelærere: 6 tønnder rug og ti tønnder byg, in natura, 25 tønnder byg, betalt efter foregående års kapiteltakst. Hertil brændsel og kreaturfoder.

Stiftet ... på: Søge at få noget sat i værk (ODS).

Side 91

Vendsyssel: Han mener antagelig Thy, hvor Snedsted Seminarium lå.

Noter

Lund: Antagelig Lars Møller Lund, f. 1826 i Asdal i Vendsyssel, som ligesom Peder Krogh var årgang 1847 fra Snedsted Seminarium (Sn-Ra).

Side 92

Dæggelam: Lam, der opfødes ved en patteflaske (F).

Bjørndal: N.M. Bjørndahl, f. 1829 i Vester-Jølby, lærer i Vindblæs fra 1852 (Sn-Ra).

Villeste: Vild(este). Mest ansete (ODS).

Side 94

Pastor Schønau: U.P.S. Schønau, f. 1807, personel kapellan i Skjæve fra 1835, sognepræst i Ulstrup-Gundersted pastorat 1852-65.

Justs Haandbog: A.F. Just (f. 1766): Haandbog for den læsende Ungdom. 1800, 13. oplag 1841 (Erslew).

Side 95

Tyvebande i Allerup Bjerge: Drabet på de fire tyve skete i november 1841.

Ifølge de senere skildringer heraf begravede kapellan Schønau de to af tyvene i sække (jf. C. Nørrelykke: Norden for lands lov og ret, i Vendsyssel Årbog 1976 s. 7-54). Sagen mod tyvenes mordere vakte stor opmærksomhed i samtiden. Således udgaves i 1843 den 334 sider lange »Commissions-Dom i ... Justits sag betræffende nogle i Skjæve Sogn ... begaaede Mord og andre Voldsomheder med flere Forbrydelser«.

Skjoldborg: Johan Skjoldborg, f. 1861 forfatter. Han var født i Nørrejylland og skolelærer i Hanherred. Han udgav i år 1900 novellesamlingen »Almue«. Novellerne beskrev småkårsfolk i hvad han kaldte »Kallerup Bakker« - en let omskrivning af Allerup Bjerge. Peder Krogh skrev denne del af erindringerne i december 1900, og har altså stadig i dette sit sidste leveår fulgt ganske godt med i de skønlitterære udgivelser.

Side 96

Pastor Frandsen: H.P. Frandsen, f. 1813, sognepræst i Tødse-Erslev pastorat 1853-68 (Wiberg).

Hjertesuk: kaldes en rimet bøn (ODS).

Side 97

En bette Jiel (Rigel, Riel): Reel. Almindelig gammeldags dans (Salm.).

Folkethingsvalg: Grundloven af 5.6.1849 gav valget til uberygtede mænd over 30 år, der ikke uden at have egen husstand stod i privat tjenesteforhold eller havde modtaget fattigunderstøttelse.

Side 98

Lærer Legind: P. Chr. Olesen Legind, f. 1817, lærer i Hvidbjerg fra 1851 til hans død i 1854.

Direktionen: Skoledirektionen. Sådanne fandtes fra 1806 i hvert provsti og bestod af provsten og den pågældende amtmand. Direktionerne medvirkede bl.a. ved valg af lærere.

Side 99

Krøsebær: Tyttebær (F).

Side 102

Lejesæd: Sæd - dvs. korn på marken - der er gået i leje, har lagt sig hen ad jorden. Dette kan forringe afgrødens værdi betydeligt. Er ofte forårsaget af en forkert gødskning (Salm.).

Agerskov: P.M.K. Agerschou, f. 1824, lærer i Gundersted 1854 (Sn-Ra).

Noter til efterskrift

1. Anvendt materiale fra det Krogh'ske familiearkiv (privat eje):
Breve fra Peder Krogh til sønnen Johannes fra perioden 1888-1900, hvor sønnen gik på latinskole i Randers og studerede til læge i København.
Dorothea Thøgersen, f. Krogh: Mors optegnelser (erindringer om hendes barndom på Mors 1861-64 og de første år i Hjerck) fylder 9 sider.
Samme: Morslandsrejser (erindringer om tre rejser til Mors i hendes barndom) fylder 11 sider.
Mads Kjær Krogh: (uden titel) Erindringer om perioden 1863-ca. 1897. Erindringerne er skrevet til hans søskende dels i årene omkring 1930, dels fra 1950 og til hans død i 1952. Erindringerne fylder 149 håndskrevne sider.
Johannes Krogh: Løvfald. Erindringer om perioden 1873-1948. Erindringerne er nedskrevet 1948-50 og fylder 142 håndskrevne kvartsider.
Johannes Krogh: Optegnelser om min mor og far, nedskrevet i 1950'erne, fylder 4 håndskrevne sider.
Interview med Johannes Krogh om hans barndom (»Jeg er opvokset i en dejlig, uskyldig Tid«) i Randers Amtsavis 19.11.1955.
2. Jvf. beskrivelserne af Hvidbjerg og Hjerck skoler i J. Bering: Beskrivelse over Landsbyskolens offentlige Lærerembeder ..., 1859.
3. Johannes Krogh: Lidt om far og mor.
4. Dorothea Thøgersen: Mors optegnelser s. 5
5. Peder Kroghs ansøgning om skolelærer og kirkesangerembedet i Hjerck af 20.6.1864. Se Ansøgninger om lærerembeder 1851-1900 (623), i Viborg Bispearkiv (C2), Landsarkivet for Nørrejylland (LAN).
6. Se Visitatser 1859 (479A) s. 124, i Ålborg bispearkiv (C1) LAN.
7. Disse oplysninger er fra Mads' og Johannes' erindringer samt fra Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne og Skolehistorie, 1957 s. 182-3.
8. Se Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-98, 1899 s. 165-66.
9. Se H. Begtrup: Dansk Menighedsliv i grundtvigske Kredse, bd. V, 1934 s. 70-87.

Noter

10. Samme s. 89-98.
11. Dorothea Thøgersen: Morslandsrejser s. 8.
12. Se Visitatser 1859 (479A) s. 124, i Ålborg bispearkiv (C1) LAN.
13. Se Bispevisitatser (640) vedr. Harre herred 1866 og 1870, i Viborg Bispearkiv (C2) LAN.
14. Mads Kroghs erindringer s. 18
15. Samme s. 71.
16. Samme s. 130-32.
17. Johannes Kroghs erindringer s. 2.
18. Se Markbog 1677 fra 1683, i Christian V's matrikel af 1688, Rentekammerets danske afdeling, Rigsarkivet.
19. Jf. Bjarne Stoklund: Tørvegødning - en vigtig side af hedebondens driftssystem, i Bol og By, 1990:1, s. 47-72.
20. C. Diørup: Thisted Amt, Kbh. 1842 s. 305.
21. Mads Kroghs erindringer s. 70-75 og 81-83.
22. Dorothea Thøgersen: Mors optegnelser s. 7.
23. Interview med Johannes Krogh i Randers Amtsavis 19.11.1955.
24. Brev fra Peder Krogh til Johannes Krogh 19.11.1890.
25. Johannes Krogh: Lidt om mor og far.
26. Interview med Johannes Krogh i Randers Amtsavis 19.11.1955.

PEDER KROGHS FAMILIE

Peder Svenningsen 1783-1854 (g. 1. gang m. Mette Poulsdatter Riis -1813)

gift 2. gang (1814) m.

Inger Sidsel Johanne Christensdatter 1797-1868

Mette Kristine 1815-83 1833 g.m. Kristen Stefansen Dissing	Kristen 1817-	Ane 1819-	Poul 1824-1913	Ane Dorthe	PEDER PEDERSEN KROGH 1827-1901 1855 g.m. Ane Madsen Kjær 1833-1904	Niels Kristian 1833-	Ane Kirstine	Kristine død spæd	Mads 1837-47
Ingeborg 1856-1928	Peter 1858-1927	Dorothea 1861-1931	Mads Kjær 1863-1952	Niels Anton 1866-84	Petrea 1867 død spæd	Ane Petrea 1868-1938	Josef Kristian 1870-1958	Johannes Kristian 1873-1956	Ludvig Kristian 1880-1942

Morsdrengen Peder Krogh fortæller levende om sit liv som BONDEDRENG og sine trængsler som UNG LÆRER. Han ville skrive »et lille Stykke Kulturhistorie« og giver skarpe karakteristikker af liv og arbejde på de gammeldags drevne bondegårde på Mors. Set nedefra skildrer han landsbyskolens udvikling i de vigtige år, hvor det grundtvigske skolesyn vandt frem. De letlæste erindringer er krydret med vittige beskrivelser af de mildt sagt særprægede degne, der underviste ham, af de 'undermålere' af nogle præster han ind imellem mødet osv. Også sine 'hertesager' fortæller han åbent og ærligt om.

